

Η «ΠΡΟΔΟΣΙΑ» ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ

~η~ ΠΛΑΣΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ~η~ «ΠΡΟΔΟΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ»

«Ολόκληρη η Ρώμη σε περίμενε κι εσύ αφομοιώθηκες;»
Μ. Κατσαρός

Η ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ γύρω από το βιβλίο της 6ης Δημοτικού ανέδειξε στο προσκήνιο της ιδεολογικής και πολιτικής σύγκρουσης το ζήτημα της Ιστορίας και της χρήσης της από τους ιδεολογικούς εκφραστές της Νέας Τάξης. Τόσο στα προηγούμενα τεύχη του «Άρδην», όσο και στο τρέχον συνεχίζουμε τη μελέτη των ιστορικών πλαστογραφήσεων, καθώς και της έκτασης που έχει λάβει σε χώρες όπως τα Βαλκάνια, η Ρωσία ή η Γαλλία: Η Νέα Τάξη επιβάλει παντού την ενιαία σκέψη της αποεθνικοποίησης, της μετατροπής της ιστορίας σε ιστορία «νοοτροπιών» και «συμπεριφορών», της «απομυθοποίησης των μεγάλων αφηγήσεων».

ΓΙΑ ΝΑ ΕΞΗΓΗΣΟΥΜΕ όμως την έκταση αυτών των αλλαγών και το εύρος της στον σύγχρονο κόσμο και την Ελλάδα, δεν αρκεί να αναφερθούμε στην αλλοτρίωση των διανοουμένων και ιδιαίτερα της Αριστεράς, μέσα από ποικιλώνυμα ιδρύματα τύπου **Φορντ** ή **Σόρος**, ή την ένταξή τους στους **ιδεολογικούς μηχανισμούς** του κράτους κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης. Δεν αρκεί να καταγγείλουμε συγκεκριμένες περιπτώσεις και άτομα στο εσωτερικό της χώρας, αλλά θα πρέπει να αναχθούμε σε ένα ευρύτερο φαινόμενο, δηλαδή την μεταβολή των υψηλότερων στρωμάτων της διανόησης σε αποφασιστικό στοιχείο των νέων ελίτ. Δεν πρόκειται πια για ένα στρώμα διαχειριστών της γνώσης στην υπηρεσία του κεφαλαίου και των αρχουσών τάξεων, αλλά για μια κοινωνική κατηγορία **συστατική** των αρχουσών τάξεων, για άρχουσα τάξη **καθ' εαυτή**, η οποία ενώ διαθέτει τις ίδιες πισίνες και τα ίδια κότερα με τους εργολάβους και τους πολιτικούς παριστάνει την δήθεν μαχόμενη «διανόηση».

ΕΞΑΠΑΤΟΥΝ ΕΤΣΙ ΤΑ ΛΑΪΚΑ στρώματα που προσδοκούν τον «φωτισμό» τους από τους «γραμματισμένους», και μάλιστα εκείνους που βρίσκονται στην κορυφή της πυραμίδας, χρησιμοποιώντας με λαθροχειρίες, την παραδοσιακή αντίληψη για τον άνθρωπο του «πνεύματος», που μοχθεί για τα λαϊκά δίκια και συμφέροντα. Έτσι πραγματοποιούν ένα απαράδεκτο αμάλγαμα και μία σύγχυση ανάμεσα στον **Παπαδιαμάντη** που αμειβόταν με ένα... γιουβέτσι για κάθε κυριακάτικο χρονογράφημα και δισεκατομμυριούχους συγγραφείς, καθηγητές και καλλιτέχνες. Οι τελευταίοι, την εποχή του επικοινωνιακού καπιταλισμού, συγκροτούν μέρος από την καρδιά του συστήματος κυριαρχίας, και κατά συνέπεια προωθούν αποφασιστικά τη Νέα Τάξη, όντας μάλιστα ένα από τα πλέον παγκοσμιοποιημένα και αποεθνικοποιημένα τμήματα των σύγχρονων ελίτ.

ΓΙ' ΑΥΤΟ ΚΑΙ ΕΝΑ ΑΒΥΣΣΑΛΕΟ ΚΕΝΟ μεσολαβεί μεταξύ της λαμπρής μεταπολεμικής γενιάς των διανοουμένων της αμφισβήτησης και των σύγχρονών μας. Από τον **Σάρτρ**, τον **Καμύ**, τον **Α. Γκορζ**, τον **Φρανς Φανόν**, τον **Γκυ Ντεμπόρ**, τον **Παπαϊωάννου**, τον **Καστοριάδη**, τον **Σολτζενίτσιν** κ.α. περάσαμε στις φιγούρες των διανοουμένων-απολογητών της αυτοκρατορίας όπως ο **Α. Γκλυκσμάν**, ο **Κον-Μπετίτ** κ.α. Ακόμα και προσω-

πικότητες που διακρίθηκαν στα νεανικά τους χρόνια για την ριζοσπαστικότητα και το αντιστασιακό τους φρόνημα –όπως ο **Νέγκρι**– φαντάζουν σήμερα τουλάχιστον ως ωχρά απολιθώματα του παρελθόντος τους συνωστιζόμενοι στις καμπάνιες υπέρ του «Ναι» στο Ευρωσύνταγμα, ενώ εφημερίδες όπως η Λιμπερασιόν έχουν προ πολλού αλλάξει χέρια, από τους νεολαίους και τους εργάτες σ' εκείνα των πιο σοφιστικέ και παγκοσμιοποιημένων ανώτερων στρωμάτων, τους χρηματιστές και τους γιάπηδες.

Η Ελλάδα, ως μια άρτι εξευρωπαϊσμένη χώρα, προσπαθεί με κάθε μέσο να υπερβεί το μέτρο αυτού του «παραδείγματος». Έτσι, για παράδειγμα, ιστορικοί του μεγέθους ενός **Παπαρρηγόπουλου** υποκαθίστανται σήμερα από τον... **Λιάκο**, ο **Σαββόπουλος** τού σήμερα επιμένει μέσα από τις τελετές και τις δεξιώσεις να υπονομεύει τον «Νιόνιο» του χθες, ενώ πλέον είναι αμφίβολο το εάν η γενιά του Πολυτεχνείου θα μείνει στην ιστορία ως η γενιά

της εξεγερμένης της νιότης ή αν θα εκπροσωπηθεί από τις εκατοντάδες των περιπτώσεων που στοιβάζονται στους προθαλάμους των υπουργείων, της πρεσβείας και των μεγάλων εκδοτικών συγκροτημάτων. Τι μεσολάβησε από τότε ως τώρα, προκειμένου να γίνουμε μάρτυρες αυτών των... οβιδιακών μεταμορφώσεων;

Επανάσταση και Παλινόρθωση

Μεσολάβησε ό,τι συμβαίνει συνήθως στην Ιστορία: μια μεγάλη «αντεπανάσταση»! Αυτήν, που διαδέχθηκε την παγκόσμια έκρηξη της δεκαετίας του 1960. Το σχήμα είναι κλασσικό. Η εξέγερση της δεκαετίας του '60 ηττήθηκε στο βασικό της αίτημα, του ριζοσπαστικού «μεγάλου μετασχηματισμού» των σύγχρονων κοινωνιών. Νίκησε, όμως, στα σημεία μιας και πολλές πτυχές των αιτημάτων της –ίσως οι πιο ανώδυνες– αποτυπώθηκαν σε νέους θεσμούς και συμπεριφορές, τόσο στο εσωτερικό των κοινωνιών όσο και στο παγκόσμιο σύστημα. Κι αυτή η νίκη, αποτέλεσε την βάση για την ενσωμάτωση ενός –τουλάχιστον– κομματιού της «γενιάς του '68» στο «σύστημα».

Παράλληλα, έλαβαν χώρα και μια σειρά κοινωνικών και πολιτικών μετασχηματισμών οι οποίες αναβάθμισαν τον ρόλο του διανοούμενου στα πλαίσια των κοινωνιών του «ανεπτυγμένου κόσμου». Ας γίνουμε όμως πιο συγκεκριμένοι:

Έχουμε αναφερθεί και σε παλαιότερα τεύχη του Άρδην (τ. 46) στο πώς ο ριζοσπαστικός μοντερνισμός, η αναγωγή της **πρόκλησης** και της αμφισβήτησης οποιουδήποτε τύπου παράδοσης, κληρονομιάς και συνέχειας σε αυτοσκοπό ή εμμονή στο νεωτερισμό που αποτέλεσε μια σημαντική –και ίσως η κυρίαρχη– πτυχή όλων σχεδόν των ευρωπαϊκών κινημάτων '60, από τους «καταστασιακούς» και τον Γαλλικό Μάη μέχρι τον Τζέηκσον Πόλλοκ· εύκολα «μεταφράστηκε» στην λατρεία της *καινοτομίας* που επιδεικνύει ο σύγχρονος καταναλωτικός καπιταλισμός καθώς και στην τεχνική της *πρόκλησης* πάνω στους οποίους στηρίζεται ο μηχανισμός του μάρκετινγκ.

Οι **παραγωγικοί μετασχηματισμοί** που επισφράγισαν τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 την Δύση, η μεταφορά της τριτογενούς παραγωγής στον Τρίτο Κόσμο και η συνακόλουθη έκρηξη των υπηρεσιών και της βιομηχανίας του θεάματος, υποσκέλισαν σημαντικά στις Δυτικές κοινωνίας τον ρόλο της χειρονακτικής εργασίας, ενώ ταυτόχρονα αυξήθηκε η σημασία και πολλαπλασιάστηκε αξία των πνευματικών και των διανοητικών δεξιοτήτων. Το πανεπιστήμιο μαζικοποιήθηκε κι αναδύθηκαν στην επιφάνεια νέα στρώματα διανοουμένων για τα οποία διαμορφώθηκαν νέοι ρόλοι μέσα στην ευρύτερη παραγωγική διαδικασία. Για πάρα πολλά χρόνια τα στρώματα αυτά κατέκτησαν προνομιακές θέσεις μέσα στην οικονομία και την κοινωνία της «πληροφορίας» και έγιναν οι φορείς της νέας καταναλωτικής ευημερίας που σημάδεψε τις προηγούμενες δεκαετίες.

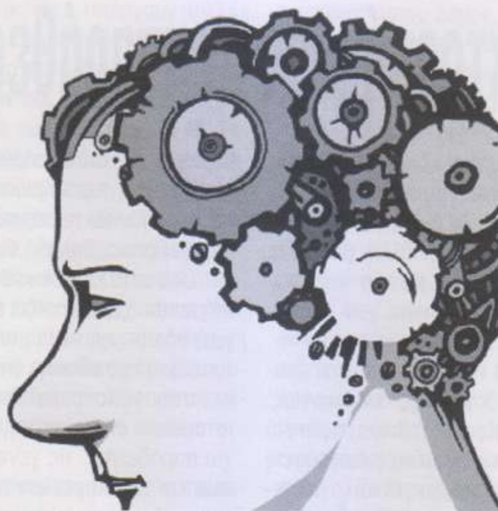
Το κίνημα του '68, στα ύστερά του βήματα παρήγαγε τις **Μη-κυβερνητικές οργανώσεις** ως μια θεσμική μορφή «εναλλακτικής πολιτικής», ως φορείς του πνεύματος των κινημάτων που παρενέβαιναν όμως «εδώ και τώρα», στην καθημερινότητα εκφράζοντας έμπρακτα την αλληλεγγύη τους προς τον Τρίτο Κόσμο, υλοποιώντας πολιτικές στο εσωτερικό του Πρώτου κ.ο.κ. Η εξέλιξή τους ήλθε να διαψεύσει την αρχική φιλοσοφία. Σύντομα, οι κυβερνήσεις και οι επίσημοι οργανισμοί κατανόησαν ότι το κλειδί για τον έλεγχο των οργανώσεων αυτών ήταν η χρηματοδότηση. Μέσω αυτής ήλεγξαν τις ηγεσίες των οργανώσεων που μεταβλήθηκαν σε γραφειοκρατικούς μηχανισμούς και σε κατ' εξοχήν προπαγανδιστές της παγκοσμιοποίησης υπό το πρόσχημα της οικουμενικότητας.

Στην Ελλάδα

Αυτά τα φαινόμενα πήραν ίσως την πιο παροξυστική τους έκφραση στην Ελλάδα.

Α. Η **κατάρρευση της δικτατορίας** και η μεταπολίτευση σηματοδότησε μια γενικευμένη και οριστική κρίση του παλιού καθηγητικού και πνευματικού κατεστημένου της χώρας, του συνδεδεμένου με τη δεξιά, την εκκλησία, το παλάτι και την Αμερικανοκρατία. Μια νέα γενιά διανοουμένων, καλλιτεχνών, δημοσιογράφων, πανεπιστημιακών αναδεικνύεται στο προσκήνιο και καλύπτει σχεδόν εξ ολοκλήρου, τον χώροι που κατείχε η παλιά Δεξιά. Η Αριστερά και μάλιστα η πιο

διανοούμενη εκδοχή της, η ανανεωτική, με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ καταλαμβάνει την διανοητική εξουσία στη χώρα. Μετρημένοι στα δάχτυλα είναι οι διανοούμενοι που προέρχονται είτε από τη Δεξιά είτε από πιο παραδοσιακούς χώρους. Έτσι η εξουσία και η αυθεντία στο χώρο του πνευματικού και καλλιτεχνικού κατεστημένου μετατοπίζεται προς τα Αριστερά. Όταν μάλιστα θα διαλυθεί το Ανατολικό Στρατόπεδο, το μεγαλύτερο μέρος αυτής της διανόησης θα ταυτιστεί με τον ευρωπαϊσμό και τον σημιτικό εκσυγχρονισμό ενώ τα ευρωπαϊκά προγράμματα, παράλληλα με τον κρατικό κορβανά, θα προσθέσουν το απαραίτητο λιπαντικό στη μηχανή αυτού του μεγάλου «μετασχηματισμού». Σε μία χώρα που ούτως ή άλλως η διανόηση, ανέκαθεν, αλληθώριζε προς τη Δύση, η «προδοσία των διανοουμένων» θα ξεπεράσει κάθε προηγούμενο.

ΣΚΙΤΣΟ FALCON

Β. Σε μία χώρα όπου ελάχιστα πράγματα παράγονται, και μάλιστα όλο και περισσότερο από τους μετανάστες εργάτες, ενώ επίκεντρο της οικονομίας έχει γίνει ο τουρισμός, η παραοικονομία και η βιομηχανία της διασκέδασης, οι μηχανισμοί εκμαυλισμού συνειδήσεων έχουν προσλάβει τα πλέον παροξυστικά χαρακτηριστικά. Τα Πανεπιστήμια υποβαθμίζονται, οι πελατειακές σχέσεις εξαπλώνονται, οι διανοούμενοι, σε ένα μεγάλο ποσοστό, μεταβάλλονται ανοικτά σε σφουγγοκωλάριους της εξουσίας. Οι μηχανισμοί ανάδειξης των ελίτ είναι τόσο διαβρωμένοι, ώστε **υποβαθμίζεται** το ίδιο το επίπεδο των μηχανισμών της ιδεολογικής αναπαραγωγής της εξουσίας. Αποκλειστικό ζητούμενο γίνεται το «ξεπέρασμα» της «καθυστέρησης» προς την κατεύθυνση της εξαφάνισης της ιδιοπροσωπίας της χώρας, της οριστικής καταναλωτικής της αλλοτρίωσης, της εξόντωσης των παραδόσεών της, ώστε να ενταχθεί ευκολότερα στην Αυτοκρατορία, ως απόφυση και παράρτημά της.

Γ. Σε αυτά τα πλαίσια το ιδεολογικό κέντρο που πρέπει πρώτα **«να πέσει»** είναι η ιστορική συνέχεια του ελληνισμού, η αίσθηση του ανήκειν σε μια μεγάλη ιστορική παράδοση, που αποτελεί και το τελευταίο αποκούμπι μιας καταδιωκόμενης ιδιοπροσωπίας. Γι' αυτό πρέπει να ριζοτομηθεί η συνέχεια της γλώσσας, της θρησκείας, της ταυτότητας. Εξ ου και οι ιστορικοί, οι γλωσσολόγοι, οι κοινωνιολόγοι υπηρεσίας αναλαμβάνουν, πρώτοι αυτοί, το έργο της κατεδάφισης.

Στο Αφιέρωμα του 'Αρδην' ο **Γ. Ρακκάς**, περιγράφει την «εκτροπή μιας αντιπαράθεσης» με αφετηρία το βιβλίο της Ιστορίας της ΣΤ'Δημοτικού και ο **Σ. Κουτρούλης**, την «απολογία της υποτέλειας» που επιχειρούν οι Α. Γαβριηλίδης και Σ. Μαρκέτος. Ο **Σ. Παύλου**, γράφει για τις «Πολυπρισματικές χάντρες» που προβάλλονται στους Κυπρίους «ιθαγενείς». ενώ ο **Θ. Τζιούμπας** αναλύει την ιδεολογία του περιβόητου βιβλίου της Άννας Φραγκουδάκη και της Θάλειας Δραγώνα, «*Τι είν' η πατρίδα μας;*» που αποτέλεσε την μήτρα του αναθεωρητικού εγχειρήματος της Ιστορίας στην εκπαίδευση. **Ο Ν. Μάλιτς**, περιγράφει την ιστορικό των πλαστογραφήσεων της Ιστορίας στη Γιουγκοσλαβία και η **Τ. Βολόντινα**, την διδασκαλία της Ιστορίας στη Ρωσία. Ο **Γ. Ντεμπόρ**, στο «Μνήμη και κοινωνία του θεάματος» καταδεικνύει τη σύνδεση μεταξύ της απάλειψης της ιστορικής μνήμης και της επέκτασης της κοινωνίας του θεάματος. Η γαλλίδα **Ν. Polony**, στον «μύθο της κοινής κουλτούρας», καταγράφει ανάλογα φαινόμενα στο γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ο **Μ. Στεφανίδης**, μιλάει για τους «διανοούμενους-κότες» ο **Δ. Τσαρδάκης**, περιγράφει «Μια εκλογή "Παντείου καιρού"», δηλαδή μια σκανδαλώδη εκλογική διαδικασία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, ενώ ο **Γ. Παπαμιχαήλ**, στην «(μη) προδοσία των (μη) διανοουμένων» καταγράφει την άνοδο των «οργανικών διανοουμένων» της Νέας Τάξης.

Ο **Α. Σκιρντά**, περιγράφει τη διαμάχη του **Μάρξ με τους Μπακούνιν/Κροπότκιν** γύρω από το θέμα των διανοουμένων, ενώ ο **Γ. Καραμπελιάς**, καταδεικνύει τη σχέση της κοινωνικής ανόδου των «προοδευτικών διανοουμένων» στην Ελλάδα, με την θεωρία τους πως αυτοί εκφράζουν «αντικειμενικά» και «επιστημονικά» το σύνολο της κοινωνίας.

η εκτροπή μιας αντιπαράθεσης

του Γιώργου Ρακκά

Είναι από τη μία οι δυνάμεις της «επιστημοσύνης», της «πολυπρισματικότητας», της «κριτικής σκέψης», της «αποδραματοποίησης», οι δυνάμεις που παλεύουν τον «εθνοκεντρισμό». Κι από την άλλη, μας λένε αυτοί οι περισπούδαστοι διανοούμενοι είναι ο «εσμός» των «εθνικιστών», των «μισαλλόδοξων» και των «παραδοσιοκεντρικών».

Ο στόχος τους δεν είναι μόνο να πλήξουν τον αντίπαλο χρησιμοποιώντας όλες τις εκδοχές της συκοφαντίας. Περισσότερο, επιθυμούν να εκτρέψουν τη διαμάχη μακριά από το πραγματικό της επίδικο, **τις πολιτικές διαστάσεις του ζητήματος**, γιατί εκεί, πραγματικά, τα γενικόλογα επιχειρήματα και η επίκληση αφηρημένων αρχών εξαντλούνται και ξεδιπλώνεται πλήρως η λειτουργία της «νέας ιστορίας» στην πράξη.

Διότι πρόκειται για μια θεωρητική κατασκευή που εκφράζει, στο επίπεδο της ιστοριογραφίας, τις απαιτήσεις των γεωπολιτικών συμφερόντων της παγκόσμιας και των περιφερειακών υπερδυνάμεων:

Οι ΗΠΑ και η Τουρκία αποσκοπούν στην αποδιάρθρωση της Βαλκανικής σ' ένα ενιαίο, εθνικά αποχρωματισμένο, μωσαϊκό ασταθών κρατών, τις τύχες των οποίων θα διαχειρίζονται από κοινού, σε μια ισορροπία ρόλων και δυνάμεων. Οι Αμερικάνοι θα έχουν την υψηλή εποπτεία και η Τουρκία - στηριγμένη στον οικονομικό της δυναμισμό και την πολιτική της ισχύ- θα διασφαλίζει δια της ηγεμονίας στην περιοχή τη συνοχή της. Με τις εξελίξεις στην Μέση Ανατολή, την αναβάθμιση των Κούρδων του Ιράκ αλλά και τις προσπάθειες για την απομόνωση του Ιράν, το σενάριο αυτό φαίνεται να κερδίζει έδαφος για ακόμα έναν άλλο λόγο: η υλοποίησή του δίνει στην Τουρκία τα απαραίτητα ανταλλάγματα προκειμένου να «δεχθεί» την αναβάθμιση των Κούρδων στο Βόρειο Ιράκ.

Συγκεκριμένες ιστορικές αφηγήσεις παίζουν σ' αυτό το σενάριο δύο πολύ διακριτούς ρόλους.

Αφ' ενός, αποσκοπούν στο να συντηρήσουν τους ανταγωνισμούς μεταξύ των εθνοτήτων της περιοχής αναπαράγοντας την αστάθεια στα Βαλκάνια. Γι' αυτόν τον λόγο, μη-κυβερνητικές οργανώσεις, ιδρύματα αλλά και επίσημοι φορείς (πρεσβείες κι επιτροπές) δίνουν ιδιαίτερο βάρος στη στήριξη και την καθοδήγηση των μειονοτικών σπουδών. Στόχος τους είναι η δημιουργία **στρατηγικών μειονοτήτων** που θα παίζουν οιονεί διχαστικό ρόλο στην περιοχή.

Αφ' ετέρου, προσβλέπουν να ελαχιστοποιήσουν τις επαναστατικές παραδόσεις και τις κληρονομιές της αυτονομίας και της ανεξαρτησίας από τη μνήμη των λαών της Βαλκανικής. Σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσεται, για παράδειγμα, ο εξωραϊσμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα εκπαιδευτικά βιβλία της Ιστορίας και στα εγχειρίδια των δασκάλων του CDRSEE.

Σε γενικές γραμμές, όπως η «οικονομία της αγοράς» απαιτεί και «κοινωνίες της αγοράς», έτσι και ένα «αυτοκρατορικό μέλλον» προϋποθέτει την κατασκευή ενός «αυτοκρατορικού παρελθόντος» που θα προκαταλαμβάνει τις συνειδήσεις και εν τέλει τη σκέψη των λαών της περιοχής.

Βεβαίως, όλα αυτά τοποθετούνται σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο κι επομένως συμπληρώνονται από παραμέτρους οι οποίες λειτουργούν με παρόμοιο τρόπο σ' ένα ευρύτερο από το περιφερειακό, δηλαδή διεθνές, επίπεδο.

Όλα αυτά καταδεικνύουν πλήρως τον επιλεκτικό χαρακτήρα που χαρακτηρίζει τις «αρχές» και την «επιστημολογική βάση» της «νέας ιστορίας». Μιλάει για «αποδραματοποίηση της εθνικής μνήμης» ενώ στην ουσία προσβλέπει στην «αποδραματοποίηση» συγκεκριμένων «εθνικών ιστοριών» ενισχύοντας παράλληλα άλλες. Υποβαθμίζει, για παράδειγμα, τις γενοκτονίες των **Ποντίων**, των **Ελλήνων** και των **Αρμενίων** από τους **Νεότουρκους**, ενώ ταυτόχρονα μετέχει πλήρως σε ό,τι αφορά την **αφήγηση** της **Βιομηχανίας του Ολοκαυτώματος,** σε μια «παράδοξη» συγχρονία με τα ανά τον κόσμο **σιωνιστικά λόμπι**. Υποβαθμίζει τον ρόλο και την εικόνα μορφών της Ελληνικής Επανάστασης (ο Κολοκοτρώνης και η «γενοκτονία» της Τριπολιτσάς), ενώ υιοθετεί πλήρως την αφήγηση του τουρκικού εθνικισμού για τον **Κεμάλ Ατατούρκ**. Και βεβαίως, προσβλέπει στην ιστορική υποβάθμιση **όλων των Επαναστάσεων** (λόγου χάρη, το βιβλίο της Στ' Δημοτικού, «προσπερνάει» πέρα από την **Ελληνική,** και τη **Γαλλική Επανάσταση**), ενώ ταυτόχρονα «απαλύνει» την εικόνα **καταπιεστικών θεσμών** (Ιερά Συμμαχία) και **εκμεταλλευτικών σχέσεων** (Αποικιοκρατία).

Η συνέπεια με τη «θεωρία»

Όλα αυτά βεβαίως είναι απολύτως συνεπή με το γενικότερο θεωρητικό υπόβαθρο των «νέων ιστορικών». Ας μην ξεχνάμε ότι οι τελευταίοι ασπάζονται με θέρμη την κυρίαρχη ακαδημαϊκή προσέγγιση περί των εθνών ως «φαντασια-

ΑΦΙΣΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΑΙΝΙΑ: ΟΙ ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΑΦΘΟΝΙΑΣ ΣΑΣ ΕΙΝΑΙ ΜΕΤΡΗΜΕΝΕΣ

κών κοινοτήτων». Στην πραγματικότητα, υπάρχουν πολλές εκδοχές αυτής της θεωρητικής κατασκευής. Κάποιος, θα μπορούσε να τις συναντήσει στα έργα των **Ε. Χομπσμπάουμ**, **Ε. Γκέλνερ**, **Μπ. Άντερσον** και σε πιο εξειδικευμένο, «βαλκανικό» πεδίο, σ' αυτά των **Μ. Χρόχ** και **Μ. Τοντόροβα**. Σε γενικές γραμμές, πέρα από τις δευτερεύουσες διαφοροποιήσεις και τις διαβαθμίσεις των επιχειρημάτων, η άποψη αυτή υποστηρίζει πως η εθνική ταυτότητα αποτελεί μία κατασκευή των ελίτ, στην προσπάθειά τους να διασφαλίσουν την ενότητα στα νεότευκτα κράτη τους. Η τελευταία επιτεύχθηκε όταν η εκπαίδευση, μαζί με τους υπόλοιπους ιδεολογικούς μηχανισμούς, τις εφημερίδες, τη λογοτεχνία κ.ο.κ., διαμόρφωσε μια **συνείδηση εθνική** ομογενοποιώντας το πολιτιστικό μωσαϊκό των διαφορετικοτήτων που χαρακτήριζε τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα – κυρίως τις αγροτικές μάζες.

Δεν θα σταθούμε εδώ στο περιεχόμενο της άποψης αυτής. Θα συγκρατήσουμε μοναχά τη σημασία που δίνει αυτή η προσέγγιση στους εκπαιδευτικούς και τους άλλους επίσημους ιδεολογικούς μηχανισμούς στη διαμόρφωση και την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας. Κι αυτό θα το κάνουμε, προκειμένου να δείξουμε ότι, αυτή τη φορά, ξεκινούν από την ίδια αφετηρία για να επιτύχουν το αντίθετο αποτέλεσμα: προσδοκούν στην υποχώρηση των εθνικών συνειδήσεων, γι' αυτό και εφορμούν για τον έλεγχο των εκπαιδευτικών και των άλλων ιδεολογικών μηχανισμών. Αν μη τι άλλο, οι «νέοι ιστορικοί» είναι συνεπείς με τη θεωρία που πρεσβεύουν.

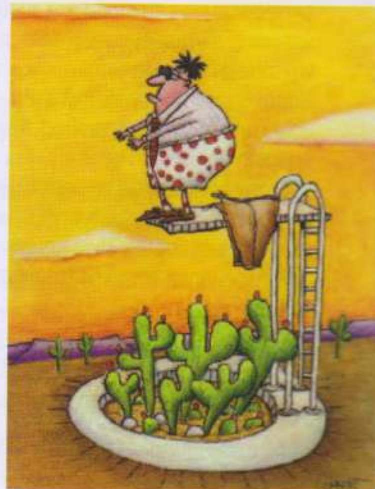
...«Τα εργαλεία»

Πέρα όμως από τα απαραίτητα θεωρητικά ερείσματα, η εμπλοκή στους ιδεολογικούς μηχανισμούς απαιτεί και ορισμένα «πολιτικά εργαλεία» που θα επιτρέψουν σε φορείς αυτού του ρεύματος να μετασχηματίσουν το περιεχόμενό τους. Η συγγραφή βιβλίων και διδακτορικών, τα συνέδρια και τα μεταπτυχιακά δεν αρκούν από μόνα τους για να αλλάξουν τα βιβλία του σχολείου. Χρειάζεται και το κατάλληλο πολιτικό-νομικό πλαίσιο που θα επιτρέψει την αλλαγή τους.

Σ' αυτό το πεδίο, οι «αναθεωρητικές δυνάμεις» βρήκαν ποικίλα ερείσματα, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο. Ας μην ξεχνάμε ότι, ούτως ή άλλως, ζούμε στην εποχή της παγκοσμιοποίησης όπου το κυρίαρχο μοντέλο ευνοεί σε γενικές γραμμές την αποψίλωση των κοινωνιών από κάθε συλλογική ταυτότητα, στην προσπάθειά του να διαμορφώσει ένα μοναχικό πλήθος ατόμων-καταναλωτών. Επομένως, από κάθε άποψη, το ευρύτερο διεθνές κλίμα ευνοεί σαφέστατα κάθε προσπάθεια απο-εθνικοποίησης.

Από εκεί και πέρα, υπάρχουν συγκεκριμένα κείμενα, οδηγίες υπερεθνικών και περιφερειακών οργανισμών που αναφέρονται ειδικότερα στην ιστορία και που ενισχύουν το εγχείρημα της «αναθεώρησης». Όπως υπάρχει και εκδηλωμένο ενδιαφέρον **μη-κυβερνητικών οργανώσεων** και **επίσημων κρατικών φορέων αμερικανικών** και **δυτικο-ευρωπαϊκών** κρατών που συγκαταλέγουν στις δραστηριότητές τους κυρίως την ενασχόληση με την Ιστορία. Είναι το δίκτυο που έχουμε επανειλημμένα περιγράψει μέσα από τις στήλες του *Άρδην*, που δρα στην Ανατολική και τη Νοτιο-Ανατολική Ευρώπη και περιλαμβάνει μεγιστάνες τύπου Σόρος, πολυεθνικές επιχειρήσεις, αμερικανικές υπηρεσίες κ.ά.

Υπάρχει η διακήρυξη της UNESCO του 1995 η οποία δίνει ιδιαίτερο βάρος στον ρόλο της εκπαίδευσης «στην εμπέδωση της ειρήνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας στα Βαλκάνια», αλλά και η οδηγία (1283/1996- άρθρα 1,2,3,4,10 & 14) του Συμβουλίου της Ευρώπης [*Κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα να γνωρίσει το παρελθόν του, καθώς και το δικαίωμα να απαρνηθεί το παρελθόν που του επιβάλλεται (...). Το μάθημα της Ιστορίας (...) έχει την δυνατότητα να προωθήσει τη* μεγαλύτερη δυνατή διακατανόηση, ανοχή και εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων αλλά και των λαών της Ευρώπης *(...) Το περιεχόμενο των προγραμμάτων του βιβλίου της Ιστορίας (...) πρέπει να περιλαμβάνει τη μελέτη όλων των πτυχών των κοινωνιών. Πρέπει να διδάσκεται τόσο η τοπική όσο και η εθνική ιστορία – χωρίς η δεύτερη να μετατρέπεται σε μηχανισμό εγχάραξης της εθνικιστικής ιδεολογίας– όσο και η Ιστορία των μειονοτήτων. Τα αμφιλεγόμενα, ευαίσθητα και τραγικά γεγονότα πρέπει να εξισορροπούνται από τις θετικές αλληλεπιδράσεις...*].

Βεβαίως, θα μπορούσε κανείς να αντιτείνει πως ο λόγος των διεθνών οδηγιών και των διακηρύξεων που αναφέραμε είναι αρκετά αμφίσημος ώστε να συνεπάγεται την άμεση ενίσχυση της αναθεώρησης της Ιστορίας στην κατεύθυνση που βιώνουμε σήμερα. Ας μην ξεχνάμε, όμως, ότι οι διακηρύξεις και οι οδηγίες υλοποιούνται και εισακούονται υπό το πρίσμα της εκάστοτε πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής συγκυρίας. Όπως την εποχή εκείνη, σε μια έξαρση της οργουελιανής ρητορικής, η «*ειρήνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η δημοκρατία στα Βαλκάνια*» σήμανε τις **βόμβες** του **ΝΑΤΟ** και την **αμερικανική νεο-αποικιοκρατία**, έτσι και το «*δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να γνωρίσει το παρελθόν του*» υποδηλώνει τη δυνατότητα κάθε Ευρωπαϊκού Συμβουλίου να υπογράφει φετφάδες για το πώς κάθε λαός θα διαμορφώνει την ιστορική του συνείδηση (εξ ου και η εμμονή στο «**πρέπει να**») αλλά και την εξουσία του κάθε ακαδημαϊκού ιστοριογράφου να περνάει τις συλλογικές μνήμες από το δικαστήριο της «νέας μεθόδου», για να εγκρίνει, με την βούλα της κυρίαρχης πολιτικής τάξης, το τι επιτρέπεται να θυμόμαστε και το τι όχι. Για τα περί «εγχάραξης της εθνικιστικής ιδεολογίας», γνωρίζουμε πλέον ότι κι αυτός ο όρος υπόκειται κατ' εξοχήν στους κανόνες της επιλεκτικής χρήσης, συνιστά πλέον απροκάλυπτη πρόφαση: ο **αμερικανικός** ή ο **ισραηλινός εθνικισμός**, ο **ευρωκεντρισμός** είναι τάσεις ευπρόσδεκτες, ενώ «η κόλαση είναι οι άλλοι», οι Βαλκάνιοι, οι Λατινοαμερικάνοι και οι λαοί της Μέσης Ανατολής. Και η εργαλειακή χρήση αυτού του όρου είναι επικίνδυνη για έναν ακόμη λόγο, γιατί αυτός καθίσταται κενός και άρα αδύναμος να εκφράσει τον κίνδυνο που ελλοχεύει πίσω από τις πραγματικές εκφράσεις του φαινομένου. Τέλος, για τα «τραγικά γεγονότα» που πρέπει να «εξισορροπούνται», από τις «θετικές επιδράσεις» αναρωτιέται κανείς πως μπορεί να εντάξει σ' αυτήν τη διαλεκτική ιστορικά φαινόμενα όπως αυτό

της **αποικιοκρατίας**. Και τι σημαίνει «εξισορροπώ» μια ιστορική πραγματικότητα που επισφραγίζεται από την ανισότητα και την αδικία; Μήπως «εξωραΐζω»;

Τέλος, υπάρχουν και ειλημμένες **πολιτικές** αποφάσεις που ευνοούν την αναθεώρηση της ιστορίας: αναφερόμαστε στις περιώνυμες συναντήσεις «χαμηλής πολιτικής» του Γιώργου Παπανδρέου με τον Ισμαήλ Τζέμ, όπου και καθορίστηκε η επανασυγγραφή των βιβλίων της ιστορίας σε κατευθύνσεις που δεν απειλούν την «ελληνοτουρκική φιλία». Ασφαλώς, το ιδιαίτερο βάρος που έχουν για την χώρα οι «ελληνοτουρκικές σχέσεις» δίνει και την καθοριστική πολιτική ώθηση στην αναθεώρηση των σχολικών βιβλίων.

Η συνωμοσιολογία, τα κίνητρα και οι προθέσεις

Συνήθως, εγκαλούμαστε έναντι όλων αυτών περί **συνωμοσιολογίας**. Δεν είναι δυνατόν, μας λένε, να υπάρχει ένα δίκτυο που να ξεκινάει από το αμερικανικό ΥΠΕΞ και να καταλήγει στις... έδρες του ελληνικού πανεπιστημίου, όπως δεν είναι δυνατόν να υφίσταται ένα σχέδιο που να περιλαμβάνει τη συνειδητή εμπλοκή χιλιάδων ανθρώπων, από την... Κοντολίζα Ράις στον... Αντώνη Λιάκο.

Πρόκειται, βεβαίως, περί –ακούσιας;– παρανόησης. Όταν περιγράφουμε αυτήν την κατάσταση, μιλάμε για την πολιτική συγκυρία που εξελίσσεται, για τους σχεδιασμούς των κυρίαρχων και για το πώς όλα αυτά **πλαισιώνουν** ένα συγκεκριμένο εγχείρημα, δεν κάνουμε **δίκες κινήτρων** και **προθέσεων**. Λέμε ότι, στις βασικές του αρχές, το περιεχόμενο τηςιστορικής αναθεώρησης **συμβαδίζει** με τις κατευθύνσεις που τείνει να πάρει η διεθνής τάξης. Αδιάφορο, εν τέλει είναι το εάν υπάρχει πρόθεση ή όχι από πλευράς των Ιστορικών, των ακαδημαϊκών. **Προφανώς, σε άλλους υφίσταται πρόθεση και σε άλλους, όχι.** Ως ιστορικοί, όμως, θα έπρεπε να γνωρίζουν ότι οι ιδέες λειτουργούν στην πράξη σε στενή αλληλεπίδραση με τα «συμφραζόμενα» της συγκυρίας, ότι η πολιτικές πραγματικότητες τροφοδοτούν την εξέλιξή τους. Και υπ' αυτήν την έννοια, θα περιμέναμε από «επιστήμονες» έναν ελάχιστο «αναστοχασμό» (sic!) σε σχέση με τις πολιτικές συνέπειες των ιδεών τους. Όταν αυτός γίνεται (περίπτωση Λιάκου), υπάρχει –αν μη τι άλλο!– ειλικρίνεια στην ομολογία της σύμπλευσής του με την πολιτική των ισχυρών (βλ. Σχέδιο Ανάν). Όταν αυτός απουσιάζει, τότε προφανώς έχουμε να κάνουμε μ' ένα τόσο θεμελιώδες έλλειμμα στη μέθοδο, που υποδηλώνει την ύπαρξη αυτών που ο Λένιν κατονόμασε ως «χρήσιμους ηλιθίους».

«Αντιεθνικιστές» και αντιδραστικοί συναντιούνται στην άποψη ότι η αριστερά δεν μπορεί και δεν πρέπει να είναι πατριωτική δηλαδή δεν μπορεί και δεν πρέπει να υπερασπίζεται την εδαφική ακεραιότητα και τον πολιτισμό μιας χώρας, ενός τόπου.

Όπως είναι ρατσισμός να θεωρείς ότι τα έθνη προσδιορίζονται από βιολογικούς παράγοντες και γι' αυτό υπάρχουν ανώτερες και κατώτερες φυλές, έτσι είναι ρατσισμός να αρνείσαι την δυνατότητα κάθε έθνους να αυτοπροσδιορίζεται και να προσπαθείς με την κουκούλα της παγκοσμιοποίησης να καλύψεις ή και να εξαφανίσεις υπαρκτές πολιτιστικές διαφορές. Κάθε έθνος θα πρέπει να διατηρεί τα στοιχεία της ταυτότητας τους, αλλά και παράλληλα να προσπαθεί να την εμπλουτίζει με την επικοινωνία με άλλους πολιτισμούς και τον διάλογο με άλλα έθνη.

Πρόσφατα κυκλοφόρησε το βιβλίο του Α. Γαβριηλίδη «Η αθεράπευτη νεκροφιλία του ριζοσπαστικού πατριωτισμού» (Ρίτσος – Ελύτης – Θεοδωράκης – Σβορώνος) (Εκδ. Futura, σελ.320), που γνώρισε προνομιακή προβολή από την εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ» (9/9/2006). Στόχος του βιβλίου είναι η αριστερά, ειδικότερα δε η αριστερά που συνδυάζει τον αντιιμπεριαλισμό με τον πατριωτισμό. Την προέλευση του βιβλίου μπορούμε να την αναγνωρίσουμε, στις περισσότερο συγκεκριμένες κριτικές του Γ. Μηλιού στον Δ. Σαββόπουλο, στον Γ. Μαρκόπουλο, στον Μ. Κατράκη που είχαν δημοσιευθεί στην δεκαετία του '80 στο περιοδικό «Σχολιαστής».

Όπως και η συντηρητική σκέψη, ο Γαβριηλίδης θεωρεί ότι η Ελλάδα ανήκει στην Δύση. Ενώ εμφανίζεται ως υπερασπιστής της «ουσίας» της αριστεράς, των ιερών δογμάτων της, ανεξάρτητα από την εμπειρική τους επιβεβαίωση, καταλήγει σε μία νεοσυντηρητική επιχειρηματολογία, που ταυτίζει την αριστερά με τον φασισμό και τον εθνικισμό, ενώ υπερασπίζεται τελικά με σαφή τρόπο την πολιτική των ΗΠΑ. Θεωρώ ότι οι σκέψεις του δεν διαθέτουν την αναγκαία φιλοσοφική και φιλολογική τεκμηρίωση. Το χειρότερο δε ότι στο πλαίσιο μιας τρέχουσας πολιτικής διαμάχης δυσφημούνται σημαντικοί στοχαστές σαν τον Σβορώνο και τον Γ. Ρίτσο.

Όπως είδαμε στις αντιαποικιακές επαναστάσεις (Κύπρος, Αλγερία, Παλαιστίνη, Βιετνάμ, Κίνα, Κούβα) η αντίσταση υλοποιείται πολλές φορές μέσα από τον εθνισμό και τις θρησκείες. Ο Γαβριηλίδης αντί να επικρίνει τον ιμπεριαλισμό, την πλανητική κυριαρχία των ΗΠΑ, επικρίνει τα αντιστεκόμενα έθνη. Μετά την «Αυτοκρατορία» του Negri, είναι προφανές ότι πολλοί που προέρχονται από την αριστερά, βρίσκονται σε μεγάλη σύγχυση. **Προσπαθούν δε αυτή την σύγχυση να την μεταδώσουν, ώστε ο χώρος που θα πρέπει να είναι ο κριτής κάθε εξουσίας, να γίνει απολογητής της ισχυρότερης και αλαζονικότερης σήμερα εξουσίας των ΗΠΑ.**

Για παράδειγμα ο Γαβριηλίδης αγνοεί την θετική αποτίμηση του πόνου όχι μόνο στην δική μας παράδοση, αλλά και στις ανατολικές θρησκείες και στον Σοπενχάουερ. Με πολύ ευκολία χαρακτηρίζει τον Ελύτη εθνικιστή κ.λπ., αγνοώντας τις θετικές αποτιμήσεις του έργου του από κάθε άλλο παρά εθνικιστές όπως είναι ο Νίκος Δήμου και ο Νάνος Βαλαωρίτης. Επίσης στην ίδια κατηγορία θέτει και τον Π. Γιαννόπουλο, αγνοώντας επίσης σημαντικές μελέτες που τον θέτουν στην πραγματική του διάσταση σαν την μελέτη του Σωτήρη Γουνελά «Ο Π. Γιαννόπουλος στις αρχές του αιώνα» (Σ. Γουνελά «Η κρίση του πολιτισμού» Εκδ. Αρμός σελ. 266).

Είναι περίεργο αν ο Ρίτσος, ο Ζαχαριάδης, ο Σβορώνος, ο Θεοδωράκης υπήρξαν εθνικιστές και μάλιστα ακραίοι, γιατί επέλεξαν να στρατευθούν στην αριστερά και να υποστούν διώξεις, εξορίες, βασανιστήρια ενώ κάλλιστα θα μπορούσαν να είναι σε ένα ακροδεξιό ή συντηρητικό πολιτικό μόρφωμα όπως έπραξαν άλλοι πρώην αριστεροί όπως ο Α. Χουρμούλιος, ο Σ. Κωνσταντόπουλος, ο Θ. Παπακωνσταντίνου, ο Γεωργαλάς. Όμως αυτά τα συμπεράσματα βγαίνουν όταν ο εθνισμός ταυτίζεται με τον εθνικισμό και όταν παραβλέπεται το γεγονός ότι στην διάρκεια της κατοχής η αριστερά υπερασπίστηκε τον ελληνισμό, ενώ ποιητές όπως ο Ρίτσος δεν έμειναν ασυγκίνητοι από τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα των Κυπρίων και την θυσία του Γρηγόρη Αυξεντίου.

Ο Γαβριηλίδης αντιιστορικά ταυτίζει το νεο-ελληνικό κράτος με την νεοελληνική κοινωνία ενώ πρόκειται για διακριτές και σε πολλές περιπτώσεις αντιμαχόμενες οντότητες. Επικρίνει τα πάθη του λαϊκού πολιτισμού όπως τα διηγούνται οι ποιητές. Έτσι ο αντιεθνισμός σταδιακά λαμ-

ο «αντι-εθνισμός» ως απολογία της υποτέλειας και των ΗΠΑ

του Σπύρου Κουτρούλη

βάνει την μορφή ελιτισμού.

Οι βαρύτατες επικρίσεις στο έργο του Ν. Σβορώνου (διαφορικός ρατσισμός) δεν αξίζουν κανενός σχολιασμού. Αρκεί να διαβάσουμε τα κείμενα του Σ. Ασδραχά και του Νάσου Βαγενά για να πειστούμε ότι έχουν το βάρος, που έχει μία συκοφαντία. Άλλωστε ο Γαβριηλίδης θεωρεί ανυπέρβλητο «το μπλοκάρισμα που προέκυψε στους Έλληνες αριστερούς από τη «μέθεξή τους στον αντιστασιακό αγώνα του '40-'44» (σελ. 179).

Έτσι μία μεταμοντέρνα ρητορεία, αναμειγνύεται με την φρασεολογία του Negri περί «αυτοκρατορίας», περί «αποεδαφικοποίησης», περί «πλήθους», περί «νομάδων» με ένα δήθεν αριστερό πουριτανισμό που υπερασπίζεται την καθαρότητα του αριστερού λόγου. Το αποτέλεσμα είναι σαφές: αντιδραστικά - νεοφιλελεύθερα ιδεολογήματα με αριστερό περιτύλιγμα, υπεράσπιση της τυχοδιωκτικής πολιτικής του αμερικανισμού.

Έτσι ειρωνεύεται το ΚΚΕ, τους μαοϊκούς που επισημαίνουν τον αρνητικό ρόλο των «μεγάλων δυνάμεων» έναντι του νεοελληνικού κράτους, **την αριστερά συνολικά που είχε «συγκροτήσει την υποκειμενικότητά της κατά μία λογική συμβατή με την καταστροφολογία της και τον εθνικισμό»** (σελ. 67), την Κομμουνιστική Οργάνωση Ελλάδας (Κ.Ο.Ε) για ένα κείμενο που επικρίνει τις αμερικάνικες επεμβάσεις στο Ιράκ, στην Παλαιστίνη, στην Κύπρο, στην πρώην Γιουγκοσλαβία, τον Αλαβάνο τον θεωρεί σχεδόν αντισημίτη, ενώ ως απλά κακοί μαρξιστές θεωρούνται ο Λαφαζάνης και ο Βεργόπουλος. Επίσης θεωρεί ότι ο όρος «νέα τάξη» δεν πρέπει να χρησιμοποιείται για τις ΗΠΑ αν και πρώτος ο πρόεδρος Ρήγκαν το χρησιμοποίησε, για να χαρακτηρίσει τις πολιτικές των ΗΠΑ, ακόμη κι αν ο όρος αυτός παρέπεμπε άμεσα στην ναζιστική ρητορική.

Ο Γαβριηλίδης θεωρεί ότι ο αντιαμερικανισμός στην Ελλάδα «έχει προσλάβει, ποσοτικά και ποιοτικά, μία σημασία που δεν έχει σε κανένα άλλο κράτος (ούτε καν στο Βιετνάμ, το οποίο συγκριτικά υπέστη πολύ χειρότερα και πολύ πιο πρόσφατα δεινά από τις ΗΠΑ» (σελ. 273). Το άμεσο συμπέρασμα αυτής της πρότασης είναι ότι ο αντιαμερικανισμός θα πρέπει τουλάχιστον να περιοριστεί. Στην συνέχεια υπερασπίζεται τους «Ανδριανόπουλο, Σωμερίτη, Τζανετάκο, Γεώργιο, Νικόλαο Παπανδρέου» από τα επικριτικά σχόλια του συγγραφέα Ν. Κουνενή σχετικά με την στάση που έλαβαν για τον πόλεμο στο Ιράκ. Στην συνέχεια προσπαθεί να συνδέσει τον αντιαμερικανισμό με τον ρατσισμό και την ξενοφοβία (σελ. 278), ενώ όπως είναι αναμενόμενο υπερασπίζεται το αμερικανο-αγγλικής εμπνεύσεως σχέδιο Ανάν. Κατά περίεργο τρόπο τελικά έχουμε την αναρή επανάληψη ψυχροπολεμικών ιδεολογημάτων –που εκφωνούνται είτε από αντιδραστικούς στοχαστές ή μεταμεληθέντες αριστερούς- όπου η αριστερά γενικώς ταυτίζεται με τον φασισμό. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο υπονομεύονται όλες οι δυνατότητες και τα όπλα των λαών για αντίσταση, ενώ με μεγάλη ευκολία συκοφαντούνται σημαντικοί στοχαστές, που σε πολλές περιπτώσεις σφράγισαν το έργο τους με προσωπικές θυσίες.

Παρόμοιας –αλλά μικρότερης έκτασης- ανακρίβειες περιέχονται στο βιβλίο του Σ. Μαρκέτου «Πώς φίλησα τον Μουσσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού» (Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006). Καταρχήν θεωρούνται τα αντάρτικα σώματα που πολεμούσαν για την απελευθέρωση της Μακεδονίας από την Οθωμανική Κυριαρχία ως τρομοκράτες, ενώ με μεγάλη ευκολία χαρακτηρίζει τον Π. Γιαννόπουλο και τον Ι. Δραγούμη ως προδρόμους του ελληνικού φασισμού. Ειδικά για τον δεύτερο πέρα από τις σκέψεις που έχω διατυπώσει στο «Εθνισμός και κοινοτισμός» (Εναλλακτικές Εκδόσεις) σημειώνω ότι ο Γιάννης Κορδάτος έγραψε ότι «ο Δραγούμης ήτανε για μένα μία εξαιρετική φυσιογνωμία, ένας ηγέτης με μέλλον», ένας «εξαιρετικός άνθρωπος, ευγενικός στοχαστής, τίμιος πολιτικός, φανατικός ιδεαλιστής» ενώ επίσης γράφει ότι «διάβασα το βιβλίο του 'Όσοι ζωντανοί', που κυκλοφορούσε τότες, και επηρεάστηκα πολύ, γι' αυτό άρχισα να θαυμάζω τον πατριώτη και τον αγωνιστή» (Νέα Εστία», τ.342, 15/3/1941). Επίσης ο Νίκος Γιαννιός έγραφε ότι ο Δραγούμης πρωτοστατούσε στην δημοσίευση σοσιαλιστικών άρθρων στην εφημερίδα «Λαός», ενώ τόνιζε ότι το «συστηματοποιημένο εθνικισμό του "Ίδα", θα προτιμούσαμε, ακόμη και μείς οι σοσιαλιστές (Νέα Εστία, τ. 342 15/3/1941, αναδημοσιεύθηκαν στην «Νέα Κοινωνιολογία» τ. 28, φθινόπωρο 1999). Θετική αποτίμηση του έργου του Ι. Δραγούμη διατυπώνει ο Γ. Θεοτοκάς στο «Ελεύθερο Πνεύμα» και σε άλλα δοκίμιά του, επιμένοντας περισσότερο στην υπόδειξη του «εσωτερικού ανθρώπου» στο έργο του Δραγούμη. Ενώ ο Κωστής Μοσκώφ τέλος επεσήμανε τον ρόλο του Δραγούμη στην Βαλκανική Ομοσπονδία: «Μέσα στον εθνικιστικό παλμό, που πηγάζει από το απελευθερωτικό κίνημα των λαών πολύ περισσότερο απ' ό,τι από τα συμφέροντα της ντόπιας ή της διεθνούς τους ιδεολογικής ηγεσίας, μόνο λίγοι ονειροπόλοι –ο Ίωνας Δραγούμης, ο Αθανάσιος Σουλιώτης-Νικολαΐδης εμμένουν στον ομοσπονδισμό σαν την σωτήρια λύση στο πρόβλημα των λαών «της καθ' ημάς Ανατολής» (Κ. Μοσκώφ, «Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης – η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα» Εκδ. Καστανιώτη, Γ' έκδοση σελ. 380».

πολυπρισματικές χάντρες για τους ιθαγενείς

του Σάββα Παύλου

ΤΟ ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ, που μεθοδεύουν τα αγγλοαμερικανικά συμφέροντα και οι τουρκικές επιδιώξεις, κουρελιάζει κάθε έννοια δικαίου, καταστρατηγεί ανθρώπινα δικαιώματα και θεμελιώδεις αρχές και προτάγματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ο.Η.Ε. και τα οποία διακηρύσσονται ως κοινή πίστη της ανθρωπότητας (άρνηση και καταδίκη του βίαιου εκτοπισμού πληθυσμών, της εθνοκάθαρσης, της κλοπής και της εκμετάλλευσης ξένων περιουσιών κ.λ.π. κ.λ.π). Για τη νομιμοποίηση ενός τέτοιου κλεισίματος επιβάλλεται λοιπόν προηγουμένως η αποδοχή του εκ μέρους των Ελλήνων της Κύπρου. Έτσι δεν θα παρουσιαστεί ότι αυτό επιβάλλεται με τη βία, δεν θα εκληφθεί ότι το κλείσιμο αποτελεί προϊόν αυθαιρεσίας και καταναγκασμού που καταστρατηγεί αρχές, θεμελιώδεις αξίες και προτάγματα καθώς και βασικά ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά ότι οι ίδιοι οι Κύπριοι, ελεύθερα και αβίαστα, το αποδέχονται. Ένας όμορφος, δηλαδή, ηθικός και αγγελικά πλασμένος κόσμος όπου η αδικία δεν φαίνεται να προκαλεί αντιδράσεις, και κανείς δεν τονίζει την παραβίαση αρχών γιατί οι πολίτες ελεύθερα συναινούν στην αποδοχή του κλεισίματος (έστω και αν αυτό σημαίνει τον πλήρη εξευτελισμό των δικαιωμάτων τους).

Από το 1974 πολλοί μηχανισμοί εργάζονται για τη σταδιακή αποδοχή των τετελεσμένων της κατοχής, για την κάμψη του φρονήματος των Κυπρίων και τον εξευτελισμό τους. Έτσι από τη μια έχουμε την σιδερένια πραγματικότητα της τουρκικής κατοχής, την τουρκική υπεροπλία και αυθαιρεσία, που τρομοκρατεί, και από την άλλη την σιροπιαστή, με εύσχημο τρόπο και ωραία λόγια, διολίσθηση προς την αποδοχή. Γιατί όλα τα εξ Αμερικής και Αγγλίας, καθώς και από άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, εκπορευόμενα και εμπορευόμενα για παραχάραξη της κυπριακής ιστορίας, για αποδοχή των κατοχικών δεδομένων και κλείσιμο του κυπριακού βάσει αυτής της αποδοχής, ηχούν ωραία όπως: υπέρβαση του εθνικισμού, μεταεθνοτικά κράτη, πολυπολιτιστικές κοινωνίες, αποδοχή του Άλλου, προοδευτική αντίληψη της Ιστορίας, μοντέρνοι τρόποι συμπεριφοράς κ.λπ. κ.λπ.. Φυσικά όλα αυτά, ένα ρωμαλέο κίνημα της διανόησης στην Ελλάδα και στην Κύπρο θα μπορούσε να τα αντιστρέψει και να τα χρησιμοποιήσει στον αγώνα επιβίωσης του κυπριακού ελληνισμού, γιατί η ύπαρξη του Αττίλα στο νησί, η εθνοκάθαρση εναντίον των Ελλήνων στο κατεχόμενο μέρος του νησιού, η προσφυγιά και ο εκτοπισμός δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτά από καμιά θεωρία· όμως, που να βρεθεί τέτοιο σθένος αντιστροφής και οικειοποίησης αυτών των θεωριών από τους δικούς μας διανοούμενους όταν πάντα, κεχηνότες και χάσκοντες, βλέπουν τις εισαγόμενες θεωρίες με τον τρόπο και την εκδοχή των εισαγωγέων και λειτουργούν απλώς ως διανομείς;

Η διοχέτευση αυτών των νέων θεωριών, με τον τρόπο που τις εννοούν τα αγγλοαμερικανικά κυρίως συμφέροντα, γίνεται με πολυποίκιλες ενισχύσεις: σεμινάρια, εισηγήσεις, ταξίδια στο εξωτερικό για συναντήσεις όσων έχουν τσιμπήσει το δόλωμα, επιχορηγήσεις, συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα, δημοσιεύσεις, εκδόσεις, τακτοποιήσεις «προθύμων» σε πανεπιστήμια και άλλες πλεονεκτικές θέσεις και με εκδηλώσεις ων ουκ έστιν αριθμός.

Πολλοί διανοούμενοι της Κύπρου αποδείχτηκαν καλός αγωγός και βοηθοί – μετακενωτές αυτών των προσπαθειών παραχάραξης της κυπριακής ιστορίας και ιδεολογικής προετοιμασίας του συμβιβασμού, δηλαδή λειτούργησαν ως delivery boys και με τα μηχανάκια τους τρέχουν στα κυπριακά σπίτια να κάνουν διανομή του νέου προϊόντος. Η κοινωνία της Κύπρου είναι πολύ μικρή και εύκολα λυγίζει. Θα ήταν διαφορετικά τα πράγματα αν είχαμε μεγαλύτερο πληθυσμιακό σύνολο, με αρκετά πανεπιστήμια, κέντρα ερευνών, εκδοτικές σειρές και ποικίλες άλλες εκδηλώσεις που θα συγκροτούσαν ένα σύνολο διανόησης με μεγαλύτερη αυτονομία. Το μικρό, λοιπόν, σύνολο των διανοουμένων της κυπριακής κοινωνίας, που κυρίαρχο χαρακτηριστικό του είναι ο επαρχιώτικος τρόπος συμπεριφοράς, το δέος και η συμπλεγματική στάση απέναντι στα εξ Αμερικής και Εσπερίας εισαγόμενα, δεν μπορεί να δημιουργήσει αποτελεσματικές αντιστάσεις. Θα ήταν διαφορετικά τα πράγματα αν υπήρχαν οι ενισχύσεις των εξ Ελλάδος κύκλων της διανόησης. Όμως η εκ των ένδον άλωση συντελέστηκε στην Ελλάδα προηγουμένως. Θα πρέπει να ειπωθεί εδώ ότι οι μικροί κύκλοι της κυπριακής διανόησης άντεξαν περισσότερο χρόνο από τους συντριπτικά υπέρτερους της Ελλάδας. Οι περιφερειακοί διανοούμενοι της Κύπρου, ζώντας δίπλα από την σιδερένια πραγματικότητα του Αττίλα και έχοντας τις πικρές μνήμες του '74, ενστικτωδώς δυσκολεύονταν να αποδεχτούν κάποια πράγματα, όταν οι διανοούμενοι της Ελλάδας προσχωρούσαν αγεληδόν.

Είναι χαρακτηριστικό ότι εισελαύνει στο νησί τον τελευταίο καιρό και η «πολυπρισματική θεώρηση» της Ιστορίας, με έξωθεν ενισχύσεις και χρηματοδοτήσεις. Πολλοί μελετητές έχουν σημειώσει ότι κάθε επίθεση, εκ μέρους των ξένων και εντοπίων κέντρων εξουσίας, εναντίον των δικαιωμάτων του κυπριακού ελληνισμού, συνεπάγεται ταυτόχρονα και μία επίθεση εναντίον της Ιστορίας της Κύπρου. Γιατί πρέπει να υπονομευτούν, προηγουμένως, τα ερείσματα υπερηφάνειας που διαθέτει η κυπριακή κοινωνία και που προέρχονται από τη γνώση του ιστορικού παρελθόντος της, των δοκιμασιών και θυσιών, των αγώνων και των πράξεων ατομικού και συλλογικού πνεύματος εξανάστασης και ηρωισμού. Η Ιστορία παρέχει εφόδια αντίστασης, η επιστημονική γνώση δυσκολεύει την αποδοχή.

Πάντως, για όσους γνωρίζουν Ιστορία, σεβασμό στις πηγές και πολύπλευρη θεώρηση των πραγμάτων και συμπερίληψη ποικίλων απόψεων στην ιστορική θεώρηση έχουμε από

τις αρχές της Ιστορίας όταν στον Θουκυδίδη καταγράφονται οι αντιτιθέμενες, πολλές φορές, απόψεις, ερμηνείες και σκέψεις των διαφόρων μερών, διαθέτουμε ακόμη και σαρκαστικά κείμενα που υπονομεύουν καίρια και ευσύνοπτα τις μονοδιάστατες ιστορικές θεωρήσεις -το σπινθηροβόλο έργο του Λουκιανού «Πως δει Ιστορίαν συγγράφειν» είναι αρκετά καλό παράδειγμα.

Είναι εμφανές ότι, με την εσχάτως πολυπροβαλλόμενη «πολυπρισματική Ιστορία», πρέπει να δημιουργηθεί στη δύσμοιρη κυπριακή κοινωνία η εντύπωση ότι έχει ανακαλυφθεί μόλις προσφάτως το ταχινοπλακούντιον, ότι εισάγεται νέα και ρηξικέλευθος θεώρηση της Ιστορίας, πρέπει το κατασκεύασμα της κυπριακής μιζέριας και κακομοιριάς να φανεί ως μείζων πνευματική τομή η οποία προωθεί σύγχρονες ιδέες και αντιλήψεις, με άλλα λόγια χρειάζεται ένα όμορφο περιτύλιγμα που θα κρύψει τον κεκονιαμένο τάφο, θα δελεάσει τους ιθαγενείς της Κύπρου να το πάρουν με αισθήματα ευγνωμοσύνης και ενθουσιασμού, όπως παλαιότερα οι αποικιοκράτες χάριζαν στους ιθαγενείς της Αφρικής χάντρες και καθρεφτάκια για να περάσουν την αποικιοκρατική πρακτική τους.

Δυστυχώς, οι διανοούμενοι της Κύπρου προωθούν τον σκοταδισμό και τους σχεδιασμούς των ξένων κέντρων εξουσίας, είναι ήδη έτοιμοι πάνω στα μηχανάκια, μόλις πάρουν τις οδηγίες, να ξεκινήσουν για το νέο delivery.

⁂

αθηναϊκή κακομοιριά

Το τι γράφεται κάποτε στις αθηναϊκές εφημερίδες είναι απίστευτο. Δοκησίσοφοι αναλυτές και θεωρητικοί, με ύφος και τσαμπουκά, παραθέτουν τα ιδεολογήματά τους, ερήμην των κειμένων και των μαρτυριών, προχειρολόγοι, χωρίς σεβασμό στα δεδομένα και τις πηγές, χωρίς σεβασμό στους στοιχειώδεις κανόνες λογικής. Τακτικά την πληρώνει η Κύπρος από αυτές τις επελάσεις ανίδεων και χορτάτων γραφιάδων σε διάφορα έντυπα της Αθήνας. Πρόσφατα, φίλος από την Αθήνα, με πήρε τηλέφωνο και μου υπέδειξε το κείμενο των Βωβού, Θεοδωρίδη, Μηλιού, στην εφημερίδα *Αυγή*. Είναι απαράδεκτο αυτό το άρθρο, μου τόνισε,

πρέπει να απαντήσεις, εσύ ως Κύπριος ξέρεις καλύτερα να δώσεις τις πρέπουσες προεκτάσεις. Έγραψα την επιστολή που ακολουθεί στην *Αυγή*. Εξ όσων γνωρίζω δεν δημοσιεύτηκε ακόμη. Με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο την κοινοποίησα και σε μερικούς φίλους. Επειδή ένας απ' αυτούς μου απέστειλε, από τις Βρυξέλλες, ερωτήσεις για το απόφθεγμα, που γράφτηκε με τον τρόπο του Ηρακλείτου, του απέστειλα σχετικές επεξηγήσεις. Παραθέτω και τα δυο ως τεκμήριο της πάλης ιδεών που διεξάγεται, και από το διαδίκτυο, για το θέμα της Κύπρου. Για την τάξη, πρέπει να αναφέρω ότι καλή απάντηση στο ανεκδιήγητο κείμενο των τριών θεωρητικών της Αυγής δημοσίευσε στην εφ. Εποχή (Αθήνα, Ιανουαρίου 2007) και ο Κύπριος Γ. Κολοκασίδης, μέλος του Πολιτικού Γραφείου του ΑΚΕΛ. Αντέδρασαν, λοιπόν, και Ακελικοί, για να καταλάβετε πόσα ανεκδιήγητα περιείχε το σημείωμα των τριών στην Αυγή.

1. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ *ΑΥΓΗ*

Αγαπητοί φίλοι της *Αυγής*

Διάβασα στις σελίδες της εφημερίδας σας (Αυγή, 24/12/2006, σ. 27) το άρθρο «Να αρθεί το εμπάργκο κατά της Βόρειας Κύπρου» (υπογράφουν: Σίσσυ Βωβού, Νάσος Θεοδωρίδη και Γιάννης Μηλιός) και χάρηκα που στο έντυπό σας επιτελούνται ρηξικέλευθες ιδεολογικές τομές που ανοίγουν νέους δρόμους στη σκέψη. Συγχύστηκα όμως λίγο ιδεολογικά από τις αναφορές των συντακτών ότι ο μόνος αληθινός διαχωρισμός που αξίζει να αποτελέσει διακύβευμα πραγματικής σύγκρουσης είναι ο ταξικός και ότι η Αριστερά πρέπει να αντιμετωπίζει τα θέματα μέσα από ένα ταξικό πρίσμα. Επειδή, όμως, ο τούρκικος στρατός κατοχής (43 χιλιάδες στρατιώτες σε επιθετική διάταξη) δεν είναι ο Κόκκινος Στρατός, ο Ταλάτ δεν είναι ο Λένιν ή ο Τρότσκυ της Κύπρου και η διεκδίκηση, εκ μέρους των προσφύγων, να επιστρέψουν στα σπίτια και τα χωράφια τους είναι μια γνήσια ταξική διεκδίκηση, πιστεύω ότι θα ήταν καλύτερα αν το δημοσίευμα διευκρίνιζε λίγο περισσότερο την ορολογία του. Μέχρι τότε, ας εντρυφήσουμε στο ηρακλείτειο απόσπασμα «βλακείη μέζων ανθρώποισιν ανηθικότης».

2. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΟ ΠΡΟΣ ΒΡΥΞΕΛΛΕΣ

Γιώργο σε χαιρετώ. Καλή χρονιά.

Μπαίνω ολοταχώς στο απόσπασμα: Βλακείη μέζων ανθρώποισιν ανηθικότης.

Το μυαλό είναι το μεγαλύτερο δώρο της Φύσης ή του Θεού, είναι η υψηλότερη συμπαντική λειτουργία. Δεν είναι τυχαίο που η φύση το έβαλε στην σκληρή κρανιακή κάψα, για να το προστατεύσει καλύτερα. Ακόμη και ύστερα από εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια, όταν το σώμα και ο σκελετός του ανθρώπου διαλύονται, η κρανιακή κάψα παραμένει, ήταν το πιο σκληρό γιατί προστάτευε κάτι πολύτιμο.

Πιστεύω λοιπόν ότι: αφού το μυαλό επιτελεί την ανώτερη λειτουργία, τότε η βλακεία είναι ανηθικότης, (με θεολογικούς όρους) είναι αμαρτία, (με αισθητικούς όρους) η βλακεία είναι ακαλαισθησία. Ακόμη, γενικά, προδοσία του ανθρωπίνου είδους.

Το απόσπασμα είναι δικό μου, εντάσσεται στα λεγόμενα «ηρακλειτογηθή», τα τερπόμενα από τον Ηράκλειτο και τρεπόμενα στον Ηράκλειτο, που κατασκευάζω πότε πότε.

Με τον τρόπο του Ηράκλειτου. Ηρακλειτογηθή = a la manière de Hiraclite.

Λοιπόν: Βλακείη μέζων ανθρώποισιν ανηθικότης

Βλακείη, ιωνικός τύπος, κατά το Αθήνη [=Αθήνα].

Μέζων, ο τύπος στα αποσπάσματα του Ηρακλείτου αντί μείζων.

Ανθρώποισι(ν) ο τύπος στα αποσπάσματα του Ηρακλείτου αντί ανθρώποις.

Και να σκεφτείς οι άνθρωποι θεωρούν τόσα πράγματα ανήθικα, από την ερωτική ζωή μέχρι τον τρόπο βίου, ενώ τη βλακεία δεν μπορούν να τη δουν στο πλαίσιο αυτό.

Αυτά, λοιπόν, σε χαιρετώ και, παρά τη συσσώρευση τόσης βλακείας, ...θα περάσουμε.

Με την αγάπη μου πάντα.

Σάββας Παύλου

ιστορίες βιβλίων

του Θανάση Τζιούμπα

Η συζήτηση που άρχισε επιτέλους να διεξάγεται δημόσια για τα νέα σχολικά βιβλία και επικεντρώνεται κυρίως σε αυτό της Ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού ήρθε να αντικαταστήσει τη σιωπή που επικρατούσε όταν, εδώ και μία δεκαετία τουλάχιστον, η πολιτική άποψη που εμφανίζεται σήμερα ως κυρίαρχη είχε αρχίσει την ιδεολογική προετοιμασία στους πανεπιστημιακούς χώρους. Ήδη από την εποχή της σημιτικής διακυβέρνησης, σε σχολές που είχαν ως αντικείμενο όχι μόνο την Ιστορία αλλά και τα Παιδαγωγικά άρχιζε από ένα νέο στελεχικό δυναμικό μια συντονισμένη κριτική στον "εθνοκεντρισμό" και την «καλλιέργεια στερεοτύπων» που συντελείται στην εκπαίδευση. Μια τομή στην πορεία αυτή αποτέλεσε το βιβλίο των Φραγκουδάκη και Δραγώνα (1997).

Στόχος των συγγραφέων ήταν να καταδείξουν την κατασκευή μιας «εθνικής ταυτότητας» μέσα από την αναπαραγωγή «στερεοτύπων» που υποβάλλουν πεποιθήσεις και αισθήματα ανωτερότητας με παράλληλη υποτίμηση των έξω-ομάδων (των εθνικά άλλων) και τη διάχυτη προβολή αξιών συλλογικής επιθετικής συμπεριφοράς. Οι υποθέσεις αυτές επιχειρείται να τεκμηριωθούν μέσα από τα ευρήματα που παρουσιάζονται, τα οποία μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

α) Η ιστορική συνέχεια του ελληνικού έθνους, την οποία κατασκευάζει «η παρουσίαση του έθνους ως ανθρωπομορφικού υποκειμένου», υποκειμένου «αχρονικού» (σελ. 347). Η χρήση όρων όπως «ελληνισμός», η αντίληψη της αδιάσπαστης συνέχειας από την κοσμογονία ως σήμερα, η ελλιπής αναφορά σε άλλους πολιτισμούς, η αντίληψη της συνέχειας της βυζαντινής με την αρχαία και τη νεότερη ιστορία, η αντιμετώπιση της ιστορίας της Δύσης μέσα από το πρίσμα της συμβολής του αρχαιοελληνικού πολιτισμού, θεμελιώνουν αυτή την ψευδή συνείδηση της συνέχειας.

β) Η διατήρηση και ομοιογένεια κατασκευάζονται, κατά τις συγγραφείς, μέσω της έμφασης στη διατήρηση ελληνικής συνείδησης στους 4 αιώνες της οθωμανικής κατοχής, η περιγραφή της οποίας με όρους όπως «δουλεία» και «τουρκικός ζυγός» στηλιτεύονται ως «παρωχημένοι» και «φορτισμένοι συναισθηματικά». Οι επιρροές άλλων πολιτισμών υποτιμώνται σε μια αντιστροφή της ελληνικής προς αυτούς επιρροής, με εξαίρεση τον Διαφωτισμό. Οι Έλληνες των βιβλίων εμφανίζονται ως ομοιογενής ομάδα, όχι μόνον ως προς τα εθνικά τους χαρακτηριστικά, αλλά και ως προς τη δράση τους να προσανατολίζεται προς εθνικούς στόχους χωρίς αποκλίσεις.

γ) Η προβολή της εθνικής ενότητας ως αξίας «ναρκοθετεί» τη θετική στάση απέναντι στην πρόοδο: Η κοινωνική διάσταση της ιστορίας υποβαθμίζεται και απουσιάζει η κριτική σε αυταρχικές μορφές άσκησης εξουσίας, ενώ οι αντιθέσεις και συγκρούσεις κοινωνικών ομάδων και ιδεολογιών θεωρούνται απλώς «λυπηρά συμβάντα». Ο εντοπισμός όλων αυτών οδηγεί τη συγγραφέα στο συμπέρασμα ότι «*η δημοκρατική πρόθεση (όπως διακηρύσσεται) ναρκοθετείται από την έμφαση στην αξία της ενότητας του έθνους*» (σελ. 362). Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, η χρήση όρων ναρκοπολέμου δημιουργεί μια εικόνα των σχολικών βιβλίων ως ναρκοπεδίων: «*τη ρητά και έντονα εκφρασμένη αντιπολεμική θέση ... έμμεσα ναρκοθετεί ο ύμνος στην ελληνική επανάσταση, ύμνος στην ανδρεία και τον ηρωισμό*», που ως αρετή «*αντιφάσκει με το σύγχρονο φιλειρηνικό μήνυμα της προτεραιότητας που έχει η ανθρώπινη ζωή*» (σελ. 366).

δ) Οι εθνικοί «άλλοι» σε σχέση με τους Έλληνες: Η συγγραφέας παρατηρεί ότι οι άλλοι λαοί κάνουν την εμφάνισή τους στα σχολικά βιβλία μόνο σε σχέση με γεγονότα που επηρεάζουν την ελληνική ιστορία. Η οθωμανική αυτοκρατορία και οι Τούρκοι, οι μόνοι που παρουσιάζονται ως παράγοντας που έχει απειλήσει την ύπαρξη του ελληνικού έθνους, υποτιμώνται ως προς την ισχύ τους και τον πολιτισμό τους, ενώ η σχέση τους με τους «υπηκόους» περιγράφεται με «φορτισμένους» όρους κατά τη συγγραφέα (σελ. 368), που παραπέμπει έτσι άρρητα σε υπερβολή. Οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής παρουσιάζονται να κινούνται με γνώμονα μόνο τα συμφέροντά τους, να φέρουν την κύρια ευθύνη για όλες τις ήττες και τις τραγωδίες της ελληνικής ιστορίας, με την ανάμιξή τους στα εσωτερικά ζητήματα του ελληνικού λαού. Τέλος, εξετάζοντας τον τρόπο παρουσίασης της ιστορίας των «άλλων», έξω από την επίδρασή τους στην ελληνική ιστορία, αναφέρεται η «αποσιώπηση» της πορείας των άλλων λαών της ευρύτερης περιοχής, με ελλιπείς πληροφορίες ή πλήρη απουσία αναφοράς. Η ερμηνεία που προτείνεται είναι ότι αυτό εμπεριέχει τη σκοπιμότητα της αποσιώπησης στοιχείων που θα έβλαπταν την εικόνα του εθνικά ομοιογενούς στον χώρο της σημερινής ελλαδικής επικράτειας.

ε) Τέλος, τα βιβλία θεωρείται ότι διαπνέονται από έντονο ευρωκεντρισμό, και μάλιστα με ιδιαίτερη έμφαση στις ισχυρότερες ευρωπαϊκές χώρες. Υπάρχει σαφής αξιολόγηση του ευρωπαϊκού πολιτισμού ως ανώτερου και η διάχυτη αίσθηση ότι αποτελούμε μέρος του, κυρίως εξαιτίας της συνεισφοράς των προγόνων στη θεμελίωσή του και στο γεγονός ότι η Ελλάδα επιλέχθηκε ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Βέβαια, ειδικά ως προς το τελευταίο, οι επίγονοι των Φραγκουδάκη και Δραγώνα δεν επιχείρησαν να υπερβούν τα στερεότυπα, η αναθεωρητική διαδικασία έχει τα όρια που θέτει η πολιτική εξουσία.

Στα συμπεράσματά τους, οι συγγραφείς συνδέουν την ανάλυση των κειμένων με τις θέσεις που διατυπώνουν με τρόπο μάλλον ιδιότυπο: «*Υπάρχει διάχυτη μια έμμεση πληροφορία*» (Φραγκουδάκη, σελ. 395), «*η υποτίμηση αυτή έχει κριτήρια απροσδιόριστα στο κείμενο, ωστόσο έμμεσα νοηματοδοτείται...*» (ό.π.) Με τέτοια μεθοδολογική εγκυρότητα επιχειρείται να επαληθευτεί η αρχική υπόθεση εργασίας του βιβλίου, ότι «*ο μύθος της γραμμικής και αδιάσπαστης συνέχειας, συστατικός μύθος της εθνικής ιδεολογίας την εποχή της συγκρότησης του έθνους-κράτους, όπου η αφήγηση περί δεσμών αίματος και κοινής προέλευσης είναι για όλα τα έθνη-κράτη διαμορφωτικά της συνοχής και ενότητας των πληθυσμών τους, προϋπόθεση για τη συγκρότηση και επιβολή των κρατικών τους συνόρων, έχει σήμερα μόνο πολιτικές επιπτώ-*

σεις. Οδηγεί στην άρνηση της αλλαγής και των επιδράσεων» (σελ. 398).

Κατά τη Φραγκουδάκη, ο προσανατολισμός των σχολικών βιβλίων στην «*καλλιέργεια γνήσιου πατριωτικού φρονήματος*» και η «*συνειδητοποίηση της ελληνικής διάρκειας*» δεν προάγει «*ούτε την ιστορική συνείδηση ούτε, ακόμη περισσότερο, την κρίση και την έμμεση πολιτική διαπαιδαγώγηση*» (σελ.397), γιατί «*εξακολουθεί να υιοθετεί τον εθνικό ιδεολογικό μύθο του 19ου αιώνα με τα τρία στάδια*» (ό.π.)

Οι συγγραφείς των εξεταζόμενων σχολικών βιβλίων πιστεύουν, κατά τη Φραγκουδάκη, πως η κατανόηση εκ μέρους των μαθητών τού «*πώς συγκροτήθηκε η εθνική ιδεολογία και το έθνος, το δικό τους και των γειτόνων, θα οδηγούσε σε αρνητική στάση σε σχέση με την εθνική ταυτότητα*» (ό.π.), και έτσι ο πατριωτισμός «*γίνεται μια ηθική κατηγορία και η εθνική ταυτότητα συγκροτείται με αναφορά σε στοιχεία που δεν είναι αληθινά*» (σελ. 398), που επιπρόσθετα «*δεν έχουν καμιά σχέση με την ιστορική πραγματικότητα και για καμία απολύτως ορθολογική αιτία*» (ό.π.).

Η ανάλυση εδώ καταλήγει σε πολιτική θέση: Ο πατριωτισμός και η αναφορά στη διάρκεια (έθνος) στηρίζεται σε έναν μύθο της εποχής της δημιουργίας του ελληνικού κράτους, και μάλιστα αυτή η δημιουργία συνδέεται με την απόσβεση εθνικά διαφορετικών ομάδων και την επιβολή μιας επίπλαστης ομοιογένειας. Στηρίζεται σε μια πλαστογραφία (ή πλαστή πρόσληψη) της ιστορίας, είναι μη ορθολογική, και σκοπό έχει να επιβάλει στα μέλη της έσω-ομάδας (τους Έλληνες) την άρνηση «*κάθε αλλαγής των εθνικών-κοινωνικών δεδομένων, μόνη ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο*» (σελ. 400).

Γίνεται κατανοητό ότι πρόκειται για μια συνολική απόπειρα αναθεώρησης της προσέγγισης της ιστορίας, όχι μόνο ως προς την ακρίβεια και την εγκυρότητα της παράθεσης των γεγονότων, αλλά και μέσω της υιοθέτησης της αντίληψης της ιστορίας ως κοινωνικής κατασκευής προορισμένης να προάγει την κοινωνική συμμόρφωση, και μιας «παιδαγωγικής» που αξιοποιεί όλα τα παραπάνω. Βρισκόμαστε ενώπιον μιας πρωτότυπης «διεπιστημονικότητας». Η κοινωνική ψυχολογία θα εισφέρει την άποψη ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ως στερεότυπα και να προαγάγουν την απαξίωση των «άλλων». Η παιδαγωγική επιστήμη θα εντοπίσει τις διαδικασίες μέσω των οποίων διασφαλίζεται η ιδεολογική αναπαραγωγή ενός συστήματος. Η επιστήμη της ιστορίας θα μελετήσει τις αντιφάσεις και τους υποκειμενισμούς τής ως τώρα επίσημης ιστορίας. Έτσι, λοιπόν, ο ιστορικός δεν χρειάζεται να αποδείξει την αλήθεια ή το ψεύδος μιας αφήγησης ή μιας συλλογικής πεποίθησης αρκείται στο να ανατρέξει στον κοινωνικό επιστήμονα που διδάσκει ότι είναι δυνατόν να υπάρξουν κατασκευές χρήσιμες πολιτικά.

Το πόρισμα του ιστορικού θα δώσει τη δυνατότητα στη Φραγκουδάκη να χαρακτηρίσει στερεοτυπική την υιοθέτηση ερμηνευτικών εργαλείων όπως ο «εθνικός ιδεολογικός μύθος», που προτείνει ο Παπαρρηγόπουλος, και ο κύκλος μπορεί πλέον να κλείσει: Αφού υπάρχει το κίνητρο, η ευκαιρία και η δυνατότητα, το έγκλημα δεν μπορεί παρά να έχει συμβεί· πλέον, το βάρος της απόδειξης πέφτει στον εγκαλούμενο.

Καθώς η κριτική πρέπει να στρέφει το κριτικό της βλέμμα και στα ίδια της τα όπλα, θα επιχειρηθεί στη συνέχεια να εξεταστούν και τα κείμενα των Φραγκουδάκη και Δραγώνα μέσα από την κατάδειξη κάποιων από τις βασικές παραδοχές που καθορίζουν τον ερευνητικό ορίζοντα και άρα επιδρούν καίρια στις απαντήσεις και τα ευρήματα της έρευνας.

Οι αναπαραστάσεις και τα σχήματα (που συγχέονται συστηματικά με τα στερεότυπα) μέσα από τα οποία η πραγματικότητα γίνεται κατανοητή αποτελούν μια «κατασκευή», η ομοιογένεια κατασκευάζεται και «ενδοβάλλεται» μέσω συναισθηματικών μηχανισμών με στόχο τη συμμόρφωση, μας λένε οι συγγραφείς.

Εκείνο που δεν αντιμετωπίζεται καθόλου είναι το ότι η ύπαρξη σχημάτων εξυπηρετεί ριζικές ανάγκες, τόσο γνωστικές όσο και ανάγκες θετικής αυτοεκτίμησης (Turner, 1981). Η εμμονή στο συναισθηματικό στοιχείο των ερμηνευτικών μοντέλων της «κοινωνικής συνοχής» ανοίγει τον δρόμο για μια απαξιωτική αντιμετώπιση των σχημάτων ως «προ-λογικών» κατηγοριών. Ας μην ξεχνάμε, ότι η ίδια απαξιωτική ταξινόμηση ως προ-λογικών και συναισθηματικών αντιδράσεων είναι η μόνιμη επωδός της Σχολής αυτής όταν αναφέρεται στα αντιαμερικανικά αισθήματα της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού.

Αποκρύπτεται ότι οι αναπαραστάσεις (που ευτελίζονται ως στερεότυπα) περικλείουν, πέρα από παγιωμένες κοινωνικές αντιλήψεις, και έναν όγκο πληροφοριών και κοινωνικής πείρας, περικλείουν αλήθειες, και ίσως εκεί να βρίσκεται η αιτία της επιβίωσής τους και όχι σε κάποια «*διεστραμμένη λογική που διαρκώς αναπαράγεται*» (Στενού, 1998). «*Το να προσπαθούμε να διαχωρίσουμε τη μνήμη από την πραγματικότητα είναι σαν να διαχωρίζουμε τη δημοκρατία από τη δικαιοσύνη*», θα απαντούσε ο Ε. Γκαλεάνο. Η πορεία της ελληνικής γλώσσας μέσα στην ιστορική διάρκεια συνηγορεί μάλλον υπέρ της άποψης της συνέχειας ενός ιδιαίτερου πολιτισμού και δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί απλό προϊόν της αυτοεικόνας του Νεοέλληνα. Ο ισχυρισμός ότι η έμφαση στους αρχαιοελληνικούς μύθους προάγει μια απλώς εθνοκεντρική πρόσληψη του κόσμου αποτελεί μάλλον περί του αντιθέτου παράδειγμα, καθώς οι μύθοι αυτοί, ως ερμηνευτικά εργαλεία κατανόησης της έσω (ψυχικής, οντολογικής, ηθικής) πραγματικότητας και της έξω (κοινωνικής, ενδο και δια- ομαδικής επικοινωνίας κ.λπ.), υιοθετήθηκαν και από

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, (2003), *Ελλάδα-Ευρώπη: Κοινωνία - Πολιτική - Αξίες*, 05/11/03, Έρευνα, στο www.ekke.gr.

Milner, D., (1981), Περιλαμβάνεται στο: *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία – Διομαδικές Σχέσεις*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1999.

Στενού, Κατερίνα, (1998), *Εικόνες του Άλλου*, Εξάντας - ΟΥΝΕΣΚΟ, Αθήνα.

Braudel, F., & Duby, G., (1990), *Η Μεσόγειος. Άνθρωπος και πολιτισμική κληρονομιά*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Brzezinski, Z., (1999), *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, Εκδόσεις Νέα Σύνορα - Λιβάνη, Αθήνα.

Γεώργας, Δ., (1999), *Κοινωνική Ψυχολογία*, Τόμος Β', Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Cummins, J., (2002), *Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση*, επιμ. Σκούρτου Ε., Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα

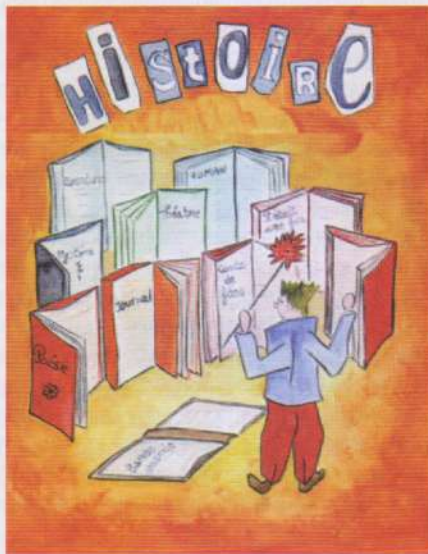
Lowy M. & Sayre R., (1999), *Εξέγερση και μελαγχολία. Ο Ρομαντισμός στους Αντίποδες της Νεωτερικότητας*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.

Milner, D., (1981), «Φυλετική προκατάληψη», στο *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία – Διομαδικές Σχέσεις*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1999.

Μισεά, Ζαν Κλοντ, (2002), *Η Εκπαίδευση της Αμάθειας*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα.

τις σύγχρονες επιστήμες του ανθρώπου, μηδέ εξαιρουμένης της ψυχολογίας, κλινικής και κοινωνικής. Οι «αφηγήσεις» αυτές, συμπεριλαμβανομένης της αρχαίας τραγωδίας, έχουν αποδείξει και την αποτελεσματικότητά τους ως ένα μέσο διαπολιτισμικής επικοινωνίας.

Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία, που αναλύονται ως μονοσήμαντη έκφραση ενδοψυχικών διεργασιών, αποκτούν, όπως παρουσιάζονται, μια αχρονικότητα, έξω από το ιστορικό πλαίσιο. Με τον τρόπο αυτό, συσκοτίζονται οι υπαρκτές διαφορές ανάμεσα στις συλλογικές συμπεριφορές που συνδέονται με στάσεις αποκλεισμού και εξαφάνισης της ετερότητας. Κάτω από ένα τέτοιο φως, όλα φαίνονται όμοια, από τη γενοκτονία των αυτοχθόνων της Αμερικής, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης του ναζισμού, όπου εφαρμόστηκε η Τελική Λύση, τις εθνοκαθάρσεις του 20ού αιώνα, ώς την ετεροφοβία σύγχρονων κοινωνιών, που βιώνουν την έλευση της παγκοσμιοποιημένης αγοράς μέσα από μια εισβολή τρόπων και ανθρώπων και την ολοκληρωτική διάλυση διαδικασιών κοινωνικής συνοχής, δίχως να ερωτηθούν, και υποχρεωμένες να αποδεχτούν τις αλλαγές ως αποτέλεσμα κάποιου «φυσικού νόμου» της προόδου. Ο ρατσισμός

αυτών που αισθάνονται φυλετικά ή πολιτισμικά ανώτεροι εξισώνεται με τις φοβικές συμπεριφορές αυτών που αισθάνονται (και είναι) απειλούμενοι και αναζητούν τη χαμένη τους ασφάλεια μέσα από τον εξοβελισμό του (πιο αδύναμου) διαφορετικού.

Αν μη τι άλλο, αυτός ο τρόπος προσέγγισης της πραγματικότητας, που μάλιστα προβάλλει την κεντρικότητα της εθνικής ταυτότητας και των αναπαραστάσεων που συνδέονται μαζί της, παρουσιάζει ένα πρόβλημα ερμηνείας των επιθετικών στάσεων αποκλεισμού που εμφανίζει, για παράδειγμα, η ελληνική κοινωνία απέναντι σε ημεδαπές κατά τα άλλα ομάδες οι οποίες διακρίνονται από ιδιαιτερότητες (ως τέτοιες μπορούν να αναφερθούν οι αντιδράσεις και οι βίαιες ενέργειες εναντίον της εγκατάστασης υπηρεσιών για εξαρτημένα άτομα, ψυχικά πάσχοντες κ.λπ., που πρόσφατα παρατηρούνται στη Θεσσαλονίκη). Αξίζει, τέλος, εδώ, να γίνει μια αναφορά στο γεγονός ότι, σε έρευνα για τις αξίες της ελληνικής κοινωνίας, τα φοβικά αισθήματα απέναντι στους αλλοδαπούς εργαζόμενους εκφράζονται παράλληλα με τη δυσπιστία στους ημεδαπούς, δίνοντας μια εικόνα αποδιάρθρωσης της κοινωνικής συνοχής και όχι απλώς μιας «εθνικής συσπείρωσης» απέναντι στους ξένους (ΕΚΚΕ, 2003).

Φαίνεται πως λησμονήθηκαν παρατηρήσεις όπως αυτές των Tajfel και Milner για τους περιορισμούς της ψυχολογικής ανάλυσης: *«Μια τέτοια ανάλυση δεν μπορεί να προσφέρει μια ερμηνεία των ιστορικών ή κοινωνικών γεγονότων μεγάλης κλίμακας. Κάθε περίπτωση συνεργασίας ή σύγκρουσης πρέπει να κατανοηθεί ιδίω δικαιώματι, από την άποψη των προϋποθέσεων και των καθοριστικών παραγόντων της, οι οποίοι μπορεί να είναι οικονομικοί ή κοινωνικοί, πολιτικοί ή ιστορικοί, και τις περισσότερες φορές είναι κράμα όλων. Κανένα σύνολο a priori ψυχολογικών αρχών δεν μπορεί να αντικαταστήσει τη λεπτομερή γνώση, η οποία είναι απαραίτητη για την ανάλυση και την κατανόηση μιας συγκεκριμένης κοινωνικής κατάστασης»* (Tajfel, 1966, σελ. 144). *«Η καθοριστική αιτία ενός κοινωνικού φαινομένου πρέπει να αναζητηθεί στα κοινωνικά γεγονότα και όχι στις επιπτώσεις της συνείδησης των ατόμων»* (Milner, 1981, σελ. 109).

Ομοιογένεια στον χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας θα μπορούσε να οριστεί η τάση κάθε ανθρώπινης ομάδας για τη διασφάλιση της **συνοχής** της και της διάρκειάς της, μέσα από την υιοθέτηση και την αποδοχή, εκ μέρους των μελών της, κοινών στάσεων, κανόνων και «πιστεύω». Ο Turner (1981) περιγράφει τις διαφορές δύο προσεγγίσεων, του μοντέλου της κοινωνικής **συνοχής,** που εστιάζει στις συναισθηματικές πλευρές του «ανήκειν», και αυτού της κοινωνικής ταύτισης, που, αντίστροφα, αναδεικνύει της γνωστικές και αντιληπτικές πλευρές της **υπαγωγής**, και προτείνει έναν «*γνωστικό επαναπροσδιορισμό της έννοιας της ομάδας*» (σελ. 299-300). Η ανάγκη του «ανήκειν», είτε ως συναισθηματική είτε ως γνωστική ανάγκη, αποκτά υλική υπόσταση και αναδεικνύεται σε δύναμη συνοχής της ομάδας απέναντι στις φυγόκεντρες τάσεις του ατομικού.

Η ομάδα έχει **ανάγκη** τις μεγάλες αφηγήσεις. Οι αφηγήσεις αυτές και η από κοινού παραδοχή τους σηματοδοτούν την πορεία των ανθρώπινων συνόλων μέσα στον χρόνο, αλλά και παράγουν αξίες και ιδανικά, στην εκπλήρωση των οποίων τείνει (ή θα έπρεπε να τείνει) η συλλογική δράση των κοινωνικών συνόλων. Οι αφηγήσεις έχουν δύο κοινά στοιχεία: το λαμπρό παρελθόν και την έκπτωση, που αποτέλεσμά της είναι τα προβλήματα του παρόντος. Από το έπος του Γιλγαμές ώς τη Βίβλο με τον Παράδεισο και την Έκπτωση, τα Ομηρικά Έπη, τα πολύ πιο σύγχρονα «μονοπάτια των τραγουδιών» των Αυστραλών γηγενών, με έναν αρχετυπικά επαναλαμβανόμενο τρόπο, οι αφηγήσεις των λαμπρών ημερών και των λαμπρών προγόνων φωτίζουν τα ερωτηματικά της καταγωγής, αποτελούν τα πεδία αναφοράς για την ύπαρξη της ομάδας και νοηματοδοτούν το ιδανικό: *«άμες δε γ' εσόμεθα πολλώ κάρρονες»*.

Ο «αγαθός άγριος» των Γάλλων διαφωτιστών, αλλά και η πρωτόγονη κομμουνιστική κοινωνία των μαρξιστών, δείχνουν την ανάγκη που αισθάνθηκαν κοσμοθεωρίες που έθεσαν τον εαυτό τους στην υπηρεσία αλλαγής του κόσμου να αναφερθούν στο παρελθόν από το οποίο η ανθρωπότητα εξέπεσε, με στόχο να αποδείξουν το εφικτόν της επαγγελίας τους, αλλά και το καθήκον, ιστορικό και όχι θρησκευ-

Μπαλιμπάρ, Ε. & Βαλερστάιν, Ι., (1991), *Φυλή, Έθνος, Τάξη: οι διφορούμενες ταυτότητες*, Εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα.

Παπαϊωάννου, Κ., (1998), *Τέχνη και πολιτισμός στην Αρχαία Ελλάδα*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.

Παπαϊωάννου, Κ., (1992), *Η Αποθέωση της Ιστορίας*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, *Αθήνα*.

Tajfel, H., Forgas, J. P., (1981), «Κοινωνική κατηγοριοποίηση: γνώσεις, αξίες και ομάδες», στο *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία – Διομαδικές Σχέσεις*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1999.

Tajfel, H., (1966), «Κοινωνικά στερεότυπα και κοινωνικές ομάδες», στο *Σύγχρονες Ερευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία – Διομαδικές Σχέσεις*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα1999.

Turner, J.C., (1981), «Προς ένα γνωστικό επαναπροσδιορισμό της κοινωνικής ομάδας«, στο *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία – Διομαδικές Σχέσεις*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1999.

τικό πλέον, της «τελείωσης» του ανθρώπου ως επανόδου στη «φυσική» του κατάσταση.

Οι διαφοροποιήσεις υπάρχουν: Το άχρονο του μύθου αντικαθίσταται από τον ιστορικό χρόνο· η «ιδανική κατάσταση να ζει κάποιος» δεν είναι μόνον ο απολεσθείς παράδεισος αλλά προβάλλεται στο μέλλον· η πορεία, τέλος, προς τη «θέωση» παύει να είναι υπόθεση του προσώπου και της ηθικής και γίνεται υπόθεση των συνόλων και της πολιτικής. Ο χριστιανισμός «απελευθερώνει» την ανθρώπινη υπόσταση από την κυριαρχία της φυσικής αρμονίας, οι γιακωβίνοι της Γαλλικής Επανάστασης εκτελούν τον Θεό και είναι ο Χέγκελ που αναλαμβάνει να ορίσει πρώτος το τέλος της Ιστορίας ως την πραγμάτωση του νέου σκοπού που της ανατέθηκε, κατεβάζοντας την ιδανική πολιτεία του Πλάτωνα από την υπερβατική σφαίρα του ιδανικού στο προβλέψιμο μέλλον, το σημείο που, συνειδητά ή όχι, συγκλίνει η πορεία της ανθρωπότητας.

Η «αποθέωση της Ιστορίας», όπως και η εξαγγελία του «τέλους της Ιστορίας» είναι προϊόντα ιστορικής συγκυρίας, με τη σειρά τους.

Τα ρομαντικά κινήματα, ακολουθώντας τον Βιργίλιο ή την Αναγέννηση, επιχείρησαν να απαντήσουν στα υπαρξιακά ερωτήματα του συλλογικού μέσα από την ιστορική αναπόληση του λαμπρού παρελθόντος, την «επαναδιατύπωσή» του και ενίοτε την κατασκευή του. Αυτό αποτέλεσε συστατικό, αλλά όχι μοναδικό στοιχείο, της εθνογένεσης στην Ευρώπη. Τα κινήματα της νεωτερικότητας θεώρησαν όλα αυτά προϊστορία και απλό προάγγελο του παρόντος, αυτού του *«κάλλιστου των δυνατών κόσμων»* (Lowy & Sayre, 1999). Η πίστη στην «πρόοδο», που επιτυγχάνεται με τον έλεγχο της φύσης μέχρι το επίπεδο του DNA, της συσσώρευσης καταναλωτικών αγαθών, της δύναμης του ελέγχου του εαυτού και των άλλων, της οικονομικής μεγέθυνσης, οι αξίες του παρόντος, διαμεσολαβούμενες από τους θεσμούς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, είναι τα στοιχεία που υποκαθιστούν τις «παλιές» αξίες στη θέση του συνεκτικού υλικού, ως το κοινό όνειρο που χρειάζεται η κοινωνική συνοχή για να πραγματωθεί. Οι κοινωνίες τής μετά τον διαφωτισμό Δύσης οργανώνουν την ομοιογένειά τους ως το όχημα που τις οδηγεί στο μέλλον.

Ομοιογένεια όμως χαρακτηρίζει και τις κοινωνίες ως πολιτισμικά συστήματα, ορίζοντας, μαζί με τον Braudel (1990) ή τον Παπαϊωάννου (1998), τον πολιτισμό ως τρόπο θέασης του κόσμου, και τη μέθεξη ως από κοινού αποδοχή των αξιών που εκπορεύονται από τον τρόπο αυτόν. Η κοινή γλώσσα, η θρησκεία, οι κοινές παραδόσεις, η αισθητική του βίου αλλά και η αναγνώριση της κοινότητας όλων αυτών αποτελούν το έδαφος πάνω στο οποίο θεμελιώνεται η πολιτισμική ταυτότητα. Ή, όπως αναφέρει ο Γ. Σεφέρης στις *Δοκιμές*, είναι τα *κοινά συμφωνημένα υπονοούμενα*, και η μέθεξη των ανθρώπων σ' αυτά είναι ό,τι έκανε τον αγράμματο πολίτη της αρχαίας Αθήνας ή τον Κινέζο αγρότη (των housewives της κυρίας Κουλούρη συμπεριλαμβανομένων) να κατανοούν την αρχαία τραγωδία ή την κινεζική όπερα με τρόπο που κανένας σύγχρονος μελετητής δεν μπορεί να προσεγγίσει. Οι πολιτισμοί δεν ταυτίζονται πάντα με τα κράτη ως υποκείμενα της Ιστορίας (και υποκείμενοι οι ίδιοι στην Ιστορία), και το ίδιο ισχύει για τα έθνη ως ανθρώπινες συλλογικότητες: Έχουν υπάρξει έθνη με κρατική συνέχεια στη γεωγραφία,

πολύ πριν το έθνος-κράτος, έχουν υπάρξει κράτη πολυεθνικά, και, τέλος, έχουν υπάρξει έθνη χωρίς κράτος και χωρίς γεωγραφική συνέχεια επί αιώνες, όπως το εβραϊκό, το αρμενικό ή το ελληνικό έθνος. Σ' αυτά τα έθνη της «διασποράς», το συνεκτικό στοιχείο, το «όμοιο», ήταν –και σε κάποιο βαθμό εξακολουθεί να είναι– πολιτισμικό: η γλώσσα, η θρησκεία και οι παραδόσεις. Οι ιστορικοί κύκλοι των πολιτισμών είναι σαφώς μεγαλύτεροι, και είναι πολιτισμική η βάση που επέτρεψε στα έθνη-κράτη να συγκροτηθούν και, βέβαια, δεν αποτέλεσαν εφεύρημα που υποκατέστησε την παρωχημένη, μετά τη ναζιστική εμπειρία, αναφορά στη φυλή ως «*a priori τρόπος να εγκλειστούν τα άτομα και οι ομάδες σε μια γενεαλογία, σε προσδιορισμούς μιας ανέκαθεν αμετάλλακτης και αδιαμφισβήτητης καταγωγής*» (Μπαλιμπάρ & Βαλερστάιν, 1991, σελ. 37)

Η διαδικασία αυτή, επειδή και η εθνική ομοιογένεια αποτελεί ιστορική κατηγορία, πραγματώνεται μέσα στον χώρο και τον χρόνο, δεν αποτελεί καθολικό φαινόμενο. Η εθνική καθαρότητα δεν ήταν χαρακτηριστικό των κοινωνιών της Ν.Α. Ευρώπης τον 19ο αιώνα, όταν τα κράτη που σήμερα γνωρίζουμε μπήκαν στην τροχιά της συγκρότησής τους ως αυτοτελείς οντότητες. Η παράδοση πολιτικής και κρατικής οργάνωσης του χώρου ήταν μια παράδοση αυτοκρατορικής διακυβέρνησης, με μια συνέχεια αιώνων, από τα ελληνιστικά βασίλεια ώς τη ρωμαϊκή, την πρώτη βυζαντινή (σε αντιπαραβολή με το Βυζάντιο μετά τον 11ο αιώνα) και, στη συνέχεια, την οθωμανική αυτοκρατορία. Στις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες αυτές, η διαφοροποίηση γινόταν αισθητή ως πολιτισμικό χαρακτηριστικό, ως διαφοροποίηση γλώσσας, παιδείας και θρησκείας, με μόνη εξαίρεση τον τουρκικό πληθυσμό, που η εθνική του διαφοροποίηση αναπαραγόταν μέσα από την αποκλειστικότητα διοικητικών και κοινωνικών ρόλων. Τα επαναστατικά αισθήματα και η διάθεση για εθνική απελευθέρωση, ώς τον 19ο αιώνα, περισσότερο αναφέρονταν σε ομοσπονδιακές μορφές κρατικής συγκρότησης, όπως περιγράφονται από τον Ρήγα Φεραίο. Το **κοινό** στοιχείο ήταν ο **ορθόδοξος** πολιτισμός, που προσέφερε το όμοιο, αλλά και η εκκλησιαστική οργάνωση, ως η μόνη νόμιμη δομή που συνέδεε τις κοινότητες-ενορίες σε ένα ευρύτερο δίκτυο. Η διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας δεν ήταν μια ευθεία συνέπεια της αφύπνισης των λαών της και της αναζήτησης πολιτικών λύσεων από τους ίδιους.

Τα γεωστρατηγικά συμφέροντα των μεγάλων ιμπερια-

Φραγκουδάκη Ά.- Δραγώνα Θ. κ.ά., (1997), *«Τι είν' η πατρίδα μας;»*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Wilder, D., (1986), «Κοινωνική κατηγοριοποίηση: νύξεις για τη δημιουργία και τη μείωση της διομαδικής διαστρέβλωσης», στο *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία – Διομαδικές Σχέσεις*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα1999.

Χάντινγκτον, Σ. Π., (2005), *Ποιοι Είμαστε: Η Αμερικάνικη Ταυτότητα στην Εποχή μας*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα

Χάντινγκτον, Σ. Π., (2001), «Η Δύση μοναδική, όχι οικουμενική», στο *Σύγκρουση Ανατολής Δύσης*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.

Χάντινγκτον, Σ. Π., (1999), *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*, Εκδόσεις Terzo Books, Αθήνα.

λιστικών δυνάμεων της εποχής, τα ίδια που καθυστέρησαν τη διαδικασία για περισσότερο από έναν αιώνα, επέδρασαν στα απελευθερωτικά κινήματα, που έκτοτε υιοθετούν τα πρότυπα κρατικής οργάνωσης που αποτέλεσαν το προϊόν της δυτικής εκδοχής της εθνογένεσης: «ένα κράτος, ένα έθνος, ένας ηγεμόνας». Τα βαλκανικά κράτη διαμορφώθηκαν με μια τεράστιας έκτασης μετακίνηση πληθυσμών, μια ανταλλαγή που αντέστρεψε ιστορικές πραγματικότητες αιώνων, που για τους Έλληνες τουλάχιστον ήταν μια άμπωτη, ήταν η βίαιη επιστροφή στα βράχια που τους γέννησαν τρεις χιλιετίες πριν. Η ασυνέχεια της κρατικής οντότητας που διακρίνεται στην ελληνική ιστορία, με τους τέσσερις αιώνες υποτέλειας υπό τον τουρκικό ζυγό, και η ίδρυση του ελλαδικού κράτους σε ένα τμήμα του ευρύτερου χώρου όπου δρούσε το ελληνικό στοιχείο δεν μπορεί να μεταβάλλεται σε παράγοντα μνημονικής απόσβεσης και απόδειξη ότι το κράτος ιδρύει το έθνος.

Η Ιστορία, βέβαια, συνεχίζει τον δρόμο της, νέες ιστορικές πραγματικότητες προβάλλουν στο προσκήνιο, νέες συνθέσεις (και αποσυνθέσεις) συντελούνται. Η ιστορική κίνηση δεν είναι ούτε ομοιόμορφη ούτε προς μία ενιαία κατεύθυνση. Η μετανάστευση αυξάνει την εθνική ποικιλομορφία των κοινωνιών υποδοχής, και η αντίστροφη τάση της ανάπτυξης κινημάτων εθνικής διαφοροποίησης αποτελεί γεγονός που παρατηρείται σε μεγάλο αριθμό των ιστορικά εδραιωμένων κρατών, ενώ πολυεθνικά κράτη αποσυντίθενται (Brzezinski, 1998, σελ. 218-234). Η ερμηνεία αυτών των φαινομένων ως συμπτωμάτων «καθυστέρησης» και «άρνησης αποδοχής» της προόδου πάσχει τουλάχιστον όσο και η αντίστροφη ερμηνεία τους ως έργου «σκοτεινών δυνάμεων» ή «εχθρικών άλλων».

Εδώ, οι συγγραφείς συγκρούονται με την πραγματικότητα: Δεν αποτελούν, άραγε, διεργασία οικοδόμησης εθνικών ή αναβίωσης θρησκευτικών ταυτοτήτων τα όσα συμβαίνουν στις μέρες μας, στις χώρες που προέκυψαν από τη διάλυση των ομόσπονδων σοσιαλιστικών κρατών (όπου, βέβαια, ο επίσημος λόγος ή τα «στερεότυπα» των σχολικών εγχειριδίων μάλλον δεν μπορούν να καταδειχθούν ως ηθικοί αυτουργοί), ή τα αυτονομιστικά κινήματα τόσο σε χώρες της περιφέρειας όσο και στα μητροπολιτικά κέντρα; Μπορεί αυτό να θεωρηθεί απλώς μια «ερμηνευτική πρόκληση» που μπορεί να αντιμετωπιστεί με τον χαρακτηρισμό «εθνικισμοί», ή με ιδεολογικά και ηθικά φορτισμένες περιγραφές των καταγεγραμμένων ή υποθετικών αποτελεσμάτων; *«θέτουν φραγμούς στις τάσεις για ειρηνική συμβίωση, (...) ανοχή στις διαφορές, (...) την καταπολέμηση των διακρίσεων»*; (Δραγώνα, 1997).

Το «τέλος της Ιστορίας» εξαγγέλθηκε κατ' επανάληψη από τους οραματιστές της παγκοσμιοποίησης, τη στιγμή που η ιστορική συγκυρία φαινόταν να τους δικαιώνει. Η πανουργία βέβαια της Ιστορίας αποδείχτηκε πιο διαχρονική απ' ό,τι φαντάστηκαν, και οι πραγματιστές της πολιτικής διόρθωσαν τους ονειροπόλους. Ο Χάντινγκτον (1999) ανέλαβε να αποκαταστήσει το πολιτικά ορθό μετά τον Φουκουγιάμα, όπως παλαιότερα ο Στάλιν ανέλαβε να εξηγήσει ότι η πρόταση του Λένιν για αυτοκατάργηση του κράτους θέλει πολύ δρόμο ακόμη. Ας επικεντρωθούμε λίγο σ' αυτό: Ο Φουκουγιάμα, τη στιγμή που το δυτικό μοντέλο οικονομικής, κοινωνικής και γεωστρατηγικής οργάνωσης του κόσμου θριάμβευε επάνω στο ανατολικό του αντίστοιχο, έσπευσε να διακηρύξει το τέλος των ιδεολογιών και τη θεμελίωση ενός παγκόσμιου πολιτισμού πάνω στην ομοιογένεια των δικτυωμένων χρηματιστηρίων, την επικοινωνία, που η ευκολία της γέννησε την εικόνα του πλανητικού χωριού, την

επιβολή της δυτικής εκδοχής για το ποια ανθρώπινα δικαιώματα έχουν προτεραιότητα, τους εξωτερικούς τύπους συμπεριφοράς και, ακόμη πιο σημαντικό, την ομοιογένεια της κατανάλωσης και των ειδών κατανάλωσης. Απέναντι στην Ιστορία ως περιγραφή *«πράξεως σπουδαίας και τελείας»* (γιατί τι άλλο είναι η Ιστορία παρά η εξιστόρηση της τραγικότητας της ανθρώπινης πορείας στον χρόνο;), επινοείται μια άλλη εκδοχή: Οι ήρωες και οι ηρωικές πράξεις εξορίζονται στα Τάρταρα της νέας παιδαγωγικής, η αφήγηση κατακερματίζεται σε μια σειρά ασύνδετων και ασήμαντων επεισοδίων, κάτι σαν τους «μικρούς ήρωες της καθημερινότητας» των ριάλιτι. Με τον ίδιο τρόπο, η διδασκαλία της λογοτεχνίας εκτοπίζεται, ως τρόπος εκμάθησης της γλώσσας, από χρηστικότερες κατηγορίες, όπως οι συνταγές μαγειρικής, η τέχνη γίνεται τεχνική. Να το τοπίο που περιγράφει ο Μισεά (2002) ως **εκπαίδευση της αμάθειας**.

Ο εθνικισμός, που ως ιδεολογία χρησιμοποιήθηκε από τη Δύση για ιδεολογικό αντίβαρο στον «κομμουνιστικό διεθνισμό», μπορούσε να πεταχτεί στα αζήτητα σαν συσκευασία μιας χρήσης. Η διδακτική της Ιστορίας, την εποχή που η εθνική συλλογική ταυτότητα αποτελεί εμπόδιο στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία, μπορεί να αλλάξει, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Απέναντι στην άχρηστη, άρα παρωχημένη, εθνική διαφοροποίηση, αντιπαρατίθεται η ομοιογένεια της κοινής απόλαυσης της coca-cola ή των MacDonalds.

Ο Χάντινγκτον (1999) θεώρησε εαυτόν υποχρεωμένο, λίγα χρόνια μετά, να ανακαλέσει στην τάξη τους σχεδιαστές πολιτικής. Τη στιγμή που η μοναχική πια υπερδύναμη ξεκινούσε την εφόρμησή της για να καλύψει το κενό ισχύος, μισή δεκαετία πριν την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους, έσπευσε να περιγράψει τη νέα εποχή με όρους πολέμου των πολιτισμών, θεωρώντας τον δυτικό πολιτισμό *«μοναδικό και όχι οικουμενικό»* (Χάντινγκτον, 2001, σελ. 96). Ο ίδιος, λίγα χρόνια αργότερα (2005), δεν παραλείπει να αφιερώσει 600 σελίδες στην αναζήτηση της αμερικανικής ταυτότητας, στην αυγή του 21ου αιώνα, χωρίς αυτό να φέρνει μέχρι στιγμής σε αμηχανία τους θαυμαστές του «πολυπολιτισμού» των Η.Π.Α.

Η απόφαση μοιάζει τελεσίδικη: Το κρίσιμο στοιχείο πολιτισμικής ταυτότητας είναι η υιοθέτηση των δυτικών προτύπων εξωτερικής συμπεριφοράς και, βέβαια, ο ατομοκεντρικός χαρακτήρας της δυτικής, «δημοκρατικά» οργανωμένης, κοινωνίας απέναντι στον ανατολικό «κολλεκτιβισμό». Τα σύνορα **επαναχαράσσονται** όχι πλέον ως σύνορα των εθνών-κρατών, αλλά ως σύνορα πολιτισμών, με κριτήριο την πολιτισμική ομοιογένεια και το θεσμικό πλαίσιο κοινωνικής οργάνωσης. Σαν ηχώ στην επιλογή της Δύσης, που υποβιβάζει τον εκτός των συνόρων της πλανήτη σε απλό πεδίο στρατιωτικής δράσης ή ληστείας των πλουτοπαραγωγικών πηγών (συμπεριλαμβανομένου και του εργατικού δυναμικού), οι «άλλοι», οι μη δυτικοί πολιτισμοί, οργανώνουν την άμυνά τους, με πρώτο βήμα τη –βίαιη πολλές φορές– αναβάθμιση της συνοχής και της ομοιογένειάς τους μέσω του φονταμενταλισμού. Ο «διαρκής πόλεμος κατά της τρομοκρατίας», που έχει εξαγγείλει η υπερδύναμη, δείχνει, με μία σχετικά βραδυφλεγή αντίδραση, τις συνέπειές του και στο επίπεδο της διαπολιτισμικής επικοινωνίας. Ακόμη και στην πατρίδα της θεωρίας του *melting pot*, εκεί όπου η εθνική και πολιτισμική ομοιογένεια δεν μπορούσε να εδραιωθεί παρά στο όνειρο της οικονομικής επιτυχίας και ανόδου και στις συμβολικές εκφράσεις του πατριωτισμού, η ισπανόφωνη, για παράδειγμα, κοινότητα αντιμετωπίζεται ως εν δυνάμει απειλή, όταν το μερίδιό της στη δημογραφία θεωρείται ότι υπερέβη το ανεκτό. Η 11η Σεπτέμβρη μοιάζει να ενταφιάζει, στα ερείπια του *ground zero*, την αίσθηση της ανέμελης πλανητικής κυριαρχίας. Οι δυτικές άρχουσες τάξεις αναγνωρίζουν την απειλή ενάντια στον τόσο προσοδοφόρο για τους ισολογισμούς τους τρόπο ζωής.

Το «προοδευτικό» πρόσημο, που επικαλούνται οι διανοούμενοι, είναι στην καλύτερη περίπτωση παραπλανητικό. Ο τρόπος προσέγγισης που εκπορεύεται από την ανάλυση των Φραγκουδάκη και Δραγώνα και καταλήγει στα νέα βιβλία του Δημοτικού οδηγεί σε πολιτικές συλλήβδην καταγγελίας, πολιτικές που έχουν αποδείξει την αναποτελεσματικότητά τους στο να πείσουν, γιατί ακριβώς δεν επιχειρούν να κατανοήσουν, και περιορίζονται στο να αποτελούν τον έναν από τους δύο πόλους της ετεροτροφοδοτούμενης αντιπαράθεσης «φωταδισμού» και «σκοταδισμού». Ο «προοδευτισμός» αυτός έχει το δικό του μερίδιο ευθύνης για τη συντηρητική στροφή της ελληνικής κοινωνίας, όσο και αν προσπαθεί, εκ του αποτελέσματος, να αυτοδικαιωθεί πολιτικά.

Και, βέβαια, το επόμενο στάδιο είναι η επιβολή του πολιτικά ορθού τρόπου, ιδιαίτερα αν αυτή η πολιτική ορθότητα εξυπηρετεί και άλλα (για παράδειγμα οικονομικά ή γεωστρατηγικά) συμφέροντα: Τότε, άλλοι, πιο αποτελεσματικοί μηχανισμοί, θα ενεργοποιηθούν για να εγκαθιδρύσουν τη δημοκρατία στο Ιράκ, να φέρουν τις γυναίκες του Αφγανιστάν στον 21ο αιώνα ή να επαναφέρουν τους Γιουγκοσλάβους στη λίθινη εποχή (Ουέσλι Κλαρκ, στρατηγός των Η.Π.Α.,1999). Η υιοθέτηση των πολιτικών «μηδενικής ανοχής» στο εσωτερικό των Η.Π.Α., μαζί με τους πολέμους της «νέας τάξης», αναδεικνύουν τον αστυνομικό και τον πεζοναύτη σε διάδοχες φιγούρες του (στρατευμένου στο σύστημα) κοινωνικού επιστήμονα για την επιβολή της «νεωτερικότητας», του κάλλιστου των δυνατών κόσμων. Στο μεγάλο εργαστήρι της ζωής, η Ιστορία δεν παύει στιγμή να γράφεται. Η απάντηση στο ερώτημα «τι είναι η πατρίδα μας;» δίνεται εξάλλου καθημερινά από όσους δεν έχουν το ιστορικό προνόμιο να έχουν μια πατρίδα.

πλαστογραφημένες μνήμες

ΠΑΡΑΧΑΡΑΣΣΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

του Νεμπόισα Μάλιτς

Η ιστορία είναι η συλλογική μνήμη μιας κοινωνίας. Τα άτομα μπορούν να τα χειραγωγήσουν μαγειρεύοντας τις αναμνήσεις τους (όπως στο απόκοσμο *Μεμέντο* του Κρίστοφερ Νόλαν), αλλά κάτι ανάλογο είναι πολύ πιο εύκολο με τις κοινωνίες. Η προσωπική μνήμη, τουλάχιστον, ξεκινά από τις ανθρώπινες αισθήσεις, όσο κι αν δεν μπορείς να βασιστείς πλήρως σ' αυτές. Η ιστορία βασίζεται στη γραπτή ερμηνεία γεγονότων στα οποία συνήθως δεν υπήρξαν μάρτυρες οι συγγραφείς – κι αυτό την κάνει κατά πολύ λιγότερο αξιόπιστη.

Εδώ πρέπει να γίνει μια σημαντική διάκριση. Η κοινωνία δεν μπορεί αφ' εαυτής να χειραγωγήσει τις ίδιες της τις αναμνήσεις. Για να συμβεί αυτό, είναι αναγκαία μια εξωτερική δύναμη, κάτι υπεράνω της κοινωνίας, που να

μπορεί να ξαναγράψει την ιστορία μέσω καταναγκασμού ή εξαπάτησης: το κράτος.

Βεβαίως, η επιθυμία για τον έλεγχο της κοινωνίας σε τέτοιο βαθμό, ώστε η χειραγώγηση των ίδιων της των αναμνήσεων να γίνεται *απαραίτητη*, ανήκει στο χώρο των παρανοϊκών οπαδών του ολοκληρωτισμού. Η ιστορία δεν άρχισε ακόμη να ξαναγράφεται καθημερινά, ως σε κάποιο είδος οργουελιανού εφιάλτη, αλλά ξαναγράφεται με ανησυχητική συχνότητα και σε μεγάλο βαθμό, έτσι ώστε να ακολουθεί πολιτικές σκοπιμότητες.

Τα Βαλκάνια αποτελούν παράδειγμα των συνεπειών της αυτοκρατορικής κατάκτησης, της αληθινής φύσης της δημοκρατίας και προοιωνίζονται τα μελλούμενα. Δεν πρέπει να απορούμε λοιπόν και για το ότι μπορούν να αποτελέσουν και μια παραδειγματική περίπτωση χειραγώγησης της συλλογικής μνήμης.

Χειραγωγώντας μυαλά

Αν λέγαμε ότι η κακοποίηση της ιστορίας στην Βαλκανική ξεκίνησε το 1989, με την πτώση του κομμουνισμού, θα κάναμε τόσο λάθος όσο κι αν υποστηρίζαμε ό,τι και το κομμουνιστικό δόγμα –ότι η ιστορία ξεκίνησε το 1945– ή το γελοίο νεοσυντηρητικό κατασκεύασμα, ότι η ιστορία κάποτε «τελείωσε». Αντ' αυτού, κάποιος μπορεί να υποστηρίξει, με ακρίβεια, ότι οι χειραγωγήσεις εμφανίστηκαν στη διαδικασία δημιουργίας των βαλκανικών κρατών, περί τα μέσα του 19ου αιώνα. Τα νεοδημιουργηθέντα κράτη είχαν ζωτικό συμφέρον να δημιουργήσουν μια εθνική ταυτότητα, και έτσι τόνιζαν την εδαφική, πολιτισμική, ακόμη και φυλετική, τους συνέχεια με τον Μεσαίωνα, ενισχύοντας τοιουτοτρόπως την ύπαρξή τους και τις εδαφικές τους διεκδικήσεις.

Η πρώτη Γιουγκοσλαβία (1918-1941) ήταν προϊόν μιας εκτεταμένης ιστορικής κατασκευής, με την οποία έγινε απόπειρα να ενοποιηθούν τρεις διαφορετικές κοινότητες σε ένα έθνος. Το να πούμε ότι τα πράγματα πήγαν στραβά θα ήταν πολύ λίγο. Η δεύτερη Γιουγκοσλαβία (1943-1991) ιδρύθηκε επίσης μέσα από μια ακόμα πιο φιλόδοξη ιστορική κατασκευή. Το τελικό αποτέλεσμα υπήρξε και πάλι αιματηρό και τραγικό.

Κι όμως, ενώ κι η δεύτερη Γιουγκοσλαβία διαλυόταν, οι διάδοχοί της εμπιστεύονταν και πάλι τις ιστορικές ανακατασκευές για να θεμελιώσουν τη νομιμότητά τους. Κι έτσι συνεχίστηκε ο φαύλος κύκλος.

Οι σκουπιδότοποι της οιονεί αλήθειας

Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα είναι ο τρόπος τον οποίο επέλεξαν οι διάφορες συνιστώσες για να ερμηνεύσουν τους πολέμους που απέκοψαν το δυτικό ήμισυ της Γιουγκοσλαβίας από το 1991 ως το 1995. Στη Σερβία, θεωρούνται πόλεμοι κατά της παράνομης απόσχισης της Σλοβενίας, της Κροατίας και της Βοσνίας από τη Γιουγκοσλαβία. Οι κροατικές αρχές κάνουν λόγο για Πατριωτικό Πόλεμο και επιμένουν ότι επρόκειτο για αγώνα κατά της σερβικής κατοχής κροατικών εδαφών.

Η Κροατία υποστηρίζει επίσης ότι η σερβική κατοχή ήταν αποτέλεσμα ανταρσίας, που υποδαυλίστηκε και υποβοηθήθηκε από το Βελιγράδι, όπως ένας ανώνυμος μάρτυς υποστήριξε ενώπιον των Ιεροεξεταστών της Χάγης. Έτσι, το Ζάγκρεμπ υποστηρίζει ένα λινκόλνειο δικαίωμα κατάπνιξης μιας ανταρσίας - η οποία έχει αποδειχθεί νόθος και αποκύημα φαντασίας.

Πολλοί Σέρβοι, επίσης λανθασμένα, υποστηρίζουν τη «γραμμή Λίνκολν» για την απόσχιση της Σλοβενίας, της Κροατίας, της Βοσνίας και, ακόμη περισσότερο, του Κοσσυφοπεδίου.Ωστόσο, οι ΗΠΑ αποτέλεσαν μια εθελοντική ένωση ανεξαρτήτων κρατών (μέχρι να επανορίσει την κατάσταση ο Λίνκολν, με τη δική του κατασκευή της ιστορίας), ενώ η γιουγκοσλαβική «ομοσπονδία» ήταν ένα κομμουνιστικό κατασκεύασμα που εξυπηρετούσε συγκεκριμένες πολιτικές σκοπιμότητες.

Οι ηγέτες των Βόσνιων Μουσουλμάνων επιμένουν να παρουσιάζουν τον πόλεμο ως έναν πόλεμο σερβοκροατικής επιθετικότητας και γενοκτονίας – με τον κροατικό πα-

ράγοντα άλλοτε να τονίζεται κι άλλοτε να υποβαθμίζεται, αναλόγως της συγκυρίας– στον οποίο οι μόνες δύο σταθερές είναι η απόλυτη κακία των Σέρβων και η απόλυτη αθωότης των Μουσουλμάνων. Η θεωρία αυτή ξεφτίζει με το πέρασμα των ετών και την ανάδυση της αλήθειας, αλλά έχει γίνει, έτσι κι αλλιώς, θεμέλιο της εθνικής πολιτικής των Μουσουλμάνων.

Ιεροεξεταστές και απολογητές της Ιστορίας

Η ιστορική χειραγώγηση στα Βαλκάνια δεν περιορίστηκε ποτέ στους τοπικούς παίκτες. Η Αυστρο-Ουγγαρία ήταν ιδιαίτερα δραστήρια στην παραγωγή διαφόρων ψευδοϊστορικών μύθων, την περίοδο μεταξύ της Συνόδου του Βερολίνου του 1878 και του τέλους του Πρώτου παγκοσμίου Πολέμου. Η ναζιστική Γερμανία χρησιμοποιούσε την ιστορική μηχανική όταν διαμέλισε τη Γιουγκοσλαβία το 1941, όπως έκαναν κι ο Τσόρτσιλ με τον Στάλιν, όταν συμφώνησαν το μοίρασμα των ζωνών επιρροής, στη Γιάλτα, το 1945.

Η προσπάθεια ερμηνείας των κατακλυσμικών γεγονότων των Βαλκανίων της δεκαετίας του '90 υπήρξε μια από τις πλέον επικερδείς επιχειρήσεις για ψευδο-ιστορικούς και ημι-ειδικούς της Δύσεως, μέχρι που τα όσα επακολούθησαν, μετά τη Μαύρη Πέμπτη, δημιούργησαν μια τεράστια ζήτηση για βιβλία με θέμα την ισλαμική τρομοκρατία.

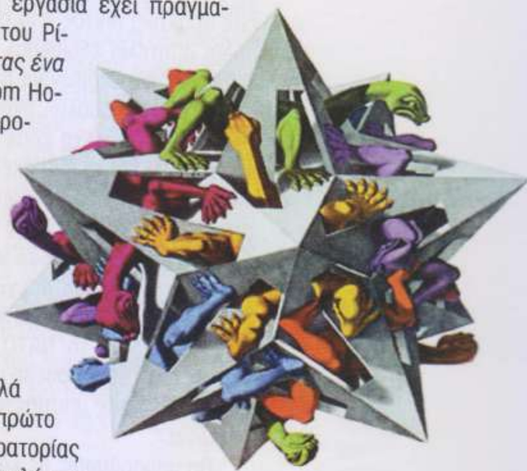
Η παχυλή άγνοια γι αυτή τη γωνιά της Ευρώπης προσέφερε αμέτρητες ευκαιρίες για εύκολο κέρδος και άμεση αναγνώριση μέσω της συγγραφής ακριβούτσικων φυλλαδίων και προκηρύξεων χοντροκομμένης προπαγάνδας.

Το κύριο θέμα αυτών των έργων μπορεί να συναχθεί εύκολα από πέντε αντιπροσωπευτικά έργα. Ανάμεσά τους, το πιο αξιοσημείωτο είναι το *Γιουγκοσλαβία: ο θάνατος ενός έθνους* (Laura Silber and Alan Little's *Yugoslavia: Death of a Nation*, Penguin, 1996), μια συλλογή από συνεντεύξεις, ανάμεικτες με σχολιασμό, βασισμένη στην υπόθεση ότι ο Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς υπήρξε ο κύριος υπαίτιος για τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Αν και η συσχέτιση δεν αποτελεί απόδειξη αιτιακής σχέσης, αξίζει να σημειωθεί πως και η Ιερά Εξέταση της Χάγης, όπως και το μεγαλύτερο μέρος του αυτοκρατορικού κατεστημένου, συμμερίζονται αυτή την άποψη.

Οι πιο ριζοσπάστες Αυτοκρατορικοί τείνουν να κατηγορούν το σύνολο του σερβικού λαού. Το βιβλίο του Τίμ Τζούντα, *Οι Σέρβοι: Ιστορία, Μύθος και η καταστροφή της Γιουγκοσλαβίας* (Tim Judah's, *The Serbs History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, 1997), καθώς και το *Κόσοβο, πόλεμος και εκδίκηση* (*Kosovo, War and Revenge*, 2000) είναι γραμμένα με αυτό το σκεπτικό.

Εκείνα που εμφανίζονται ως πλέον σοβαρά και ακαδημαϊκά, και κατά συνέπεια και πιο ύπουλα, είναι τα βιβλία του Νόελ Μάλκολμ (Noel Malcolm), *Βοσνία: Μια μικρή Ιστορία* (*Bosnia: A Short History*, New York University Press, 1994) και *Κόσοβο: Μια μικρή Ιστορία* (*Kosovo: A Short History*, Harper Collins, 1999). Χρησιμοποιώντας έναν αριθμό από αυστριακές, γερμανικές, τουρκικές, αλβανικές και κροατικές πηγές, ο Μάλκολμ κατασκευάζει κυριολεκτικά μια ιδιαίτερη ιστορία τόσο για τη Βοσνία όσο και για το Κόσοβο η οποία στηρίζει άμεσα τις διεκδικήσεις της ηγεσίας τους για το δικαίωμα της ανεξαρτησίας τους.

Ο Μάλκολμ αγνοεί κάθε γεγονός το οποίο δεν στηρίζει τη θέση του, πράγμα που κάνει τις «ιστορίες» του ιδιαίτερα παραπλανητικές. Όπως είναι φυσικό, προκάλεσαν οργισμένες αντιδράσεις, αλλά εξακολουθούν να πωλούνται – αν όχι για τίποτε άλλο, επειδή μοιάζουν τα μόνα διαθέσιμα ιστορικά βιβλία επί του θέματος.

Ειρωνικά, μια μη-ιστορική εργασία έχει πραγματική ιστορική αξία. Το βιβλίο του Ρίτσαρντ Χόλμπρουκ, *Σταματώντας ένα πόλεμο* (*To End A War*, Random House, 1998), περιγράφει τις προσπάθειες των διπλωματών της Αυτοκρατορίας για την κατάκτηση των Βαλκανίων. Δεν είναι σε καμία περίπτωση ισάξιο του «Περί των Γαλατικών Πολέμων» του Καίσαρα –μολονότι το εγώ του συγγραφέα είναι ισοδύναμο του διάσημου Ρωμαίου–, αλλά αποτελεί μια περιγραφή από πρώτο χέρι των χειρισμών της Αυτοκρατορίας κατά τα τελευταία στάδια των πολέμων της Διαδοχής.

Αν και πομπώδες, αδαές, αμβλύνοο και συχνά επώδυνα μπανάλ, το *Σταματώντας ένα πόλεμο* βρίσκεται στις καλύτερες στιγμές του όταν ο Χόλμπρουκ ανακαλεί τις πράξεις των κύριων παικτών κατά τις ειρηνευτικές συνομιλίες του Ντέυτον, τον Νοέμβρη του 1995. Το βιβλίο παραδέχεται επίσης ανοικτά πως η παρέμβαση των ΗΠΑ στα Βαλκάνια αποτελούσε τμήμα μιας στρατηγικής με σκοπό την επανεπιβεβαίωση της αμερικανικής ηγεμονίας στα ευρωπαϊκά πράγματα. Είναι παράδοξο: μια προσπάθεια συγκάλυψης της ιστορίας οδηγεί στην αποκάλυψη της αλήθειας.

Πανταχού παρούσες πλαστογραφίες

Δυστυχώς, οι ψευδο-ιστορίες διέθεταν πολύ περισσότερες διόδους επιρροής, εκτός από εύκολα διαψεύσιμα βιβλία, αρχίζοντας από τη λαϊκή κουλτούρα μέχρι την καθημερινή ειδησεογραφία. Η «δίκη» του Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς από την Ιερά Εξέταση της Χάγης δεν αποτελεί παρά μια τεράστια επιχείρηση κατασκευής ιστορίας. Στην πραγματικότητα, απόπειρες να ξαναγραφτεί η ιστορία συμβαίνουν στα Βαλκάνια καθημερινά.

Όταν ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ παραληρεί για την ανάγκη να «ξεπεραστεί η κληρονομιά του παρελθόντος» στο Κοσσυφοπέδιο, αυτό δεν αποτελεί παρά ξαναγράψιμο της ιστορίας. Το ίδιο αποτελεί, κατά κάποιον τρόπο, το κατηγορητήριο Αλβανών μαχητών για δολοφονίες άλλων Αλβανών – «υποτιθέμενα θύματα» ενός «απελευθερωτικού πολέμου».

Όταν ο Σέρβος πρωθυπουργός Τσίντζιτς παραπονιέται ότι κυβερνητικά στελέχη χρησιμοποιούν την Ιερά Εξέταση της Χάγης για πολιτικούς σκοπούς, δεν είναι απλά υποκριτής: προσπαθεί επίσης να καλύψει τα δικά του πολιτικά παιχνίδια, δηλαδή ξαναγράφει την (πρόσφατη) ιστορία.

Σύντομα, κανείς δεν θα γνωρίζει αν οι ίδιες οι αναμνήσεις του είναι πραγματικές, αν ό,τι θυμάται πράγματι συ-

νέβη. Καλωσορίσατε στο 1984.

Γεγονότα και Μυθοπλασία

Τα γεγονότα τείνουν να εμποδίσουν τη συγγραφή καλής μυθοπλασίας, απ' ό,τι φαίνεται. Είναι τελείως φανερό, από τις λέξεις και τις πράξεις του επίσημου Βελιγραδίου, ότι ποτέ δεν εναντιώθηκε στην απόσχιση, είτε θεωρητικά είτε πρακτικά (εκτός από την περίπτωση του Κοσόβου, το οποίο αποτελεί εξαίρεση), αλλά πως απλά επέμενε στο δικαίωμα των Σέρβων να αποσχιστούν επίσης. Η Κροατία δεν ήταν «υπόδουλη» στους Σέρβους που ζούσαν εκεί, στα αμφισβητούμενα εδάφη – μέχρι που διώχθηκαν μαζικά το 1995. Με το ίδιο σκεπτικό, οι άνω του ενός εκατομμυρίου Σέρβοι, οι οποίοι απαρτίζουν ένα ξεχωριστό έθνος στην Βοσνία, δεν μπορούν να θεωρηθούν «επιτιθέμενοι».

Οι Αλβανοί, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι το Κοσσυφοπέδιο τους ανήκει και απεχθάνονται τη «σερβική κατοχή», δεν στηρίζονται σε κανένα ιστορικό στοιχείο, όπως δεν στηρίζεται ούτε το ΝΑΤΟ, το οποίο επεμβαίνοντας την Άνοιξη του 1999, προέβη σε μια ξεκάθαρη επιθετική πράξη, αντιδρώντας υποτίθεται σε μια κατασκευασμένη «γενοκτονία».

Θα μπορούσαμε, με κάθε ειλικρίνεια, να αποκαλέσουμε τις συγκρούσεις του 1991-95 ως τους γιουγκοσλαβικούς πολέμους της Διαδοχής, αφού επικεντρώνονταν σε εδάφη αμφισβητούμενα έπειτα από την αποδοχή της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας. Από την άλλη, τα γεγονότα στο Κοσσυφοπέδιο, τη «Μακεδονία» και την κοιλάδα του Πρέσοβο (νοτιοδυτική Σερβία), από το 1998 και μετά, δεν καταδεικνύουν παρά μια ελάχιστα καλυμμένη προσπάθεια αλβανικής επέκτασης, με απώτερο στόχο την επίτευξη του μεγάλου αλβανικού κράτους στα νότια Βαλκάνια.

Οι ιδιότητες της Αλήθειας

Για να αναλάβουν από τις πρόσφατες περιπέτειές τους, και ακόμα περισσότερο αν θέλουν να ευημερήσουν, οι λαοί των Βαλκανίων –όπως παντού, άλλωστε– θα πρέπει να γνωρίζουν ποιοι είναι και τι τους συνέβη. Η συλλογική σχιζοφρένεια που προκαλούν οι χαλκεύσεις της ιστορίας καθιστά σχεδόν αδύνατη την εύρεση απαντήσεων σε αυτά τα ερωτήματα. Τα σύγχρονα Βαλκάνια είναι ένα κατασκεύασμα κτισμένο με την ισχύ και το ψέμα. Τόσο οι τοπικοί επικυρίαρχοι όσο και η Αυτοκρατορία στηρίζονται και στα δυο για να δικαιολογήσουν την ύπαρξή τους και την ολοένα αυξανόμενη δύναμή τους.

Για να ελευθερωθεί κανείς, θα πρέπει να είναι κύριος του εαυτού του. Και τι είναι ο εαυτός μας χωρίς αναμνήσεις; Αντιστοίχως, για να είναι ελεύθερη μια κοινωνία, πρέπει να κατέχει την ιστορία της. Όσο η ιστορία αποτελεί χάλκευση, αυτό είναι αδύνατο. Έπειτα από δυο αιώνες κρατικών ψευδών, είμαστε στην καλύτερη στιγμή για να αντιμετωπίσουμε επιτέλους τα γεγονότα.
Η αλήθεια απελευθερώνει.

Οι δραματικές συγκρούσεις και οι ιδεολογικές μεταβολές που έχουν συντελεστεί κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας στη Ρωσία, αναπόφευκτα επηρέασαν την εκπαίδευση της χώρας και ειδικότερα τη διδασκαλία της Ιστορίας. Μπορούμε να εντοπίσουμε έναν αριθμό σχετικών προβλημάτων, που ξεκινούν από την εμφάνιση νέων ιδεολογικών συμβόλων και φθάνουν μέχρι τις ανισότητες που παρουσιάζονται μεταξύ των σχολείων για πλουσίους και των σχολείων για φτωχούς. Η παρούσα έκθεση όμως θέλει να επικεντρωθεί σε δύο θέματα: Το πρώτο αφορά στη δημοτικότητα της Ιστορίας στη μαθητιώσα νεολαία της Ρωσίας, ενώ το δεύτερο εστιάζει στο πρόβλημα της εθνικής ταυτότητας και στο πώς τη διαχειρίζεται η διδασκαλία της[1].

Η στάση των Ρώσων μαθητών απέναντι στην ιστορική εκπαίδευση παρουσιάζει αξιοσημείωτες διαφορές από αυτήν της αμερικανικής και ευρωπαϊκής νεολαίας. Μελετώντας τα αμερικάνικα σχολεία, ο James W. Loewen παρατήρησε ότι οι γυμνασιόπαιδες μισούν την Ιστορία. «Στην κατάταξη των μαθημάτων τους με σειρά προτίμησης, η Ιστορία έρχεται πάντα τελευταία». Ακόμη κι αν θεωρήσουμε ότι υπάρχει μια τάση υπερβολής στην άποψη αυτή του Loewen, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τη σημασία της παρατήρησής του. Ανάλογα φαινόμενα έχουν διαπιστωθεί σε πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Κατά τη δεκαετία του '90, το γερμανικό Ινστιτούτο Koerber εκπόνησε μια ευρεία μελέτη με τίτλο «*Νεολαία και Ιστορία: Πρόγραμμα συγκριτικής ευρωπαϊκής έρευνας για την ιστορική αυτοσυνειδησία των εφήβων*»[2]. Από ένα δείγμα 35.000 μαθητών, από είκοσι επτά χώρες της Δυτικής, Ανατολικής και Βόρειας Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένων της Τουρκίας, του Ισραήλ και της Παλαιστίνης, η μελέτη απέδωσε πλήθος πληροφοριών για τη διαπολιτισμική σύγκριση των κοινών αλλά και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ιστορικής συνείδησης των νέων ανθρώπων[3]. Στον ακόλουθο πίνακα, που βασίζεται στη μελέτη, παρατηρούμε ότι υπάρχει μεγάλη ποικιλία στο είδος της σχέσης των μαθητών με την Ιστορία συγκρίνοντας τις γενικές συμπεριφορές ως προς αυτήν[4]. Οι θετικές (+) τιμές καταδεικνύουν ισχυρό παράγοντα, ενώ οι αρνητικές (-) ασθενή.

Χώρα	Απέχθεια για την ιστορία ως άχρηστο και δυσάρεστο αντικείμενο	Σημασία της ιστορίας για τον κοινωνικό προσανατολισμό	Σημασία της ιστορίας ως οδηγού για το άτομο
Σκωτία	+0.18	-0.13	+0.12
Αγγλία/ Ουαλλία	+0.35	-0.12	+0.17
Πολωνία	+0.06	+0.02	-0.10
Ρωσία	- 0.26	+0.61	-0.07

η διδασκαλία της ιστορίας στη Ρωσία

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΣΣΔ

της Τατιάνα Βολόντινα*

*Κρατικό Πανεπιστήμιο Παιδαγωγικής της Τούλα

Όπως δείχνουν τα στοιχεία, οι μαθητές στη Σκωτία και στην Αγγλία/Ουαλία είναι μάλλον επιφυλακτικοί ως προς τις δυνατότητες που παρέχει η Ιστορία για να εξηγηθεί η σύγχρονη κοινωνία. Μάλιστα, πολλοί μαθητές στις χώρες αυτές βρίσκουν το αντικείμενο αντιπαθές. Μήπως οι διαφορές αυτές αντικατοπτρίζουν τη συσχέτιση διδακτικής μεθόδου και σημασίας του μαθήματος για τους μαθητές; Η μελέτη παρέχει άφθονες μαρτυρίες ότι οι Άγγλοι καθηγητές χρησιμοποιούν ένα πλήθος από μέσα, δραστηριότητες και εξεζητημένες μεθόδους διδασκαλίας, σε αντίθεση με τους Ρώσους συναδέλφους τους, οι οποίοι διηγούνται ιστορίες και χρησιμοποιούν κιμωλία, μαυροπίνακα και χάρτες. Οι χρησιμοποιούμενες μέθοδοι διδασκαλίας φαίνεται να εξηγούν τις διαφορές. Θεωρείται, επομένως, ότι η Ιστορία παρουσιάζεται ελκυστικότερη για τους Ρώσους μαθητές λόγω των πολιτισμικών συνθηκών, ειδικότερα αυτών της περασμένης δεκαετίας.

Το παρακάτω διάγραμμα εκφράζει σχηματικά τον βαθμό αισιοδοξίας στην αντιμετώπιση της Ιστορίας του ρωσικού έθνους, κατά το χρονικό διάστημα που περικλείεται ανάμεσα στα έτη 1985 και 1991. Η περίοδος από το 1988 έως το 1991, που παρουσιάζεται εδώ, ήταν ένα διάστημα ευφορίας, κατά το οποίο ο λαός ανακάλυπτε ξανά το παρελθόν του.

Η συζήτηση για την Ιστορία και την αναθεώρησή της γενικεύτηκε στις εφημερίδες, τα περιοδικά, τα τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά προγράμματα. Το σύνολο της χώρας διάβαζε, συζητούσε και σκεπτόταν γύρω από την Ιστορία, που είχε πρόσφατα αποσφραγισθεί. Μπορούσε να ακούσει κανείς ιστορικές αντιπαραθέσεις σε κάθε λεωφορείο, σε κάθε δρόμο. Παρά τις παθιασμένες συζητήσεις, οι περισσότεροι Ρώσοι πίστευαν ότι η μέθοδος για να ξαναγραφεί η Ιστορία ήταν απλή. Αρκούσε να συμπληρωθούν τα «κενά» του παρελθόντος με τη προσθήκη της δημοκρατίας, της ιδιωτικής περιουσίας και των ατομικών δικαιωμάτων – τα τρία θέματα που, προηγουμένως, υποτιμώνταν και που είχαν πια ανοίξει τον δρόμο για τη μελλοντική εξέλιξη της χώρας.

Με την γκλάσνοστ και την περεστρόικα, οι ιστορικές σπουδές άρχισαν να παρουσιάζουν σαρωτικές αλλαγές. Αναφερόμενος στα σχολικά βιβλία της σοβιετικής περιόδου, ένας φημισμένος Ρώσος ιστορικός απεφάνθη: «Σας διαβεβαιώ ότι δεν υπάρχει ούτε μία σελίδα χωρίς πλαστογράφηση. Είναι ανήθικο οι νέοι άνθρωποι να εξετάζονται σε τέτοια βιβλία»[5]. Οι καθηγητές ήταν υπό αμφισβήτηση. Απολυτήριες εξετάσεις της Ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση χρειάστηκε να αναβληθούν. Η κρισιμότητα της κατάστασης παρουσιάσθηκε σε ένα απολαυστικό γράμμα καθηγητή της Ιστορίας προς το περιοδικό *Επιθεώρηση του Εκπαιδευτικού,* στο οποίο περιέγραφε μια συνάντηση με πρώην μαθητές του. Κάποιος απ' αυτούς του είπε: «Θα έπρεπε να σε κρεμάσω, Σεμιόν Μωύσεβιτς, και μαζί σου όλους τους καθηγητές Ιστορίας! Μας έφτιαξες ένα παραμύθι για ένα λαμπρό μέλλον και τώρα εμείς θα πρέπει να το πληρώσουμε»[6]. Οι μαθητές του Λυκείου μπορεί να κατηγόρησαν τους καθηγητές τους για τα ψέματα που τους δίδαξαν, αλλά την ίδια στιγμή ήθελαν να καταβροχθίσουν τη νέα ιστορική γνώση.

Η περίοδος της ευφορίας τελείωσε με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Το γράφημα, από το 1992 και εντεύθεν, αποδίδει την πτώση του ηθικού και την άνοδο της σύγχυσης, της ενοχής, της ταπείνωσης και του φόβου για το οικονομικό μέλλον. Σχετικά λίγοι από τους πολίτες της Σοβιετικής Ένωσης ενδιαφέρονταν για τα *σοβιέτ*, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς ενδιαφέρονταν πραγματικά για την *Ένωση*. Είναι οδυνηρό να βλέπεις φίλους και συγγενείς στην Ουκρανία σαν ξένους (ίσως πιθανούς εχθρούς), και οικείες περιοχές σαν τμήματα ξένων χωρών. Οι άνθρωποι ξαφνικά ανακάλυψαν ότι, κάτω από τις νέες συνθήκες, η εθνική ζωή και μνήμη αχρηστεύθηκαν. Μια κοινωνιολογική μελέτη του 1995 έδειξε ότι το 30% του πληθυσμού της βορειοανατολικής Ουκρανίας έδωσε απαντήσεις που εκπλήσσουν αναφορικά με την ταυτότητά τους. Δεν θεωρούσαν τους εαυτούς τους Ρώσους ή Ουκρανούς, αλλά Σοβιετικούς[7]. Η αντίδραση αυτή δεν σημαίνει ότι επιθυμούν την επιστροφή στις κομμουνιστικές αξίες αλλά ότι, παρ' όλα αυτά, αντιτίθενται στη διάλυση της ΕΣΣΔ.

Στη Ρωσία, κατά τα χρόνια της μετάβασης, δεν παρατηρήθηκε το κύμα της κοινωνικής αλληλεγγύης που χαρακτήρισε τη μετα-κομμουνιστική μεταρρύθμιση στην Ανατολική Ευρώπη και τις άλλες πολιτείες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Οι κάτοικοι των χωρών αυτών έβλεπαν ότι ξέφευγαν από την κυριαρχία της Μόσχας και πάλευαν για την αυτοδιάθεσή τους. Η Γεωργία, η Ουγγαρία, οι Βαλτικές Δημοκρατίες και τα άλλα κράτη, που κατηγορούσαν την ΕΣΣΔ ότι τους καταπίεζε, έστρεφαν τη δυσαρέσκειά τους κατά της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Οι Ρώσοι, αντιθέτως, θεωρούσαν ότι η χώρα τους χάνει το διεθνές κύρος και την επιρροή της.

Τα νέα βιβλία Ιστορίας που παρουσιάστηκαν στα ρωσικά σχολεία, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, είχαν ένα επιτιμητικά αντικομμουνιστικό ύφος. Τα παιδιά θα έπρεπε να καταπιούν πικρές αλήθειες. Έγινε αποκαθήλωση των ηρώων της επανάστασης, που δεν περιορίστηκε μόνο στους μπολσεβίκους. Όλοι οι Ρώσοι επαναστάτες ηγέτες εκθρονίστηκαν. Τα κείμενα διαφήμιζαν τη δημοκρατία, την ιδιο-

κτησία και τα ατομικά δικαιώματα ως τις θετικές ιστορικές αξίες, παρόλο που το ρωσικό παρελθόν προσφέρει ελάχιστες μαρτυρίες γι' αυτές. Η δημοκρατία δεν ήταν ποτέ το δυνατό σημείο της προεπαναστατικής Ιστορίας, για να μην αναφερθούμε στη σοβιετική περίοδο. Τα νέα βιβλία πληροφορούσαν τους μαθητές, ότι ο συντηρητισμός του τελευταίου των Ρώσων τσάρων οδήγησε τη χώρα στην επανάσταση, την οποία και κατέκριναν· ότι η πολιτική ολόκληρης της σοβιετικής περιόδου ήταν τρομοκρατική, στον ένα ή τον άλλο βαθμό· ότι όλοι οι κομμουνιστές ηγέτες ήταν είτε τύραννοι, όπως ο Λένιν και ο Στάλιν, είτε στενόμυαλοι γραφειοκράτες, όπως ο Χρουστσώφ και ο Μπρέζνιεφ.

Μελετώντας τα βιβλία αυτά, οι μαθητές κατέληγαν πολύ εύκολα στο συμπέρασμα ότι, όπως λέει η παροιμία, κάθε έθνος έχει την κυβέρνηση που του αξίζει. Με άλλα λόγια, ίσως το κύριο πρόβλημα να μην ήταν η κυβέρνηση αλλά ο ίδιος ο ρωσικός λαός. Ο τρόπος που τα νέα βιβλία αντιμετώπιζαν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, για παράδειγμα, εισήγαγε ένα αίσθημα εθνικής κατωτερότητας. Κατά τη σοβιετική περίοδο, το θέμα αυτό αποτελούσε, αντίθετα, πηγή υπερηφάνειας. Οι Ρώσοι συνέτριψαν τον φασισμό και δεν υπολόγισαν τις θυσίες για να πετύχουν την νίκη. Στα σχολικά βιβλία της δεκαετίας του 1990, όμως, η προσοχή στράφηκε στον αριθμό των θυμάτων του πολέμου[8]. Ανέφεραν ότι σκοτώθηκαν πενήντα εκατομμύρια άνθρωποι όλων των εθνικοτήτων. Η Ρωσία έχασε εικοσιοκτώ εκατομμύρια, ενώ η Γερμανία δεκαπέντε, παρ' ότι πολέμησε για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και σε περισσότερα μέρη. «Άξιζε η στρατιωτική επιτυχία το ανθρώπινο κόστος;», θα αναρωτηθεί εύλογα ο μαθητής. Μήπως ήταν μια νίκη ηρωικών αλλά ανόητων ανθρώπων; Επιπλέον, ως αποτέλεσμα του πολέμου στην Ανατολική Ευρώπη, ήρθαν στην εξουσία τα κομμουνιστικά καθεστώτα, αντικαθιστώντας το κτήνος του φασισμού με το τέρας του σταλινισμού. Οι Ρώσοι ίσως σκεφτούν πως ο σταλινισμός ήταν μια πρόοδος σε σχέση με τον ναζισμό, αλλά ελάχιστοι θα συμφωνήσουν εύκολα με κάτι τέτοιο.

Από τα μέσα της δεκαετίας εκείνης, αρκετοί Ρώσοι άρχισαν να αντιδρούν έντονα στους αυτο-οικτιρμούς της μετασοβιετικής περιόδου. Οι ερωτήσεις για τη σχέση της Ρωσίας με την «Ευρώπη» και τη «Δύση» πέρασαν ξανά στο προσκήνιο. Ανήκουν ή όχι οι Ρώσοι στην Ευρώπη; Θέλουν άραγε να ανήκουν σ' αυτήν; Καθώς οι Ρώσοι αντιμετώπιζαν για ακόμη μία φορά κριτικά το παρελθόν τους, οι διαφωνίες ανάμεσα στις αντιτιθέμενες πολιτικές ομάδες των «δυτικόφιλων» και των «πανσλαβιστών» ήρθαν στο προσκήνιο. Η κοινή γνώμη μετακινήθηκε ξανά προς την κατεύθυνση του εθνικισμού και κάποιοι ηγέτες χρησιμοποίησαν ξανά στον πολιτικό τους λόγο θεωρίες για την ιστορική μοναδικότητα της Ρωσίας, ως αντίδοτο στη μετασοβιετική ασθένεια της ενοχής και του εξευτελισμού.

Την ίδια στιγμή, εμφανίστηκε μια ευρύτερη γκάμα ιστορικών εγχειριδίων για όλες τις σχολικές βαθμίδες, μια και όποιος είχε αρκετά χρήματα, μπορούσε να εκδώσει ένα και να το διαθέσει στην αγορά. Ένα τέτοιο βιβλίο, με τον ευδιάκριτο υπότιτλο «Βιβλίο Ιστορίας για την εμπέδωση της ρωσικής εθνικής συνείδησης», δεν ήταν παρά ένα μείγμα ξενοφοβίας και σωβινισμού[9]. Από την άλλη πλευρά, μόνο τα βιβλία που έχουν υποστεί αυστηρή επιστημονική αξιολόγηση έχουν το δικαίωμα να φέρουν την ένδειξη «Εγκεκριμένο από το Υπουργείο Παιδείας».

Όλα τα εγκεκριμένα σύγχρονα εγχειρίδια μπορούν να χωρισθούν σε δύο ομάδες, αυτά που τυπώθηκαν δημοσία δαπάνη και εκείνα που δημοσιεύθηκαν με ιδιωτική χρηματοδότηση. Τα δημόσια εγχειρίδια προσπαθούν να συνδυάσουν έναν μετριοπαθή εθνικισμό με την υψηλή εκτίμηση για τη δυτική κουλτούρα και Ιστορία. Δίνουν έμφαση στις εθνικές πνευματικές αξίες και στα ρωσικά πολιτιστικά επιτεύγματα, αλλά, την ίδια στιγμή, αξιολογούν θετικά τις δυτικές οικονομικές επιδόσεις και τη δημοκρατική διακυβέρνηση. Κατ' αντιδιαστολή, στα περισσότερα δυτικότροπα ιστορικά εγχειρίδια, που έχει εκδώσει το Ίδρυμα Σόρος, ο σεβασμός στο εθνικό παρελθόν ουσιαστικά απουσιάζει. Για παράδειγμα, τα παιδιά της Πέμπτης Δημοτικού μαθαίνουν ότι, κατά τον 18ο αιώνα, «κανείς δεν έκανε τίποτα άνευ διαταγής στη Ρωσία». Διδάσκονται ότι «οι Ρώσοι κολλήγοι δεν δούλευαν σκληρά, σε αντίθεση με τους δυτικούς αγρότες και εργάτες, που γνώριζαν ότι όσο πιο σκληρά δουλέψουν τόσο περισσότερα θα κερδίσουν». Επί πλέον, λένε στους μαθητές ότι «τα δυτικά έθιμα είναι καλά, ενώ τα ρωσικά, πρωτόγονα»[10]. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι τα βιβλία που παρήχθησαν με χρήματα του Ιδρύματος Σόρος προσέβαλαν πολύ κόσμο και ξεσήκωσαν δημόσιες διαμαρτυρίες.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η συγγραφή του άρθρου αυτού χρηματοδοτήθηκε από την Russian Humanities National Foundation. Για τις αντιπαραθέσεις πάνω στην ιστορική εκπαίδευση στις ΗΠΑ και Αγγλία, βλέπε αντίστοιχα, Gary B. Nash, Charlotte Crabtree, και Ross E. Dunn, *History on Trial: Culture Wars and the Teaching of the Past* (New York: Alfred A. Knopf, 1997), και Robert Phillips, *History Teaching, Nationhood, and the State: A Study in Educational Politics* (London: Cassell, 1998).

2. James W. Loewen, *Lies My Teacher Told Me: Everything Your American History Textbook Got Wrong* (New Press, 1995), 1.

3. Magne Angvik and Bodo von Borries, eds., *Youth and History: A Comparative European Survey on Historical Consciousness and Political Attitudes among Adolescents*, Vols. A and B. (Hamburg, 1997).

4. Sharon Macdonald, ed., *Approaches to European Historical Consciousness. Reflections and Provocations* (Hamburg, 2000), 69.

5. Iurii Afanas'ev, «Perestroika i istoricheskoe znanie», *Literaturnaia Rossia*, 8 (June 1988).

6. *Uchitelskaia Gazeta*, October 10, 2000, 10.

7. *Etnicheskie i Regional'nye Konflikty v Evrazii*, vol. 2 (Moscow, 1997), 201.

8. Για παράδειγμα, Aleksandr Danilov, Liudmila Kosulina, *Istoria Rossii*, XX vek. 9th grade (Moscow, 1996), 249-250.

9. Oleg Platonov, Russkaia Tsivilizacia. *Uchebnoe Posobie dlia Formirovania Russkogo Natsionalnogo Samosoznania* (Moscow, 1995).

10. Βλέπε Elena Lisovskaya, «Analyzing New Russian Textbooks: Governmental Programs and Private Initiatives», *International Journal of Education Reform*, 6 (October 1997), 428-433.

μνήμη και κοινωνία του θεάματος*

Εκτός από μια κληρονομιά – που παραμένει σημαντική, αλλά είναι καταδικασμένη να φθίνει συνεχώς– από βιβλία και παλαιά κτίρια, τα οποία άλλωστε όλο και συχνότερα επιλέγονται και παρουσιάζονται σε προοπτική ανάλογα με τα οφέλη του θεάματος, δεν υπάρχει πια τίποτα, τόσο στην κουλτούρα όσο και στη φύση που να μην έχει αλλοιωθεί και μολυνθεί, σύμφωνα με τα μέσα και τα συμφέροντα της σύγχρονης βιομηχανίας. (...)

Η διακυβέρνηση του θεάματος, η οποία κατέχει στις μέρες μας όλα τα μέσα να καθιστά πλαστό το σύνολο τόσο της παραγωγής όσο και της αντίληψης, είναι απόλυτος κύριος των αναμνήσεων όπως είναι ανεξέλεγκτος κύριος των σχεδίων που διαμορφώνουν το απώτερο μέλλον. Κυριαρχεί απόλυτα παντού˙ εκτελεί τις ετυμηγορίες στις οποίες καταλήγει έπειτα από συνοπτική διαδικασία. (...)

Η πρωταρχική επιδίωξη της θεαματικής κυριαρχίας ήταν **να εξαλείψει την ιστορική γνώση εν γένει** και κατ' αρχήν σχεδόν όλες τις πληροφορίες και τα εύλογα σχόλια σχετικά με το πιο πρόσφατο παρελθόν. Ένα τόσο κατάφορο και αυταπόδεικτο γεγονός δεν χρειάζεται εξηγήσεις. Το θέαμα οργανώνει με μαεστρία την άγνοια για όσα συμβαίνουν και, αμέσως μετά, τη λήθη όσων μολαταύτα κατόρθωσαν να γίνουν γνωστά. Το πιο σημαντικό είναι και το πιο κρυφό. [ ] Μια απολυταρχική εξουσία καταργεί την ιστορία τόσο πιο ριζικά όσο πιο επιτακτικές είναι οι ανάγκες για κάτι τέτοιο, και προπαντός ανάλογα με τις μεγαλύτερες ή μικρότερες πρακτικές ευκολίες εκτέλεσης που συναντά. Ο Τσιν Τσε Χοάνγκ Τι διέταξε να καούν τα βιβλία, αλλά δεν κατάφερε να τα εξαφανίσει όλα. Ο Στάλιν είχε προωθήσει ακόμα παραπέρα την πραγματοποίηση ενός παρόμοιου σχεδίου στο αιώνα μας αλλά, παρόλα τα κάθε λογής ερείσματα που είχε καταφέρει να βρει έξω από τα σύνορα της αυτοκρατορίας του, ένα μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων που κορόιδευαν τις αγυρτίες του παρέμενε απροσπέλαστο στην αστυνομία του. **Το ενσωματωμένο θεαματικό τα κατάφερε καλύτερα, με νέες μεθόδους και δρώντας αυτή την φορά παγκόσμια**. [ ]

Το πεδίο της ιστορίας ήταν το αξιομνημόνευτο, η ολότητα των συμβάντων, οι συνέπειες των οποίων εκδηλώνονταν για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επίσης αξεχώριστα, η γνώση έπρεπε να διαρκεί και να βοηθάει στην κατανόηση, τουλάχιστον εν μέρει, όσων θα συνέβαιναν εκ νέου: "κτήμα ες αεί", λέει ο Θουκυδίδης. Με αυτό τον τρόπο, η ιστορία ήταν το μέτρο μιας πραγματικής καινοτομίας. **Όποιος πουλάει την καινοτομία έχει κάθε συμφέρον να εξαλείψει το μέσο αποτίμησής της**. [ ]

Όλοι οι ειδικοί είναι άνθρωποι του κράτους και των μέσων μαζικής ενημέρωσης, και δεν αναγνωρίζονται σαν τέτοιοι παρά μόνο εξαιτίας αυτού του γεγονότος. Κάθε ειδικός υπηρετεί το αφεντικό του, διότι καθεμία από τις παλιές δυνατότητες ανεξαρτησίας έχει σχεδόν εκμηδενιστεί από τις συνθήκες οργάνωσης της σημερινής κοινωνίας. Ο ειδικός που υπηρετεί καλύτερα είναι ασφαλώς εκείνος που ψεύδεται. [ ] **Δεν υπάρχει τώρα πια κρίση, για την οποία να υπάρχει η εγγύηση μιας σχετικής ανεξαρτησίας, από μέρους εκείνων που αποτελούσαν τον επιστημονικό κόσμο**. Από μέρους εκείνων, λόγου χάρη, που υπερηφανεύονταν άλλοτε για την ικανότητα τους επαλήθευσης, που τους επέτρεπε να προσεγγίζουν ό,τι αποκαλούσαν αμερόληπτη ιστορία των πραγμάτων, ή τουλάχιστον να πιστεύουν ότι άξιζε να γνωστοποιηθεί. Δεν υπάρχει καν αδιαμφισβήτητη βιβλιογραφική αλήθεια, και οι περιλήψεις που έχουν καταχωρισθεί με τη βοήθεια της πληροφορικής στις καρτελοθήκες των εθνικών βιβλιοθηκών θα σβήσουν ακόμα περισσότερο τα ίχνη της. Είναι να τα χάνει κανείς αναλογιζόμενος τι ήταν κάποτε οι δικαστές, οι γιατροί, οι ιστορικοί και τα επιτακτικά καθήκοντα που έθεταν συχνά στον εαυτό τους μέσα στα όρια των αρμοδιοτήτων τους: οι άνθρωποι μοιάζουν περισσότερο στην εποχή τους παρά στον πατέρα τους. [ ] Η δυαδική γλώσσα των ηλεκτρονικών υπολογιστών αποτελεί επίσης μια ακαταμάχητη προτροπή να δεχόμαστε ανά πάσα στιγμή, αναντίρρητα, αυτό που έχει προγραμματιστεί σύμφωνα με τη βούληση κάποιου άλλου, και που παρουσιάζεται σαν η άχρονη πηγή μιας ανώτερης, αμερόληπτης και τέλειας λογικής. Τι κέρδος σε ταχύτητα και σε λεξιλόγιο προκειμένου να κρίνεις τα πάντα! [ ] Δεν είναι επομένως παράξενο που οι μαθητές, από την παιδική τους ηλικία, ξεκινούν χωρίς δυσκολίες και με ενθουσιασμό από την Απόλυτη Γνώση της πληροφορικής, **ενώ αγνοούν όλο και περισσότερο την ανάγνωση, που απαιτεί αληθινή κρίση σε όλη την έκταση του κειμένου και, επιπλέον, είναι η μόνη που μπορεί να διευκολύνει την πρόσβαση στην τεράστια προθεαματική ανθρώπινη εμπειρία**. Διότι η συζήτηση σχεδόν πέθανε, και σε λίγο θα πεθάνουν και πολλοί από εκείνους που ήξεραν να μιλάνε. Το άτομο, που αυτή η άγονη θεαματική σκέψη το έχει σημαδέψει πιο βαθιά απ' οποιοδήποτε άλλο στοιχείο της διαμόρφωσής του, τίθεται έτσι εξαρχής στην υπηρεσία της κατεστημένης τάξης πραγμάτων, ενώ η υποκειμενική του πρόθεση μπορεί να ήταν εντελώς αντίθετη με μια τέτοια κατάληξη. Στην ουσία, θα μεταχειριστεί τη γλώσσα του θεάματος γιατί είναι η μόνη που του είναι οικεία: αυτή με την οποία του έμαθαν να μιλάει. Αναμφίβολα, θα επιδιώξει να φανεί εχθρός της ρητορικής του θεάματος, αλλά θα χρησιμοποιήσει το συντακτικό του. Είναι ένα από τα σπουδαιότερα σημεία της επιτυχίας που έχει σημειώσει η θεαματική κυριαρχία. **Η τόσο γρήγορη εξαφάνιση του προϋπάρχοντος λεξιλογίου δεν είναι παρά μια στιγμή αυτής της επιχείρησης**. Αυτήν εξυπηρετεί. Γνωρίζουμε ασφαλώς ότι η ιστορία εμφανίστηκε στην Ελλάδα μαζί με τη δημοκρατία. Μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι **χάθηκε από τον κόσμο μαζί με την τελευταία**. [ ]

του Γκυ Ντεμπόρ

*Απόσπασμα από το βιβλίο του Γκυ Ντεμπόρ, *Σχόλια πάνω στην Κοινωνία του Θεάματος, Μετάφραση: Πάνος Τσαχαγέας*, Εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα 1988, σελ. 80

ο μύθος της κοινής κουλτούρας και οι παραλλαγές του*

της Natacha Polony

«Το κυρίαρχο πάθος είναι να ζεις για τη στιγμή – να ζεις για τον εαυτό σου, όχι για τους προγόνους ή τους απογόνους σου. Χάνουμε γοργά την αίσθηση ότι ανήκουμε σε μια διαδοχή γενεών που ξεκίνησαν από το παρελθόν και προεκτείνονται στο μέλλον»[1]. Ήδη από το 1979, ο Christopher Lash είχε διαγνώσει την αρρώστια των σύγχρονων κοινωνιών μέσα από τη μορφή του ναρκισσιστικού *ατόμου*, που είναι ανίκανο να τοποθετήσει τον εαυτό του στον κατακόρυφο άξονα ενός γενεαλογικού δέντρου, ανίκανο να δει πιο πέρα από τη δική του ζωή. Του ατόμου-μονάδα, που ταξιδεύει μόνο του στον ακύμαντο ωκεανό της καταναλωτικής κοινωνίας. Αυτό το άτομο, που το παρουσιάζουμε σαν πρότυπο στους νέους, ξέρει μόνο τον οριζόντιο άξονα του δικτύου. Αξίες του είναι το «σήμερα» και η ισότητα. Όχι οι κάθετες γραμμές, η διαδοχή, η κληρονομιά. Το αίσθημα της κληρονομιάς τού είναι άγνωστο. Ιστορικό παράδοξο, αν σκεφτούμε ότι μέχρι τώρα ο άνθρωπος ζούσε πάντα συνεχίζοντας και ξαναδιαβάζοντας το παρελθόν του. Το κείμενο του Georges Duby με τίτλο ακριβώς «Κληρονομιά» [L' Héritage], το οποίο κλείνει το βιβλίο του Fernand Braudel για τη *Μεσόγειο*, αποτελεί ύμνο στην «ανθρώπινη τελείωση», στην «υπερηφάνεια και την ευτυχία να είσαι άνθρωπος» που γεννιούνται από τον «ασυγκράτητο τροπισμό», την ασυνείδητη έλξη που νιώθει κάθε άνθρωπος για το πολιτιστικό λίκνο στο οποίο γεννήθηκε. Είναι ένας ύμνος στη μετάδοση της κουλτούρας ως «μαγιάς δημιουργίας». Δεν νοείται μέλλον χωρίς παρελθόν. Ούτε εκσυγχρονισμός χωρίς δεύτερη ανάγνωση, επανερμηνεία όσων προηγήθηκαν και ένταξή τους στις νέες παραστάσεις και αξίες.

Η έννοια της κληρονομιάς είναι αναμφίβολα από τις πιο προβληματικές, αλλά και από τις λέξεις που αποφεύγονται περισσότερο σήμερα. Αφού φτάνουμε να αντικαθιστούμε αυτή τη μιαρή λέξη με την πιο συμβατική, καθότι πιο αόριστη, «κοινή κουλτούρα». Λέμε δηλαδή ότι πρέπει να δώσουμε στους νέους μια «κοινή κουλτούρα» για τον ωραίο και απλό λόγο ότι θεωρείται απαράδεκτο να θέλουμε να τους χαρίσουμε μια κληρονομιά. Είναι γιατί η λέξη αυτή μυρίζει κοινωνική αναπαραγωγή και ηγεμονία των κυρίαρχων τάξεων. Για σκεφτείτε το, η αρχική έννοια της λέξης είναι «τα αγαθά που κληροδοτεί ο πατέρας», που συμβολίζει μια απεχθή πατριαρχική παράδοση. Για να απαλλαγούμε από την καταπίεση πρέπει, για άλλη μια φορά, να καταργήσουμε και το ελάχιστο ίχνος που τη θυμίζει, και άρα να κάψουμε τα χλωρά μαζί με τα ξερά. Έτσι ώστε ο προβληματισμός για την πολιτιστική κληρονομιά να είναι αντιστρόφως ανάλογος του αριθμού των επισκεπτών τις «μέρες των μνημείων», που φαίνεται πως αρέσουν πολύ στους Γάλλους, αν και τα πλήθη που συρρέουν δεν καταλαβαίνουν πια το νόημα των εκκλησιών και των πύργων που βλέπουν. Η υλική κληρονομιά, που αποτελείται από μνημεία, έργα της τέχνης ή άλλα, μπορεί τουλάχιστον να υπολογιστεί, ή και να προστατευτεί, αλλά η ιδέα μιας ανεπίσημης, άυλης κληρονομιάς, που περιλαμβάνει δημιουργίες, τρόπους ζωής και άλλες συμβολικές δομές που αναπτύχθηκαν στη διάρκεια των αιώνων σε τούτο το μέρος του κόσμου (το οποίο αυτοπροσδιορίζεται μέσω των θεσμών της Γαλλικής Δημοκρατίας), φαίνεται άτοπη, αν όχι ιδεολογικά ύποπτη. Ναι, βεβαίως, τίποτα δεν είναι σαφές εν προκειμένω. Ποια είναι η έκταση αυτής της κληρονομιάς; Τι πρέπει να περιλαμβάνει; Μήπως στον πολιτισμό μας δεν συνυπάρχουν τόσο γενικά όσο και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά; Πρέπει να μεταβιβάσουμε το σύνολο αυτών των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών; Ποια από αυτά μπορούν να θεωρηθούν ασήμαντα, και ποια, αντιθέτως, άξια να διατηρηθούν; Και ποιος θα το κρίνει; Άπειρες ερωτήσεις. Δεν είναι ανάγκη, ωστόσο, να έχουμε όλες τις απαντήσεις για να δεχτούμε ότι, χωρίς κληρονομιά, δεν υπάρχει πολιτισμός, και χωρίς ιστορική συνέχεια δεν υπάρχει ανθρωπότητα. Αυτή άλλωστε την έννοια είχε ο παλιότερος όρος «κλασικές ανθρωπιστικές σπουδές». Το να κάνει κάποιος «ανθρωπιστικές σπουδές» σήμαινε τότε ότι λάβαινε μια μόρφωση που άνοιγε προς το παγκόσμιο, μελετώντας τις σκέψεις και τις αξίες που υπερέβαιναν τόπους και εποχές. Με δυο λόγια, ότι γινόταν Άνθρωπος. Συνοπτικά, θα λέγαμε ότι στο πέρασμα των αιώνων δημιουργήθηκε ένα κεφάλαιο από γνώσεις, ιδέες, στάσεις απέναντι στον κόσμο, μια κοινή τράπεζα του ανθρώπινου πνεύματος στην οποία κάποια έργα είναι η παρακαταθήκη. Κάθε μεγάλος συγγραφέας από αυτούς που ονομάζουμε «κλασικούς» διότι επιζούν ακόμη, διότι άντεξαν στο πέρασμα του χρόνου, ο Όμηρος, ο Θουκυδίδης, ο Πλάτων, ο Βιργίλιος, ο Τάκιτος, ο Πλούταρχος, ο Μονταίν, ο Σατωμπριάν, ο Ουγκό, ο Προυστ ή ο Gracq, είναι φορέας της σοφίας που προσδίδει η εσωτερική γνώση της ανθρώπινης ψυχής. Προσφέρουν στους αναγνώστες τους δυνατότητα ζωής λόγω της αιώνιας επικαιρότητάς τους. Τα θέματα που θίγουν, το δίκαιο και το άδικο, η συνέπεια στην τήρηση συμφωνιών και συμβάσεων, ο ηρωισμός, ο άνθρωπος και η οικογένεια, ο άνθρωπος και η πολιτεία, ο πόλεμος και η ειρήνη, η συνέχιση του πολιτισμού, η αξιοπρέπεια, η τιμή, όλα αυτά τα θέματα όχι μόνο είναι επίκαιρα, αλλά και μας απομακρύνουν από τις πικρόχολες διαμάχες του καιρού μας.

Ο ορισμός της κληρονομιάς είναι πάντα αυθαίρετη

*Απόσπασμα από το βιβλίο της Natacha Polony (σελ. 95-104), *Τα χαμένα παιδιά μας, Μετάφραση: Ξένια Σκούρα* Πρόλογος: Σταύρος Ζουμπουλάκης, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2006, σελ. 249

ενέργεια. Οπότε και το αποτέλεσμα είναι πάντα υπό αμφισβήτηση. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι απαγορεύεται να το επιχειρήσουμε. Να πού είναι το λάθος. Στο όνομα ενός ευγενούς *σκοπού*, του σεβασμού στη διαφορετικότητα – διαφορετική προέλευση, διαφορετική κοινωνική καταγωγή ή απλώς ιδιοπροσωπία, μοναδικότητα του καθενός–, απογυμνώνουμε μια ολόκληρη γενιά και διευρύνουμε ένα κενό που θα είναι πολύ δύσκολο να καλυφθεί. Μιας και η λογοτεχνική και καλλιτεχνική κληρονομιά είναι προνόμιο, και συχνά διακριτικό σημάδι, των κυρίαρχων τάξεων, ας σταματήσουμε να τη μεταβιβάζουμε. Κάτι που, ειρήσθω εν παρόδω, αποτελεί τον πιο σίγουρο τρόπο για να αφήσουμε τις κυρίαρχες τάξεις να τη μονοπωλήσουν. Με το πρόσχημα ότι ο Κορνέιγ και ο Ρακίνας έγραψαν για ευγενείς, ας τους στερήσουμε από τον λαό, ξεχνώντας ότι πάνω απ' όλα έγραψαν για ανθρώπους. Ξεχνώντας ότι και οι πιο ταπεινοί χειρώνακτες και οι πιο φτωχοί εργάτες μπορούν να καταλάβουν το δράμα του Κουριάτιου που αναγκάζεται για την τιμή του να μονομαχήσει με τον φίλο του, όπως επίσης και το σπαραγμό της Φαίδρας που λιώνει από έρωτα και σκοτώνεται από την ομολογία του. Το «να πεθάνει!» του γέρου Οράτιου[2] δεν μνημονεύεται μήπως και στο αριστούργημα της λαϊκής λογοτεχνίας, τον *Κόμη Μοντεχρήστο;* Αλλά είναι αλήθεια ότι και η ίδια η έκφραση «λαϊκή λογοτεχνία» δεν λέγεται πια: έχουμε αποφανθεί ότι ο λαός δεν αγαπά το διάβασμα. Όλα αυτά φαίνονται αυτονόητα, αλλά δεν εμποδίζουν καθώς φαίνεται τους περιφρονητές των «κληρονόμων» από το να παλεύουν επιστρατεύοντας κάθε δυνατό μέσο ώστε να εξαφανίσουν ολόκληρη την κληρονομιά.

Επικρατεί μάλλον σύγχυση ως προς τους ρόλους του καθένα από μας. Ναι, κάθε άτομο αποτελεί διασταύρωση διαφορετικών πολιτιστικών κληρονομιών, διαφορετικών ταυτοτήτων. Η οικογένειά του, ίσως και η πόλη ή η περιοχή του, καμιά φορά και η χώρα προέλευσής του, τον προικίζουν με κάποιες συμβολικές παραστάσεις, μ' έναν τρόπο ζωής, που προστίθενται σε αυτά που του δίνει το σχολείο, δηλαδή το έθνος. Αυτές οι παραστάσεις μπορεί να διαφέρουν, ή κάποιες φορές να είναι και αντίθετες. Μικρή η ζημιά: από αυτή την αντίθεση γεννιέται η ελευθερία του ατόμου να αποφανθεί για τις δικές του προτιμήσεις. Απέναντι σε διαφορετικές κουλτούρες, σε αμέτρητες ιδιαιτερότητες που συνιστούν τη μνήμη του καθενός, το κράτος οφείλει, μέσω του σχολείου, να ορίσει την κοινή κληρονομιά που πρέπει να προτείνει σε όλους τους πολίτες. Ώστε ο καθένας να γίνει ένα χωνευτήρι διαφόρων γενεαλογιών, έχοντας, παρ' όλα αυτά, κοινές αναφορές, που είναι οι αναφορές της εθνικής κοινότητας και καθιστούν δυνατό το θαύμα του κοινού βίου, της συγκρότησης της κοινωνίας. Δεν υπάρχει μέλλον χωρίς παρελθόν, όπως άλλωστε δεν υπάρχει και παρόν χωρίς παρελθόν. Στην κάθετη γενεαλογική διάλυση αντιστοιχεί μια διάλυση του κοινωνικού ιστού, μια διάσπαση της κοινωνίας σε άπειρες πολιτιστικές οντότητες, που έχασαν το ενωτικό στοιχείο της κοινής κληρονομιάς. Η συγγραφέας τούτων των γραμμών θυμάται ένα άρθρο στην εφημερίδα *Le Figaro*, πριν από δέκα ή δεκαπέντε χρόνια, που μέσα στην απλότητά του περιέγραφε τέλεια το ρόλο του σχολείου και της λογοτεχνικής κληρονομιάς, που τότε προσφερόταν σε όλους. Η δημοσιογράφος έλεγε ότι στις διακοπές της σ' ένα μικρό απομονωμένο χωριό της Βρετάνης είχε δει τυχαία στην ουρά ενός βιβλιοκαπνοπωλείου έναν πατέρα που έδινε ένα μικρό κείμενο στον δεκάχρονο γιο του. «Να το έχεις μάθει απέξω μέχρι αύριο», του είπε. Το εξώφυλλο έγραφε «Το μεθυσμένο καράβι» του Αρθούρου Ρεμπώ. Σχεδόν ενστικτωδώς, εκείνη άρχισε να απαγγέλλει την πρώτη στροφή. Ο άντρας απάντησε με τη δεύτερη κι εκείνη συνέχισε με την τρίτη. Η δημοσιογράφος κατέληγε ότι αυτή ήταν η Γαλλία: όπου και να πήγαινες, σε οποιαδήποτε περιοχή, σε οποιοδήποτε χωριό, μπορούσες να μοιραστείς με ένα άλλο ανθρώπινο ον την απόλαυση ενός ποιήματος του Ρεμπώ και της περιρρέουσας ατμόσφαιράς του. Μα αυτό κι αν είναι ελιτίστικο, θα αναφωνήσουν μερικοί: ένα ποίημα του Ρεμπώ, η κατεξοχήν κυρίαρχη κουλτούρα. Οι φτωχοί και υποβαθμισμένοι δεν ταυτίζονται με αυτά τα έργα, που αφορούν τους αστούς. Αλλά οι καλοί αυτοί άνθρωποι που έχουν τέτοιου είδους επιχειρήματα δεν αγαπούν τον Ρεμπώ, κι ακόμα λιγότερο αγαπούν τους φτωχούς. Αποσιωπούν βασικά το γεγονός ότι ο Ρεμπώ, όπως και όλα τα έργα που τροφοδοτούν τη σχολική παιδεία, είναι μέρος της γαλλικής κληρονομιάς –και της πανανθρώπινης– και με αυτή την ιδιότητα ανήκει σε όλους τους πολίτες, σε όλα τα άτομα που ψάχνουν την αληθινή ζωή μέσα από τις λέξεις της γλώσσας τους.

Σχολική παιδεία: αυτή είναι η έννοια-κλειδί. Για πολλούς η λέξη ανακαλεί φρικτές και κατασκευασμένες μνήμες από ένα παλαιών αρχών σχολείο, το οποίο συνήθως ούτε καν γνώρισαν, και το κατηγορούν για ένα σωρό υπαρκτά κακά –σκληρότητα, βλακεία, δογματισμό– που επιμένουν παρορμητικά να εντοπίζουν και στο τόσο διαφορετικό σημερινό σχολείο. Το επίθετο «σχολικός» εξάλλου ενσαρκώνει –το απόγειο της ειρωνείας– αυτό που ορισμένοι θεωρούν ως το χειρότερο ελάττωμα για έναν μαθητή και για κάθε ανθρώπινο ον: το να είσαι επιμελής, να διεκπεραιώνεις ευσυνείδητα το ρόλο σου. Σχολική παιδεία, τι φρικαλέο πράγμα! Όλα αυτά που δεν επιλέξαμε να διαβάσουμε ή να μας αρέσουν, όλα όσα μας επέβαλε ο καθηγητής χωρίς απαραιτήτως να καταλαβαίνουμε το γιατί. Πώς λοιπόν να μην του αντιπαραθέσουμε τον υπέροχο αυθορμητισμό του προσωπικού γούστου, των εκλεκτικών συγγενειών; Αποσιωπώντας το γεγονός ότι το «πηγαίο γούστο» γεννιέται μόνο σε όποιον έχει τα εργαλεία και την εξοικείωση ώστε να πλησιάσει τα έργα. Σε όποιον έχει επαφή με την κληρονομιά, έχει εμποτιστεί από αυτή και μπορεί να αντιληφθεί την αξία της. Τον κληρονόμο δηλαδή! Σε ένα έξυπνο και πλούσιο σε ιδέες βιβλίο, το *Éloge de la culture scolaire* [Εγκώμιο της σχολικής παιδείας], ο Guy Coq βάλθηκε το 2003 να αποκαταστήσει αυτή την παρατημένη ηλικιωμένη κυρία. Ασχολείται κυρίως με την ιδιαιτερότητα αυτής της γνώσης, που διδάσκεται στο σχολείο και επιτελεί ένα ρόλο που προσιδιάζει στο θεσμό, μιας γνώσης που είναι κοινή για όλους και ταυτόχρονα πηγή συγκρότησης ταυτότητας. Είναι στο ρόλο της σχολικής παιδείας να λάβει υπόψη τις ιδιαιτερότητες του κοινού, να εντάξει τη διαφορετικότητα; Αυτό είναι που επιθυμεί το ναρκισσιστικό άτομο, που αντιλαμβάνεται τους θεσμούς αποκλειστικά σε σχέση με το πρόσωπό του. Και κάνει τεράστιο λάθος ως προς την οπτική γωνία: πιστεύει ότι η ταυτότητα, ιδίως του παιδιού, είναι παγιωμένη, ότι είναι ένα δεδομένο με το οποίο πρέπει, πριν απ' όλα, να συμβιβαστούμε και στο οποίο πρέπει, πάνω απ' όλα, να προσαρμοστεί ο

1. Christopher Lash, *La Culture du narcissisme*, Laffont, 1981, επανέκδοση στις εκδ. Climats 1996. [Η μετάφραση είναι του Βασίλη Τομανά *από* την ελλ. έκδ.: *Η κουλτούρα του ναρκισσισμού*, Νησίδες, Σκόπελος 2002.]

2. Από το έργο *Οράτιος* του Κορνέιγ (1640) όπου ο Κουριάτιος πολεμάει ενάντια στους αδελφούς της γυναίκας του, που κατάγεται από την Άλμπα, όταν η πόλη αυτή γίνεται εχθρός της Ρώμης.

ΑΝΤΥ ΓΟΥΟΡΧΟΛ

θεσμός. Ο ρόλος του σχολείου δεν είναι να εντάξει τη διαφορετικότητα στο πρόγραμμά του, αλλά να βοηθήσει όλους τους μελλοντικούς πολίτες, όσο διαφορετικοί κι αν είναι, να συναντηθούν γύρω από κάποιες γνώσεις που χειραφετούν και ταυτόχρονα ενώνουν, που επιτρέπουν σε κάθε άτομο να τοποθετηθεί στην ανθρώπινη γενεαλογία, στη διαδοχή ανθρώπων και ιδεών, και γνώσεων που είναι ανθρώπινες γιατί κληροδοτήθηκαν από άλλους ανθρώπους. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητο να μην περιορίζουμε τους μαθητές εκ των προτέρων σε ό,τι τους προσδιορίζει, δηλαδή στην ταυτότητα της προέλευσής τους, που τους δίνει η οικογένεια, ή ακόμα στην ταυτότητα του «νέου». Γιατί στις δυτικές κοινωνίες μας, κι αυτό αποτελεί καινοτομία, η νεότητα θεωρείται μια ιδιαίτερη ταυτότητα, ενώ σε όλους τους πολιτισμούς ήταν μόνο ένα στάδιο της ζωής, ένα πέρασμα προς τον ενήλικο βίο. Γιατί αυτή η μυθοπλασία; Να είναι τάχα συνδυασμός του μαζικού καπιταλισμού που αναζητεί νέες αγορές και μιας γενιάς του baby boom που κουβαλά τα τραύματα του πολέμου, και η οποία δεν αναγνωρίζει στους γονείς της το δικαίωμα να την καθοδηγήσει; Όπως και να 'χει, αυτή η «απελευθέρωση» των νέων, μέσω της κατανάλωσης που προβάλλεται στην επόμενη γενιά με τη ζέση ηγεμονεύουσας ιδεολογίας, έχει σκοτώσει τη μετάδοση της κουλτούρας, έχει εξαφανίσει αυτό το προνόμιο των ανθρώπινων κοινωνιών.

ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ-ΚΟΤΕΣ & Η ΝΟΣΟΣ ΤΩΝ ΠΟΥΛΕΡΙΚΩΝ

Το γελοίο είναι η φοβερότερη ιδιότητα του τρομαχτικού
Γ. Χειμωνάς

Θα ήταν άδικο να ταυτιστεί η δράση των διανοουμένων ιστορικά στον τόπο μας με το τρέχον γελοίο φαινόμενο της ταύτισης κάποιων πολύφερνων «υπογραφών» με το εκάστοτε πολιτικό κατεστημένο και τα οφέλη που προκύπτουν απ' αυτό. Ούτε θα μ' άρεσε να επικεντρωθώ στους πασίγνωστους ασπάλακες που προσαρμόζονται ανάλογα με τα καιρικά φαινόμενα και πουλάνε ακριβά την πολύ συζητησιμη «τεχνογνωσία» τους. Αυτό που είναι το πιο ανησυχητικό, γενικότερα, έγκειται στην δραματική **έλλειψη** νέων ιδεών, στη μη παραγωγή θεωρίας που θα δώσει υπόσταση και σε πολιτικές πρακτικές και σε συλλογικές διεκδικήσεις. Στην Ελλάδα του 2007 δεν έχουμε μόνο το μικρότερο budget απ' όλη την υπόλοιπη Ευρώπη των 15 για έρευνα και τεχνολογία, έχουμε κυρίως μηδενική παρουσία απόψεων και στάσεων που θα οδηγήσουν σ' εκείνες τις ρήξεις τις οποίες έχει απόλυτη ανάγκη η κοινωνία μας. Κι αυτό είναι πραγματικά ένα δράμα.

Μορφές όπως ο Παναγιώτης Κονδύλης, ο Άρης Κωνσταντινίδης, ο Νίκος Πουλατζάς, ο Κώστας Παπαϊωάννου, ο Άρης Αλεξάνδρου, ο Ιάννης Ξενάκης, ο Νίκος Σκαλκώτας, ο Γιώργος Χειμωνάς, ελλείπουν τραγικά σήμερα. Κυρίως γιατί συνδύασαν τη θεωρητική σκέψη ή την ολιστική ερμηνεία των ισχυόντων κοινωνικών φαινομένων με την καλλιτεχνική δράση και παρέμβαση αλλά **πρωτίστως** και πάνω απ' όλα με τη στάση ζωής. Προσωπικά σέβομαι την δημιουργία των μεγάλων καλλιτεχνών. Αυτό όμως που με συγκλονίζει –κυρίως γιατί μου δίνει πρότυπα– είναι το ζην κατά τέχνην και το ζην εναντίον του κυρίαρχου ρεύματος. Όσο κόστος κι αν έχει κάτι τέτοιο. Αυτό λοιπόν λείπει –και είναι πολύ λυπηρό– σήμερα.

Στάσεις ζωής και όχι μούτες ενός δήθεν βίου και πόζες «διανοιών» που φλερτάρουν με την άνοια. Ο νεοελληνικός κλαυσίγελος δηλαδή και ο ακαδημαϊκός μας τραγέλαφος όπου ευυπόληπτα καθηγητικά μεγέθη, φωστήρες της νομικής ή της πολιτικής επιστήμης, είναι συγχρόνως υπάλληλοι του τελευταίου αρουραίου του δημόσιου χρήματος ενώ, μέσω επιτροπών ανεπίτρεπτων ή «ερευνητικών προγραμμάτων» της σκηνοθεσίας και της αρπαχτής, απομυζούν και τις κοινοτικές επενδύσεις ρίχνοντας τη χώρα μας στην κατασκευασμένη αμάθεια και στην ηθελημένη οπισθοδρόμηση και στην –αναπόφευκτη– διεθνή χλεύη. Άξιος ο μισθός όλων αυτών που συγκροτούν ό,τι απεκάλεσε πολύ προσφυώς «ψυχαρισμός» ο Νίκος Κωνσταντόπουλος στη Βουλή.

Για τον Foucault, ο Διαφωτισμός αντιπροσωπεύει μια διαδικασία κοινωνικού εξορθολογισμού στην οποία ο διανοούμενος είναι βασικός ρυθμιστής του καθεστώτος αλήθειας. Άλλοι πάντως θα τους έλεγαν «μασκοφόρους της ιδεολογίας» ενώ η Διαλεκτική του Διαφωτισμού, υποστηρίζουν οι Adorno-Horkheimer, συνίσταται στην ρυθμιστική επέμβαση της τάξης των διανοουμένων στη ζωή των απλών ανθρώπων (sic). Ο Διαφωτισμός προκαλεί την Γαλλική Επανάσταση, η εξέγερση της τρίτης τάξης θα δώσει στον Μαρξισμό το βασικό πολιτικό του επιχείρημα και από εκεί η σύλληψη της εγκόσμιας ουτοπίας είναι πλέον υπόθεση των οργανικών διανοουμένων της. Μόνο ο αγγλικός εμπειρισμός αντιμετωπίζει με καχυποψία το επερχόμενο, πολιτικοκοινωνικό θαύμα (Conor O' Brien) ενώ ο Bourdieu, ως λογική του εξέλιξη, εκλαμβάνει τους διανοουμένους ως ιδεολόγους της εξουσίας και ως το ιερατείο εκείνο που συναλλάσσεται με τα μέσα επικοινωνίας για να καρπωθεί ένα μερίδιο εξουσίας. Κάτι γνωρίζουμε και ημείς οι ιθαγενείς σχετικά! (περισσότερα στο Νίκολας Γκάρναμ, *Χειραφέτηση και Νεωτερικότητα, ο Ρόλος των ΜΜΕ*, Καστανιώτης 2000).

Αν όμως οι διανοούμενοι υπήρξαν το ιστορικό πρόταγμα του Διαφωτισμού, ως αμφισβητίες μιας παράδοσης ακαδημαϊκής και ιερατικής, γρήγορα εξελίχθηκαν στους φορείς της γραφειοκρατικής αυθεντίας της εξουσίας, σε Apparatchnik – όπως έλεγαν τους κομματικούς γραφειοκράτες της πρώην ΕΣΣΔ. Η Ελλάς πάλι, πτωχή πλην τιμία (λέμε τώρα...), όντας το τελευταίο λείψανο του υπαρκτού σοσιαλισμού στην Ευρώπη, λόγω της μεταπρατικής λειτουργίας του κράτους-εργολάβου, είναι φυσικό να αγκαλιάζει τους ύστατους αυτούς απαράτσνικους με στοργή και ...δόλο. Εφόσον αυτοί αποτελούν το άλλοθί του και το θεωρητικό του ανάχωμα. Τι κι αν ο Said, από το 1994 ακόμη, ζητεί ώστε ο διανοούμενος ν' αμφισβητεί πειστικά τις εικόνες ή τις εκδοχές των γεγονότων και των δικαιολογιών που προβάλλει η εξουσία; Στα καθ' ημάς, οι διανοούμενοι, δηλαδή οι κάτοχοι εκείνης της επιχειρηματολογίας που καλύπτει τις τρέχουσες επικοινωνιακές ανάγκες ενός κράτους καθηλωμένου σε αναπηρικό καροτσάκι, είναι έτοιμοι να προσκομίσουν τα καινούργια, αόρατα συνθήματα του βασιλιά: Αλλαγή εδώ και

ΤΟΥ ΜΑΝΟΥ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ

τώρα, εκσυγχρονισμός, επανίδρυση του κράτους και άλλα τέτοια τερπνά. Σε τρόπον ώστε να δικαιώνεται εσαεί ο Sartre όταν λέει πως διανοούμενοι είναι εκείνοι που επεμβαίνουν σε υποθέσεις που δεν τους αφορούν.

Το 1987, κυκλοφόρησε στο Cambridge το βιβλίο του Z. Bauman, *Legislators and Interpreters: On Modernity, Postmodernity and Intellectuals*. Αυτοί οι τελευταίοι, οι διανοούμενοι δηλαδή, λειτουργούσαν ως «νομοθέτες» –κανουνί στα τουρκικά– και τοποτηρητές του Κανόνα κατά την έκρηξη του Μοντέρνου, ενώ αργότερα, στην εποχή του μεταμοντέρνου, εκφυλίστηκαν σε διαχειριστές-διασκεδαστές του ξυμφέροντος λόγου˙ στην εποχή του Μεταμοντέρνου βέβαια. Εδώ θυμάμαι ένα ακόμα βιβλίο του Νηλ Πόστμαν που κυκλοφορεί στα ελληνικά και λέγεται *Διασκέδαση έως Θανάτου* (Δρομέας, 1998). Πρόκειται για τις περιπτώσεις εκείνων των δημοσιογράφων-λογίων που δημοσιεύουν συνεντεύξεις με διεθνείς προσωπικότητες σε κυριακάτικα φύλλα (γέλια) κι έπειτα προωθούν τις υποθέσεις του αφεντικού τους στα υπουργεία Παιδείας και Πολιτισμού (κλάματα). Βλέπετε, τα λεφτά είναι πάρα πολλά για ν' αφεθούν οι διαπραγματεύσεις σε πανεπιστημιακούς-επιφυλλιδογράφους. Στην Ελλάδα του 2005, την κάθαρση έχει αναλάβει η φυλή των Κι μάκη και την κουλτούρα οι Άγγελοι-σωτήρες του *Flash* (Κακαουνάκης, Τσίμας, Θέμος). Εδώ οι ερασιτέχνες με τα ντοκτορά δεν είναι άχρηστοι˙ είναι επικίνδυνοι. Γι' αυτό και κυριαρχούν μόνον όσοι γνωρίζουν καλά τη δουλειά.

Μετριοπαθής επίλογος: Σύμφωνοι, δεν ανακάλυψε κανείς εξ ημών την πυρίτιδα. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι οφείλουμε να καθαρίζουμε την πυρίτιδα του συστήματος χωρίς αιδώ και χωρίς την παραμικρή διάθεση προσφοράς στον τόπο. Ο καθένας, απ' το μικρό του μετερίζι, με τις όποιες του πνευματικές δυνατότητες, ας αντισταθεί στην κυρίαρχη χυδαιότητα απλώς αμφισβητώντας και γελοιοποιώντας τους αβάσταχτα σοβαροφανείς σκηπτρούχους. Αν τον **Τόμας Μαν** ελκύει η άβυσσος, αυτούς τους γοητεύει το ρηχό και το εξόφθαλμο. Γι' αυτό και επιτίθενται λαύροι εναντίον του. Ούτε αποτελεί γι' αυτούς άλλωθι ο στίχος του Αναγνωστάκη: «Δεν έφταιγε αυτός, τόσος ήτανε». Εξ άλλου, σε μια χώρα που κυριαρχούν κότες, ο κίνδυνος δεν εντοπίζεται στην, ενδεχόμενη, πανδημία (υστερία) των ΜΜΕ αλλά στο ότι μπορεί κανείς χωρίς να το πολυκαταλάβει να σερβιριστεί ως **κοτόσουπα**. Και να καταποθεί αμάσητος μέσα σε λίγες κουταλιές τις οποίες μάλιστα θα φυσάει πρώτα ο ευτυχής ιδιοκτήτης τους.

Υ.Γ. Προσωπικά μ' ενδιαφέρουν πολύ πιο πολύ εκείνοι που μπορούν και ζουν κατά τέχνην. Κάποια παραδείγματα: Μίλτος Σαχτούρης, Γιάννα Περσάκη, Νίκος Καρούζος, Γιάννης Χαïνης, Ντόρα Μπακοπούλου, ο Βαλέριος Καλούτσης, ο Ιάσων Μολφέσης, η Φλέρυ Νταντωνάκη και άλλοι πολλοί. Μόνο μην περιμένετε να σας τους γνωρίσουν τα τηλεπαράθυρα. Ψάξτε και λίγο μόνοι σας!

***

μια εκλογή «Παντείου» καιρού

του Δημήτρη Τσαρδάκη

Όταν ακροβατείς σε ένα σχοινί χρειάζεσαι και ένα δίχτυ από κάτω για να μην πέσεις και τσακιστείς. Με πανεπιστημιακές τιμές αυτό μπορεί να συμβεί στον καθένα, που δεν φρόντισε να εφοδιαστεί με το «δίχτυ σωτηρίας» ή με το κατάλληλο προστατευτικό κράνος ή δεν είχε την εύνοια των πλανητών. Παράλληλα, χρειάζεται να αλείφεις και με λίγη πούδρα τα χέρια σου, για να μπορείς να κρατάς «σταθερά τη μπάρα» πάνω από το κεφάλι σου, για να μην πέσει και τσακίσει την κούτρα σου. Σε αντίθετη περίπτωση, πρέπει να υπολογίζεις με αλλοιώσεις της **σπονδυλικής στήλης** και του κεντρικού νευρικού συστήματος, πράγμα που σε κάνει ιδιαίτερα ευάλωτο στις ιώσεις και στις μυκητιάσεις. [ ]

Κατ' αρχήν, όλοι γνωρίζουμε πως κάθε εκλογή ενός μέλους Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού (ΔΕΠ), σε ένα ελληνικό πανεπιστήμιο, συνοδεύεται και από μία φα-

ΑΝΤΥ ΓΟΥΟΡΧΟΛ

νταχτερή ατραξιόν, η οποία κρατάει μερικούς μήνες, καμιά φορά και χρόνια, ανάλογα με την περίπτωση και τις προθέσεις των σαρο-Αλιγατόρων του Τμήματος. Για τους αμύητους, συνοπτικά, η τυπική διαδικασία έχει ως ακολούθως: Όταν δημοσιεύεται η προκήρυξη μιας θέσης μέλους ΔΕΠ σε ένα πανεπιστημιακό Τμήμα, μέσα σε μια ορισμένη προθεσμία δύο μηνών υποβάλλονται υποψηφιότητες και ακολούθως συγκροτείται ένα εκλεκτορικό σώμα (το σώμα των Αλιγατόρων). Το εκλεκτορικό σώμα ορίζει την τριμελή **Εισηγητική Επιτροπή**, η οποία μέσα σε σαράντα μέρες οφείλει να μελετήσει το έργο του/των υποψηφίων και να συντάξει τη λεγόμενη Εισηγητική Έκθεση για τον/ή τους υποψηφίους. Ακολούθως, η Εισηγητική Έκθεση κοινοποιείται στους υποψηφίους και στους εκλέκτορες-Αλιγάτορες και ορίζεται μία ορισμένη ημερομηνία εκλογής. [ ] Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν οι **εκλέκτορες - Αλιγάτορες** του Τμήματος δεν «γουστάρουν» κανέναν εκ των υποψηφίων, κηρύσσουν τη θέση ή τις θέσεις άγονες, όπως λέμε «άγονη γραμμή», για να φέρουν αργότερα κάποιον δικό τους. [ ] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον πα-

ρουσιάζει η ανεπίσημη πλευρά της διαδικασίας, δηλαδή το παρασκήνιο ή αλλιώς το εκλογομαγειρείο. Αυτό που συμβαίνει στο παρασκήνιο αφορά στις διεργασίες και στις συναλλαγές που γίνονται μεταξύ των εκλεκτόρων πριν από κάθε εκλογή, που καθορίζει και το αποτέλεσμα της εκλογής. Με την έννοια αυτή, τις περισσότερες φορές, εκτός απρόοπτου, η εκλογή του υποψηφίου για τη θέση του γαμπρού ή της νύφης, κατά περίπτωση, είναι προαποφασισμένη και προδιαγεγραμμένη. Δηλαδή, η εκλογή απλώς μετατρέπεται σε μια διοικητική πράξη ρουτίνας και ψυχικής δοκιμασίας για τους υποψηφίους, οι οποίοι περιμένουν να ακούσουν το γνωστό ήδη σ' αυτούς αποτέλεσμα. Και επειδή δεν πρέπει να μιλάμε πάντοτε γενικά και αφηρημένα, ας δούμε τώρα ένα τυπικό παράδειγμα μιας τέτοιας εκλογής σε ελληνικό πανεπιστήμιο τύπου «παντείου» καιρού, που θα μπορούσε να ισχύει και ως μοντέλο για τα άλλα πανεπιστημιακά τμήματα.

Πριν από μία δεκαετία και κάτι (1992), έγινε μία εκλογή σε ένα Τμήμα από αυτά που τα λένε **Επικοινωνίας και ΜΜΕ**, για την κατάληψη μιας θέσης Αναπληρωτή - Αλιγάτορα σε ένα γνωστικό αντικείμενο που είχε σχέση με την επικοινωνία. Στη συγκεκριμένη συγκυρία υποβλήθηκαν δύο υποψηφιότητες. Ο ένας εκ των υποψηφίων είχε το διδακτορικό του στην αγροτική οικονομία με ένα θέμα που είχε να κάνει κάτι σαν με φόρους, με προίκα, με σταφίδα κ.λπ. Ο έτερος των υποψηφίων είχε το διδακτορικό του στην κοινωνιολογία της τηλεόρασης, με ένα θέμα σχετικό με τις κοινωνικοποιητικές λειτουργίες της τηλεόρασης. Επειδή, όμως, οι capo-Αλιγάτορες του οικείου Τμήματος είχαν δώσει ήδη το χρίσμα στον πρώτο των υποψηφίων (όπως συμβαίνει με τα κόμματα), γρήγορα-γρήγορα, η σταφίδα βαφτίστηκε επικοινωνία και η διαδικασία προχώρησε «νομοτύπως» **υπέρ** του πρώτου υποψηφίου. Φαίνεται, λοιπόν, πως ο δεύτερος των υποψηφίων, του οποίου το μεγαλύτερο μέρος των μέχρι τότε εργασιών του είχε σχέση με το προκηρυχθέν γνωστικό αντικείμενο, δεν είχε τόσο καλό **ωροσκόπο**. Όπως τα πράγματα προετοιμάστηκαν και εξελίχθηκαν, το θέμα της διεκπεραίωσης της εκλογής ήταν πλέον ζήτημα καλής σκηνοθεσίας και καλού αμπαλάζ του προϊόντος. Στο ελληνικό πανεπιστήμιο μπορείς να είσαι κοινωνιολόγος και να εκλεγείς σε θέση βιολογίας ή να είσαι βιολόγος και να εκλεγείς σε θέση ψυχολόγου, όπως μπορείς να μπεις ως ισοβίτης στη φυλακή και να δραπετεύσεις ως «γιατρός».

Αρκεί να έχεις καλό ωροσκόπο ή να ξέρεις να διπλοπαρκάρεις με την όπισθεν ή επιτέλους να κάθεσαι στη σωστή ουρά. Κατά την συνεδρίαση της συγκεκριμένης εκλογής, έγινε αναλυτική συζήτηση μεταξύ των εκλεκτόρων, η οποία και καταγράφτηκε στο πρακτικό εκλογής (Βλέπε πρακτικό εκλογής από 17/12/1992). Αρκετά μέλη του εκλεκτορικού σώματος είχαν τότε εκφράσει σοβαρές αντιρρήσεις και είχαν διατυπώσει **ενστάσεις**, ως προς τις προϋποθέσεις, τα κριτήρια και, κυρίως, ως προς την ακολουθούμενη διαδικασία. Υπήρξαν και εκείνοι οι συνετοί εκλέκτορες, που έθεσαν σοβαρές αντιρρήσεις στην εισηγητική έκθεση. Ένα μάλιστα εκ των μελών του εκλεκτορικού σώματος υπέδειξε στο σώμα λέγοντας ότι «ανοίγουμε μία διαδικασία, η οποία οδηγεί σε έκπτωση κάθε έννομη τάξη στα ελληνικά πανεπιστήμια». Και κάποιος άλλος εκλέκτορας πρόσθεσε με έμφαση ότι «αν τελικά η υπόθεση παραπεμφθεί στο Συμβούλιο της Επικρατείας, η εκλογή θα ακυρωθεί».

Ωστόσο, και παρά τις αντιρρήσεις που είχαν αρκετοί εκλέκτορες, το εκλεκτορικό σώμα προχώρησε, τελικά, στην εκλογή του υποψηφίου, τον οποίο υπέδειξε η **πεφωτισμένη** «κλαδική των Αλιγατόρων» του οικείου Τμήματος. Τόση ήταν μάλιστα η αμηχανία και η μεροληψία του εκλεκτορικού σώματος, ώστε σε ένα πρακτικό εκλογής που συγκροτείται από 33 ολόκληρες σελίδες και 3 σειρές, στη δεύτερη υποψηφιότητα αφιερώθηκαν συνολικά μόνον τρεις σειρές, ωσάν να ήταν ανύπαρκτη, έτσι κάτι σαν αερικό ή φάντασμα. Κατά τη διαδικασία της εκλογής, η αγωνία του εκλεκτορικού σώματος αφιερώθηκε στην προσπάθεια να βρεθούν εκείνες οι κατάλληλες λεκτικές φόρμουλες, που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν μία εκλογή ενός υποψηφίου, ο οποίος υποδείχτηκε από το οικείο Τμήμα, ενώ δεν πληρούσε τις απαραίτητες από το νόμο **προϋποθέσεις**. Έτσι εξηγείται γιατί ο δεύτερος των υποψηφίων απλώς ξεχάστηκε κατά τη διαδικασία της συζήτησης. Η επιχειρηματολογία ορισμένων εκλεκτόρων ήταν εξαιρετικά πρωτότυπη και ευρηματική. Αξίζει, πιστεύω, τον κόπο να δούμε εδώ μερικά ενσταντανέ, όπως αυτά διατυπώθηκαν στο πρακτικό της εκλογής. Ένας εκ των εκλεκτόρων και μέλος της τότε τριμελούς Εισηγητικής Επιτροπής, ο κατ' εξοχήν **παραγωγός λόγου** και «αληθειών » στο συγκεκριμένο μη αυτοτελές (τότε) ακόμη Τμήμα, επιχειρηματολογούσε λέγοντας τα εξής σοφά: «Ο λόγος για τον οποίο επειγόμεθα είναι για να μπορέσουμε κι εμείς επιτέλους να είμαστε Τμήμα, το οποίο να εξαρτάται από τον εαυτό του, να αποφασίζει στα του οίκου του. Και γι' αυτό το λόγο επειγόμεθα να έχουμε στη θέση αυτή, την οποία θεωρούμε σημαντική, έναν άνθρωπο που να μπορεί να πληροί τις ουσιαστικές προϋποθέσεις, που κανείς από εδώ από όλους μας δεν έχει αμφισβητήσει.» (Βλέπε πρακτικό εκλογής από 17/12/1992)

Και ποιες ήταν αυτές οι προϋποθέσεις; Κατά τον κύριο εισηγητή, λοιπόν, ο υποψήφιος που πληρούσε τις «ουσιαστικές προϋποθέσεις» για να καταλάβει τη συγκεκριμένη θέση, ήταν ακριβώς εκείνος, του οποίου το έργο δεν είχε καμία απολύτως σχέση με το προκηρυχθέν γνωστικό αντικείμενο της κοινωνιολογικής και πολιτικής ανάλυσης των ΜΜΕ, αλλά ήταν σχετικό με την αγροτική οικονομία. Ωστόσο, ήταν το πρόσωπο που πήρε το χρίσμα των Αλιγατόρων του Τμήματος και για το οποίο πρόσωπο προκηρύχτηκε, προφανώς, η συγκεκριμένη θέση. Όταν μάλιστα κάποιοι εκλέκτορες μίλησαν για το ενδεχόμενο η υπόθεση να παραπεμφθεί στο Συμβούλιο της Επικρατείας, ο ίδιος τους καθησύχασε λέγοντας: «Είναι θέματα δικά μας, αντικείμενα δικά μας να χειριστούμε τον τρόπο με τον οποίο η γνώση αυτοαναφέρεται, **αυτοσυστρέφεται** και επιστημολογεί. Λοιπόν, αν μπορούμε να το κάνουμε αυτό, εγώ νομίζω πως μπορώ να το κάνω. Νομίζω ότι έχουμε εξαντλήσει το θέμα και πρέπει να περάσουμε στην εκλογή». Είναι γνωστό ότι η τέχνη της παντομίμας γοητεύει τους πανεπιστημιακούς και ιδιαίτερα τα εκλεκτορικά σώματα. Όταν αυτά δεν έχουν λέξεις για να εκφράσουν αυτό που δυνητικά μπορεί να εκφραστεί και να κατανοηθεί μέσα σε μία δεδομένη συνάφεια, τότε καταφεύγουν στην **μεταμοντέρνα νευματολογία**. Και δεδομένου ότι η παντομίμα συνδέεται άμεσα με τη χρήση της μάσκας, κάθε πρόσωπο φοράει εκείνη τη μάσκα που ταιριάζει καλύτερα στη δική του φυσιογνωμία. [ ]

Από τα παραπάνω φαίνεται καθαρά ο απροσχημάτιστα

ευρηματικός και μεταμοντέρνος τρόπος με τον οποίο παράγονται οι «αλήθειες» στο ελληνικό πανεπιστήμιο. Επειδή, λοιπόν, η γνώση «αυτοαναφέρεται, αυτο-συστέφεται και επιστημολογεί» (λόγια «παντείου» καιρού), η πεφωτισμένη «Cosa Nostra» των πανεπιστημίων μπορεί να αποφασίζει και να ψηφίζει κυριολεκτικά «όποιον γουστάρει», αλλά και να διώχνει «όποιον δεν γουστάρει». Αλλά και γιατί να μην το κάνει, αφού στο ελληνικό πανεπιστήμιο δεν ελέγχεται ποτέ κανείς και για τίποτε; Είναι πολύ πιο εύκολο μέσα σε μία χωματερή να βρεις αίφνης ένα δαχτυλίδι, παρά μέσα σε ένα πανεπιστήμιο να βρεις λίγη αξιοπρέπεια. Όπως από τα πράγματα ήταν λογικό, ο δεύτερος των υποψηφίων κατέθεσε προσφυγή στο **Συμβούλιο της Επικρατείας** κατά της συγκεκριμένης εκλογής. Όπως είναι γνωστό, η διεκπεραίωση των προσφυγών στο Συμβούλιο της Επικρατείας είναι μία διαδικασία εξαιρετικά χρονοβόρος και ψυχοφθόρος. Έξι χρόνια μετά την προσφυγή (1998), και μετά από τρεις αναβολές, το Συμβούλιο της Επικρατείας, με απόφασή του, ακύρωσε την εκλογή και την πρυτανική πράξη διορισμού του πρώτου υποψηφίου, που είχε καταλάβει τη θέση του Αναπληρωτή καθηγητή. Στο ηθικό, βέβαια, επίπεδο, ο δεύτερος των υποψηφίων αρχικά δικαιώθηκε. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να βιαστεί κανείς να βγάλει λαθεμένα συμπεράσματα. Άλλωστε, η ηθική, όπως και η πίστη, ποτέ δεν ήταν ένα αντικείμενο επιστημονικής ανάλυσης. Ο εκπεσών από τη θέση του Αναπληρωτής-Αλιγάτορας δεν το **«κούνησε ρούπι»** από το Τμήμα. Οι φήμες έλεγαν ότι οι Αλιγάτορες του Τμήματος θα τον ξαναπάρουν «με το έτσι θέλω» και παρά την ακυρωτική απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, που αφορούσε στην πράξη διορισμού του. Ο δεύτερος των υποψηφίων επισκέφτηκε την περίοδο εκείνη έναν από τους αντιπρυτάνεις για να τον ρωτήσει τι σκέφτεται να κάνει σχετικά με αυτό το θέμα η διοίκηση του πανεπιστημίου. Ο τότε Αντιπρύτανης απάντησε ευγενικά αλλά και με πειστικό ύφος: «Αυτή η ιστορία είναι τελειωμένη. Ο εκπεσών από τη θέση του καθηγητής βρίσκεται ήδη εκτός τον πανεπιστημίου». Αυτά, βέβαια, ήταν τα ωραία λόγια της παρηγοριάς, όπως γίνεται στα μνημόσυνα, που συνηθίζεται να λένε καλά λόγια στη χήρα για τον μακαρίτη. Στην ουσία το Τμήμα έκανε ακριβώς τα αντίθετα. Δική του υπόθεση γαρ (Cosa Nostra).

Τρεις περίπου μήνες αργότερα, μετά την έκδοση της ακυρωτικής απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας, το συγκεκριμένο Τμήμα, **αγνοώντας** την απόφαση του ΣτΕ (προφανώς με την ανοχή της διοίκησης του πανεπιστημίου), σε δυο διαδοχικές συνεδριάσεις του ειδικού εκλεκτορικού σώματος (στις 5 Μαρτίου και 14 Μαΐου 1999), επανέλαβε την εκλογή με μοναδικό υποψήφιο τον εκπεσόντα ήδη Αναπληρωτή-Αλιγάτορα, τον οποίο και επανέφερε στη θέση του. Κι έτσι ούτε γάτος ούτε ζημιά που λένε. Το σημαντικό στην όλη υπόθεση είναι ότι η επανάληψη της εκλογής του 1999 έγινε με τα δεδομένα της εκλογής του 1992. Δηλαδή, χωρίς να γίνει νέα προκήρυξη, που σημαίνει με το ίδιο εκλεκτορικό σώμα (ελαφρώς τροποποιημένο), την ίδια εισηγητική έκθεση και το ίδιο έργο των υποψηφίων, το οποίο είχαν καταθέσει κατά την εκλογή τους το 1992 και όχι αυτό που ο καθένας είχε δημοσιευμένο ως το 1999. Κατόπιν τούτου, ο δεύτερος των υποψηφίων, κατανοώντας τις **μεταμοντέρνες προθέσεις** του Τμήματος και μολονότι είχε προσκληθεί, αρνήθηκε να πάρει μέρος στη συγκεκριμένη εκλογή-φάρσα, αφού προηγουμένως με σχετικό κείμενό του κατήγγειλε τη διαδικασία εκλογής ως παράνομη. Φυσικά η επανεκλογή του πρώτου υποψηφίου, και παρά τις επιφυλάξεις ορισμένων εκλεκτόρων, ήταν πλέον θέμα ρουτίνας και βεβαιώθηκε από τη σύνοδο του ειδικού εκλεκτορικού σώματος στις 14 Μαΐου 1999, με την οριακή αυτή τη φορά πλειοψηφία των οκτώ θετικών ψήφων στους δεκατέσσερις εκλέκτορες (Βλέπε και πρακτικό εκλογής της 14/5/1999). Χαρακτηριστική είναι η δυσκολία του Τμήματος να συγκροτήσει το εκλεκτορικό σώμα, από την άποψη ότι πολλά από τα αναπληρωματικά μέλη δήλωσαν αδυναμία να συμμετέχουν στην εκλογή. Η πρυτανεία του πανεπιστημίου, καθώς και ο τότε υπουργός της Παιδείας που είναι εντεταλμένοι για τον έλεγχο της νομιμότητας των εκλογών, δεν είδαν τίποτε το παράνομο σ' αυτή την εκλογή «παντείου» καιρού, κι έτσι ο εκπεσών καθηγητής-Αλιγάτορας επανήλθε φρέσκος και «δικαιωμένος» στην προηγουμένη θέση του. Έτσι, λοιπόν, η σταφίδα, οι φόροι και το ψωμί πήραν το πρόκριμα έναντι της επικοινωνίας και της τηλεόρασης.

Το συμπέρασμα που βγαίνει αβίαστα από αυτή την εκλογή «παντείου» καιρού είναι: Οι αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν έχουν **κανένα νόημα** και καμία ισχύ, όταν οι capo-Αλιγάτορες των πανεπιστημίων, με την ανοχή των πρυτανικών αρχών, για λόγους «καλής γειτονίας» και δημοσίων σχέσεων, τις πετούν κυριολεκτικά στο καλάθι των αχρήστων. [ ]

Σε μια τηλεοπτική συνέντευξή της, η καθηγήτρια Γλύκατζη-Αρβελέρ, με το δίκιο της κάποτε παρατήρησε στο δημοσιογράφο Φαίδωνα Αμπατζή ότι «στο ελληνικό πανεπιστήμιο το φαινόμενο είναι πιο σημαντικό από το γεγονός». Αλλά τα βαλτόνερα είναι πάντοτε πιο χρήσιμα από τα καθαρά νερά, γιατί εκεί μέσα κανείς δεν μπορεί να δει τι συμβαίνει και παρέχουν το καλύτερο **καμουφλάζ** στις μεθοδεύσεις των Αλιγατόρων. Άλλωστε, επειδή στην Ελλάδα οι περισσότεροι προτιμούν να κάνουν τις δουλειές τους μέσα σε ένα μεταμοντέρνο «τοπίο της ομίχλης», κανένας δεν ενοχλείται από αυτή την κατάσταση και προπαντός κανένας δεν διαμαρτύρεται. [ ] Επειδή, όμως, το δικαίωμα στο όνειρο είναι θεμιτό, αυτοί που ονειρεύονται ένα άλλο πανεπιστήμιο χωρίς «παρεούλες» και «συνεταιράκια», πρέπει να σπάσουν τα μούτρα τους μπροστά στην ορθολογικότητα της πανεπιστημιακής αυθεντίας, η οποία «προορίζεται» για να γνωματεύει απροσχημάτιστα περί του «ορθού», του «αληθινού» και του «ωραίου». Σε κάθε περίπτωση, το όνειρο δεν συνάδει με την νομιμοποιημένη «φάμπρικα» της πανεπιστημιακής γνώσης, η οποία, όντως, ξέρει να αυτοαναφέρεται, να αυτοσυστρέφεται και να επιστημολογεί, για να μπορεί πάντοτε να χειραγωγεί τα πράγματα και να καναλιζάρει τις υποθέσεις.

* Από το βιβλίο του συγγραφέα, *Οι αλιγάτορες των Πανεπιστημίων*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004.

⁂

υστερόγραφο

Επειδή η παραπάνω περιγραφή από το βιβλίο του **Δημήτρη Τσαρδάκη**, το οποίο είχαμε παρουσιάσει στο Άρδην, κέντρισε το ενδιαφέρον του συνεργάτη μας που είχε αναλάβει την παρουσίαση του βιβλίου του, αποφασίσαμε να διερευνήσουμε λίγο περισσότερο το συγκεκριμένο ζήτημα και να δούμε σε ποιο βαθμό ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και σε ποιους αφορά.

Έτσι προμηθευτήκαμε τα πρακτικά των δύο εκλογικών διαδικασιών στο Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας του Παντείου Πανεπιστήμιο της 17ης Δεκεμβρίου του 1992 και της 14ης Μαΐου 1999, με αντικείμενο την εκλογή αναπληρωτή καθηγητή στο συγκεκριμένο τμήμα.

Από τα πρακτικά της 17ης Δεκεμβρίου διαβάζουμε πως πρόκειται για την: «Πλήρωση μιας θέσης ΔΕΠ στη βαθμίδα του αναπληρωτή καθηγητή στον τομέα μέσων Μαζικής Επικοινωνίας με γνωστικό αντικείμενο '***Κοινωνιολογική και***

Πολιτική Ανάλυση των ΜΜΕ' (υποψήφιοι κ.κ. **Δημ. Ψυχογιός**, **Δημ. Τσαρδάκης**.)».

Πρόεδρος του εκλεκτορικού σώματος ήταν ο καθ. **Γ. Βέλτσος**.

Το διδακτορικό του διδάκτορα του Πανεπιστημίου του Γκαίτε της Φραγκφούρτης Δ. Τσαρδάκη είχε ως αντικείμενο **την επίδραση της τηλεόρασης στις διαδικασίες κοινωνικοποίησης των παιδιών** και στηριζόταν σε μια διπλή έρευνα, στην Ελλάδα και τη Γερμανία, ενώ είχε δημοσιευτεί από γερμανικό εκδοτικό οίκο. Το θέμα της διατριβής του συνυποψηφίου του, Δ. Ψυχογιού, διδάκτορα της Παντείου ήταν **«Προίκες, φόροι, σταφίδα και ψωμί – Οικονομία και Οικογένεια στην Αγροτική Ελλάδα»**.

Είναι προφανές από τη θεματολογία των διδακτορικών, όπως και από τυις δημοσιεύσεις των δύο υποψηφίων, πως μόνο ο υποψήφιος Δ. Τσαρδάκης είχε τα τυπικά προσόντα εκλογής στη συγκεκριμένη έδρα. Και κανονικά υπήρχαν δύο δυνατότητες, είτε ο τελευταίος να εκλεγεί από το εκλεκτορικό σώμα, είτε να κηρυχθεί άγονη η εκλογή αν το εκλεκτορικό έκρινε πως δεν πληρούσε τις ουσιαστικές προϋποθέσεις, και να επαναπροκηρυχθεί η θέση.

Ωστόσο δεν έγινε τίποτε από αυτά και εξελέγη ο Δημ. Ψυχογιός, γνωστός δημοσιογράφος του συγκροτήματος Λαμπράκη και συγγραφέας δηλητηριωδών σχολίων κατά οιουδήποτε αντι-εκσυγχρονιστή στο «Βήμα».

Αντιρρήσεις γι' αυτή τη μη νομότυπη, τυπικά και ουσιαστικά, εκλογή, έφεραν οι καθηγητές **Ηλίας Κατσούλης**, **Θ. Λίποβατς**, ιδιαίτερα ο πρώτος, ενώ επιφυλάξεις διετύπωσαν οι **Στ. Παπαγεωργίου**, και **Μ. Ανατωνοπούλου**. Ο καθηγητής κοινωνιολογίας **Δημήτρης Τσαούσης**, τακτικό μέλος του εκλεκτορικού, δεν προσήλθε καν στην εκλογή. Ο Ηλίας Κατσούλης μάλιστα αναφέρει στα πρακτικά επ' αυτού: «Ο κ. Τσαούσης ο οποίος ήταν και ο άνθρωπος ο οποίος παρακολούθησε το διδακτορικό του κ. Ψυχογιού... δεν ήρθε σήμερα αν και ήταν μέλος του εκλεκτορικού σώματος, διότι δεν ένιωθε ευχάριστα με όλη αυτή τη διαδικασία και είπε ότι εκτιμάει και αγαπάει τον υποψήφιο, αλλά δεν θεωρεί ότι είναι κατάλληλος, δηλαδή νόμω κατάλληλος γι' αυτήν τη θέση». (σ. 22 των πρακτικών του 1992). Σε αυτές τις αντιρρήσεις απάντησαν διεξοδικά οι **Βέλτσος**, **Καραποστόλης** και **Ανδρεάδης,** οι οποίοι αποτελούσαν και την εισηγητική επιτροπή του εκλεκτορικού, συνηγορώντας ενθέρμως υπέρ της εκλογής Ψυχογιού. Ο Βέλτσος μάλιστα τόνισε, όπως το περιγράφει ήδη ο Δ. Τσαρδάκης, στο βιβλίο του πως δεν υπάρχει λόγος παρέμβασης του Συμβουλίου Επικρατείας, διότι «είναι θέματα δικά μας, αντικείμενα δικά μας να χειριστούμε τον τρόπο με τον οποίο **η γνώση αυτοαναφέρεται**, **αυτοσυστρέφεται** και επιστημολογεί. Λοιπόν, αν μπορούμε να το κάνουμε αυτό, εγώ νομίζω πως μπορώ να το κάνω» (σ. 26 των πρακτικών του 1992). Δεδομένου λοιπόν ότι η γνώση είναι «αυτοαναφορική» και «αυτοσυστρεφόμενη» για τον μέντορα του κ. Σημίτη «μεταμοντέρνο» κ. Βέλτσο, μπορεί και να γράφει στα παλιά της τα παπούτσια την «αστική νομιμότητα» και να επιλέγει όποιον της αρέσει. Έτσι, αυτοαναφερόμενη, πραγματοποιήθηκε η εκλογή του Ψυχογιού με δύο αποχές και δύο ψήφους υπέρ, με επιφυλάξεις.

Η συνέχεια ήταν ακόμα πιο διαφωτιστική για την νομιμότητα την οποία σέβεται και επικαλείται όποτε του αρέσει το καθηγητικό κατεστημένο.

Το Συμβούλιο Επικρατείας μετά από προσφυγή του Δ. Τσαρδάκη ακύρωσε, μετά από 6 χρόνια (!) την εκλογή του Δ. Ψυχογιού. Η νομότυπη διαδικασία θα ήταν **η επαναπροκήρυξη** της συγκεκριμένης θέσης, ώστε να εμφανιστούν όλοι οι πιθανοί υποψήφιοι για να την διεκδικήσουν. Και όμως η παρέα του Παντείου αποφάσισε εντελώς διαφορετικά και απλώς... **επανέλαβε την εκλογή του** 1992, εντελώς παράνομα, με τους ίδιους υποψηφίους, και με το ίδιο εκλεκτορικό σώμα (!) έτσι ώστε να μην υπάρξει κανένας νέος πιθανός διεκδικητής της. Δεδομένου μάλιστα ότι ο Δ. Τσαρδάκης δεν επιθυμούσε πλέον να είναι υποψήφιος ο κ. Ψυχογιός ήταν ο μοναδικός διεκδικητής!

Σε αυτή την αξιομνημόνευτη συνεδρίαση έγινε ένας αγώνας δρόμου μεταξύ τακτικών και αναπληρωματικών μελών του εκλεκτορικού, ποιος απ' όλους θα απέφευγε τη συμμετοχή του, με τη μια ή την άλλη δικαιολογία, ούτως ώστε να μη φορτωθεί την ευθύνη μιας τόσο εξόφθαλμης παρανομίας. Διαβάζουμε λοιπόν από τα πρακτικά του 1999:

Από τους εκλέκτορες απουσιάζει σήμερα, ο καθηγητής κ. **Κλ. Ναυρίδης**, ο καθηγητής κ. **Στ. Παπαγεωργίου** και ο καθηγητής κ. **Α.Θ. Χριστουλίδης**, ενώ η αναπληρώτρια καθηγήτρια κ. **Μ. Αντωνοπούλου** και ο καθηγητής κ. **Δ. Τσαούσης** απέστειλαν τις υπ' αριθ. πρωτ. Παν/μίου 2612/12-5-99 και υπ' αρ. πρωτ. Τμήματος 53α/4-3-99 επιστολές αντίστοιχα, με τις οποίες γνωστοποιούν στο Τμήμα η μεν κ. Μ. Αντωνοπούλου ότι δεν μπορεί να παρευρεθεί λόγω ασθενείας, ενώ ο κ. Δ. Τσαούσης λόγω φόρτου εργασιών και ανειλημμένων υποχρεώσεων ζητά η επιστολή του να θεωρηθεί ως παραίτηση από το ειδικό εκλεκτορικό σώμα. Κατόπιν αυτών εκλήθησαν κατά σειρά τα αναπληρωματικά μέλη, πρώτα ο καθηγητής κ. **Χ. Γιανναράς** και στη συνέχεια ο καθηγητής κ. **Στ. Παπαστάμου** οι οποίοι με τις υπ' αρ. πρωτ. Παν/μίου 2549/10-5-99 και 2613/12-5-99 επιστολές τους αντίστοιχα ειδοποίησαν ότι δεν μπορούν να συμμετάσχουν λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων. Εν συνεχεία εκλήθη το επόμενο αναπληρωματικό μέλος καθηγητής **κ. Κλ. Κουτσούκης**, ο οποίος δήλωσε αδυναμία να συμμετάσχει στη συνεδρίαση με το υπ' αριθ. πρωτ. Παν/μίου 2611/12-5-99 σημείωμα του λόγω άλλης ανειλημμένης υποχρέωσης την ίδια ημέρα και ώρα. Το τέταρτο αναπληρωματικό μέλος καθηγητής κ. **Αθ. Λίποβατς** δεν μπορεί να συμμετέχει λόγω εκπαιδευτικής άδειας, ενώ το πέμπτο αναπληρωματικό μέλος καθηγητής κ. **Αιμ. Μεταξόπουλος** ειδοποιήθηκε και παρίσταται στη συνεδρίαση. Η έκτη αναπληρωματική, καθηγήτρια κ. **Θ. Κονσόλα** δεν μπορεί να συμμετέχει λόγω εκπαιδευτικής άδειας. Κατόπιν αυτού εκλήθη το 7ο αναπληρωματικό μέλος η καθηγήτρια κ. **Λ. Μουσούρου**, η οποία δήλωσε αδυναμία να προσέλθει με το υπ' αρ. πρ. Παν/μίου 2610/12-5-99 σημείωμά της. Ο καθηγητής κ. **Δ. Χαραλάμπης,** ένατο αναπληρωματικό μέλος, αν και ειδοποιήθηκε, δεν παρίσταται στη σημερινή συνεδρίαση (σ. 3 των πρακτικών).

ROY LICHTENSTEIN

Όπως διαπιστώνει ο αναγνώστης μόνο ο αγωνιστής... **Αιμίλιος** (Μεταξόπουλος) ανέλαβε τις ευθύνες του και έσπευσε να συμμετάσχει στο εκλεκτορικό για να υποστηρίξει βέβαια την επανεκλογή του Ψυχογιού. Οι υπόλοιποι **δώδεκα** (!) τακτικοί ή αναπληρωματικοί με τον ένα ή άλλο τρόπο απείχαν από τη διαδικασία.

Μια διαδικασία που κι αυτή τη φορά υπήρξε αξιομνημόνευτη. Στην πρώτη εκλογή του 1992 είχε επισημανθεί ότι ο Ψυχογιός δεν είχε καμία επιστημονική δημοσίευση στον τομέα που επιθυμούσε να καταλάβει και είχαν επιστρατευθεί επιχειρήματα όπως το ότι οι μελέτες ήταν υπό... δημοσίευση. Ας δούμε τι διημείφθη επτά χρόνια μετά μεταξύ της καθ. Π. Ζέρη και του Δ. Ψυχογιού:

κ. Πρόεδρος: Υπάρχει κάποια ερώτηση προς τον υποψήφιο;

κ. Π. Ζέρη: Κύριε Ψυχογιέ έχετε δημοσιεύσει σε επιστημονικό περιοδικό ένα άρθρο για τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας από το 1992 που εκλεγήκατε μέχρι σήμερα;

κ. Δ. Ψυχογιός: Αυτό θα το κρίνει το εκλεκτορικό σώμα.

κ. Δ. Δημηρούλης: Πάμε αναδρομικά σ' αυτό, η διαδικασία πάει αναδρομικά.

κ. Π. Ζέρη: Με συγχωρείτε, εγώ στην έγγραφη γνώμη που κατέθεσα, περισσότερο ασχολήθηκα με το θέμα της νομιμότητας. Τώρα όμως επειδή ακριβώς ο κ. Ψυχογιός αναφέρθηκε στην έκθεση με συγκεκριμένες αναφορές που έκανε, γι' αυτό και το ρωτάω αυτό. Και δεν καταλαβαίνω γιατί δεν απαντά. Γιατί δεν απαντάτε κ. Ψυχογιέ;

κ. Δ. Ψυχογιός: Θα απαντήσω κ. Ζέρη. Αλλά δεν καταλαβαίνω ή κρίνετε τους τύπους, τη νομιμότητα, ή κρίνετε την ουσία.

Π. Ζέρη: Επί του τύπου.

κ. Δ. Ψυχογιός: Επί του τύπου τότε. Ή πάτε στο 1992 και κρίνομαι με τους όρους του 1992. Αν θέλετε να πάμε στα ζητήματα ουσίας, τότε πρέπει να αποσύρετε αυτή την ερώτηση.

κ. Π. Ζέρη: Το 1992 είχατε:

κ. Δ. Ψυγογιός: Φυσικά. Οι δημοσιεύσεις μου αναφέρονται στο υπόμνημα μου και στην εισηγητική έκθεση που υπήρχε από εκείνη την εποχή.

κ. Π. Ζέρη: Υπό δημοσίευση ή δημοσιευμένο;

κ. Δ. Ψυχογιός: Δημοσιευμένο κυρία Ζέρη.

κ. Π. Ζέρη: Υπό δημοσίευση.

κ. Πρόεδρος: Κυρία Ζέρη εντάξει. Απάντησε ο κ. Ψυχογιός. Άλλη ερώτηση υπάρχει προς τον υποψήφιο; (σ. 6)

Απ' ότι φαίνεται ο επανεκλεγείς το 1999 καθηγητής δεν είχε προλάβει στα επτά χρόνια που μεσολάβησαν να δημοσιεύσει ούτε τις «υπό δημοσίευση» μελέτες του 1992, πράγμα που επισήμανε και πάλι η **Π. Ζέρη** (σ. 13), χωρίς κανείς να της απαντήσει. Και όμως... Διότι όπως εμβριθώς ανέλυσαν οι κύριοι **Ανδρεάδης, Βέλτσος**, **Καραποστόλης**, **Ποταμιάνος** και **Μεταξόπουλος,** αγροτική κοινωνιολογία και επικοινωνία είναι... παραπλήσια αν όχι και ταυτόσημες! Ο Γ. Ανδρεάδης θα χρησιμοποιήσει τον Levi-Strauss και τον Sahlins για να υποστηρίξει πως οι τρόποι με τους οποίους γίνονται οι γάμοι έχουν και συνέπειες «επικοινωνιακές» και άρα όπερ έδει δείξαι: το διδακτορικό του Ψυχογιού ασχολείται με την επικοινωνία. Για άλλη μια φορά δε ο Γιώργος Βέλτσος θα το εκφράσει υπέροχα: «Επικοινωνία είναι εκτός από την ανταλλαγή των γυναικών και των προϊόντων και η ανταλλαγή των μηνυμάτων και των σημείων». (σ. 10). Όσο για την δημοσίευση επιστημονικών μελετών αρκούν τα λιβελογραφήματα του Ψυχογιού στο «Βήμα».

Είναι προφανές πως η συγκεκριμένη περίπτωση δεν αποτελεί παρά μία ανάμεσα σε πολλές άλλες και ίσως υπολείπεται άλλων ως προς τις σκανδαλώδεις διαδικασίες, αλλά είναι απόλυτα ενδεικτική για τα ήθη που κυριαρχούν στο πιο χαρακτηριστικό για την παραγωγή... σκανδάλων, Πανεπιστήμιο της χώρας, το Πάντειο.

⁂

η (μη) προδοσία των (μη) διανοουμένων

η εκλογίκευση του «παρόντος» μέσα από την κριτική των «ερειπίων του παρελθόντος»

του Γιάννη Παπαμιχαήλ

Πατρίδα προδομένη
Πατρίδα. Ποιος να το πίστευε
Να κάθομαι να γράφω
Πατριωτικά ποιήματα.
ΝΑΣΟΣ ΒΑΓΕΝΑΣ (ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ)

1. *Η νέα θεολογική λειτουργία της διαφορετικότητας. Τα οικειόφοβα ιδεώδη του αυτοκρατορικού «αντι-εθνικισμού» και οι κανονιστικές δυναμικές της «αιρετικής κριτικής» των «εξιδανικεύσεων του κοινού παρελθόντος».*

Πρόσφατα, οι μαθητές τριών γνωστών ιδιωτικών σχολείων πραγματοποίησαν μια εκπαιδευτική επίσκεψη στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών για να γνωρίσουν τις ιδιαιτερότητες του ερευνητικού έργου. Στα πλαίσια αυτής της επίσκεψης, ο ιστορικός των επιστημών, κ. Θύμιος Νικολαΐδης, πραγματοποίησε μια διάλεξη στους μαθητές πάνω στην ιστορία της αστρονομίας – που είναι και ο τομέας της εξειδίκευσής του. Προφανώς, μιλώντας για τις απαρχές των αστρονομικών προβληματισμών, αναφέρθηκε στην αρχαία Ελλάδα. Διότι αν υπάρχουν ορισμένες αντικειμενικές αλήθειες, ο ρόλος της αρχαιοελληνικής σκέψης στην εξέλιξη των αστρονομικών αναζητήσεων αποτελεί σίγουρα μια από αυτές. Όμως, με έκπληξή του, ο κ. Νικολαΐδης βρέθηκε στη συνέχεια αντιμέτωπος με τις διαμαρτυρίες των εκπαιδευτικών αυτών των (πανάκριβων για τους γονείς) ευαγών ιδρυμάτων, διότι, σύμφωνα με τους παραπάνω δασκάλους, ο «εθνοκεντρικός» χαρακτήρας της διάλεξης του κ. Νικολαΐδη (του οποίου, παρεμπιπτόντως οι πολιτικές απόψεις δεν ήταν ποτέ συντηρητικές, ούτε «πατριωτικές») ανέτρεψε την «αντι-εθνικιστική» (ιδεολογική) παιδαγωγική εργασία που είχαν πραγματοποιήσει οι εκπαιδευτικοί στα παραπάνω εκπαιδευτήρια.

Τι είναι και από πού ξεπήδησαν τα τελευταία χρόνια όλες αυτές οι παιδαγωγικές συνειδήσεις που, ήσυχες, αποκρύπτουν την ιστορική αλήθεια από τους μαθητές; Πρόκειται μήπως για απλό συμπλεγματικό επαρχιωτισμό ιδεολογικά εξαθλιωμένων δασκάλων ή για τα κατάλοιπα μιας δουλικής νοοτροπίας της ιδεολογικά αποικιοκρατούμενης, εν δυνάμει «ελίτ» των κοινωνιών της ιμπεριαλιστικής περιφέρειας, που εκπαιδεύεται στα παραπάνω σχολεία με τα πρότυπα της αγγλο-αμερικάνικης επικυριαρχίας και που «αυτο-ευνουχίζεται» για να καταλάβει αργότερα τα διοικητικά πόστα στα οποία αποβλέπει – καθιστάμενη «βασιλικότερη του βασιλέως» της; Για πολιτισμικό διασυρμό και διανοητική καθυστέρηση, αμορφωσιά ή ημιμάθεια του «παιδαγωγικού κόσμου της χώρας» – ιδίως εκείνου που έχει επιλεγεί για την ιδιωτική «διαπαιδαγώγηση των παιδιών μας»;

Όλα αυτά βέβαια – και πολλά άλλα. Με αφετηρία πάντα ένα απλό ιστορικό γεγονός: ότι οι εκπαιδευτικοί αυτοί, όπως και οι μαθητές, όπως και ο κ. Νικολαΐδης –ιδιαίτερα αυτός– είναι Έλληνες. Συνεπώς, εξ ορισμού, «ύποπτοι εθνοκεντρισμού» (πρακτικά: έλλειψης επιστημονικής αντικειμενικότητας κλπ) όταν αναφέρονται με οποιοδήποτε θετικό τρόπο στην «ένδοξη ιστορία» («μας»; «τους» (των αρχαίων) – της κοινωνίας της οποίας αποτελούν κατά δήλωσή τους ή όχι, την «συνέχεια»; Από αυτό το σημείο αρχίζει πρακτικά ο «άρρητος μεταμοντέρνος διάλογος»). Η οικειοφοβία –ως η πιο γενικευμένη μορφή εξατομικευμένης ξενοφοβίας– είναι ντυμένη συνήθως με τα άνετα ρούχα της «Αριστεράς και της προόδου». Συνοδεύει και εν μέρει δημιουργεί πραγματικούς ή εν δυνάμει «φονταμενταλισμούς», «εθνικισμούς», «ξενοφοβίες» – στα καθ' ημάς, τους γλυκανάλατους και συνήθως γραφικούς «Ελληναδαρισμούς» και τις αρχαιολατρείες που, πάνω κάτω, μας καθιστούν με το ζόρι «περιούσιους λαούς», «αρχή και τέλος του πολιτισμένου κόσμου»: εκεί που η μετα-ιστορική και μεταμοντέρνα κριτική ανάγνωση των κειμένων συναντάται ως η «άλλη όψη του ίδιου νομίσματος» μα τα άχρονα ιδεολογήματα μιάς φυλετικής υπεροχής, οι νεοφασίζοντες της Νέας Τάξης και οι παλαιο-φασίζοντες της «Παλαιάς» έχουν δημιουργήσει μεταξύ τους ένα πεδίο εικονικής αντιπαράθεσης. Επείγει να το υπερβούμε συμμαχώντας εν ανάγκη και με τον «διάβολο» κατά μείζονα λόγο, (γιατί όχι;) με τον «Θεό».

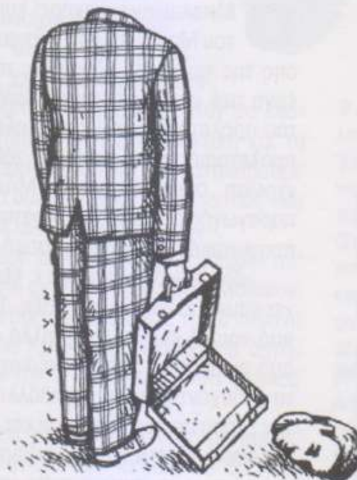
2. *Etre "traître", ça fait chic: μεθοδολογικές συνιστώσες του κοσμοπολίτικου λάιφ-στάιλ.*

Μπορούμε λοιπόν άραγε να μιλήσουμε σήμερα για μια νέα, μαζική «προδοσία των διανοούμενων», χωρίς να ορίσουμε τι είναι, τι κάνει και τι ορίζει τον «διανοούμενο» και τις ενδεχόμενες «προδοσίες» του; Χωρίς να θέσουμε το ερώτημα που αφορά το «που αισθάνεται ή πιστεύει ότι ανήκει», από πολιτισμικής τουλάχιστον άποψης, αυτός ο «προδότης»; Στο κάτω-κάτω της γραφής, η ταξινόμηση μιας πρακτικής στην κατηγορία της «προδοτικής» αντανακλά την μειωμένη δεσμευτική ισχύ που έχουν για κάποιο άτομο οι ηθικο-πολιτισμικοί κανόνες κοινωνικής ή πολιτικής συμπεριφοράς που είναι αποδεκτοί από την περιρρέουσα πλειοψηφική «κοινή γνώμη». Όταν η δεσμευτικότητα ή η ορθότητα των παραπάνω κανόνων, όπως και τα ίδια τα κριτήρια του ορισμού της «πλειοψηφίας», είτε αμφισβητούνται συστηματικά από κάποια οργανωμένη μειονότητα («μειονοτική επιρροή»), είτε αρχίζουν να αφήνουν μάλλον αδιάφορα τα μέλη μιας ομάδας (π.χ. των πολιτών μιας εθνικής κοινωνίας), όταν λόγου χάρη η «λιποταξία», ο «εκσυγχρονισμός», η «καινοτομία» ή η φολκλοροποίηση της παράδοσης κερδίζουν έδαφος στις ιδεολογίες της κοινής γνώμης, ποια κατανόηση και από ποιους περιμένει να βρει κάποιος που εξακολουθεί να μιλάει περί «προδοσιών»; Οι «αιρετικές φωνές» κατά της παλαιάς θρησκευτικής ή ιστορικής τάξης πραγμάτων πληθαίνουν – και ιδίως ακούγονται πολύ. Αντίθετα, οι κριτικές φωνές που στρέφονται κατά της καλλιέργειας της «διαφοράς» και της «αιρετικότητας» από τη νέα, εν δυνάμει, πλανητική εξουσία, καταδικάζονται στο «πυρ το εσώτερο», αποσιωπούνται – με ένα λόγο, αντιμετωπίζονται πραγματικά ως αιρετικές. Ποιος «προδίδει» λοιπόν τι; Είναι σαν να ρωτάμε: ποιος διαθέτει την αλήθεια ή τον «ορθό ηθικοπολιτισμικό λόγο», σε μια μεταμοντέρνα εποχή που αμφισβητεί όλες τις αλήθειες και τους ορθούς λόγους στο όνομα της τρέχουσας ιστορικής εμπειρίας, όντας βέβαιη ότι, πράττοντας έτσι, εκφέρει μια οριστικά κριτική «ορθολογική αλήθεια» περί όλων των «αληθειών»;

Για όσο καιρό λοιπόν δεν αναδεικνύεται μια δυτική κοινή γνώμη ικανή να αμφισβητήσει πρακτικά, έστω και με την

«επαναστατική χρήση των ελληνικών γιαουρτιών», (Λυκιαρδόπουλος) τις διαδικασίες της «αποδόμησης» της παλαιάς «βούλησης των πολλών», κανένας δεν θα νομιμοποιείται θεωρητικά να μιλήσει περί της νέας προδοσίας των διανοουμένων. Η δική μας υπόθεση είναι λοιπόν η αντίστροφη: όλο και περισσότεροι άνθρωποι –ιδιαίτερα μεταξύ των εκπαιδευτικών και των δημοσιογράφων– αποτελούν ως «μεταπράτες ιδεών» ένα ενδιάμεσο τοπικό ιερατείο: τους «παπάδες» της Νέας Συμβολικής Τάξης πραγμάτων. Σε μια «μεταβατική» κοινωνία, προφανώς συγκρούονται με όλους τους «παλαιούς παπάδες» που βλέπουν να χάνουν το έδαφος (του Θεού ή της Ιστορίας) κάτω από τα πόδια τους. Όπως το παλαιό ιερατείο, έτσι και το νέο κάνει όσο μπορεί καλύτερα την δουλειά που έχει μάθει να κάνει. Το γιατί τα συμβολικά υλικά με τα οποία εργάζεται το νέο ιερατείο μοιάζουν να προέρχονται από το ριζοσπαστικό λεξιλόγιο και τις μοντέρνες ηθικές αξίες της «αριστεράς» (του οικουμενισμού, της ειρήνης, της ανεκτικότητας, κλπ) είναι ένα άλλο πρόβλημα, οι ιστορικές συνιστώσες του οποίου δεν μπορούν βέβαια να τεθούν κριτικά επί τάπητος από το ίδιο αυτό το «μικρομεσαίο» ιερατείο: θα ήταν σαν να ρώταγε κανείς τον παπά του χωριού της «παλαιάς» χριστιανικής θρησκείας, αν και γιατί το δόγμα της τριαδικότητας αντιφάσκει με την δυαδικότητα της Ενσάρκωσης, ή αν εντός του μονοθεϊστικού πλαισίου, εγείρει ή μεταφέρει ζητήματα συμβολικής νομιμοποίησης των αντιφάσεων της πολιτικής εξουσίας κατά τη μετάβαση της Αρχαιότητας στα Παλαιά Καθεστώτα.... Ωστόσο, αντίθετα από το «παλαιό», το νέο «μικρομεσαίο»ιερατείο διατείνεται, ότι όντας «μορφωμένο» (ίσως με τις «ίσες ευκαιρίες» ακαδημαϊκής τιτλοποίησης της άγνοιας), έχει άποψη περί παντός κοινωνικο-πολιτικού ζητήματος και ότι η άποψη αυτή είναι αυτοδικαίως ισοδύναμη με οποιαδήποτε άλλη. Παράλληλα, οι διανοούμενοι της Αριστεράς, που εμφανίζονται σήμερα ως αντίπαλοι του νέου ιδεολογικού και πολιτισμικού καθεστώτος, δεν καθίστανται «προδότες» ως προς τους δηλωμένους πολιτικούς στόχους τους, παρά στο μέτρο που, άμεσα ή έμμεσα, για τον ένα ή τον άλλο λόγο, αρνούνται ή αποφεύγουν να θέσουν παρόμοια ζητήματα προς συζήτηση. Επειδή ακριβώς η γλώσσα δεν «εκφράζει» απλώς την σκέψη, αλλά την οργανώνει, την καθιστά συμβολικό υλικό και της αποδίδει την ιστορική της υπόσταση, το λεξιλόγιο με το οποίο επιχειρείται η ενοχοποίηση είτε των επιθυμιών πολιτισμικής συνοχής των κοινωνικών ομάδων (με την ταύτιση λόγου χάρη του πατριωτικού συναισθήματος με τον «εθνικισμό»), είτε των προθέσεων πολιτικής περιχαράκωσης μιας συλλογικής οντότητας, άλλοτε διαμέσου των αποκλεισμών, άλλοτε διαμέσου της αφομοίωσης των «ξένων στοιχείων» (με τους αντικρατισμούς, την ταύτιση της ξενοφοβίας με τον «ρατσισμό» κλπ), το λεξιλόγιο λοιπόν αυτό, είναι φορέας μιας ρητής ή άρρητης πολιτικής φιλοσοφίας. Η πολεμική πάνω στις «λέξεις της μόδας» αποτελεί μια βασική προτεραιότητα για όλους όσους αντιστέκονται στις νοηματοδοτήσεις του αυτοκρατορικού συρμού.

Αν οι νέοι αυτοκρατορικοί «διαφωτιστές» επιχειρούν να παντρέψουν την παραδοσιακή προσήλωση του φιλελευθερισμού στην ατομικότητα και στην «ανταλλαγή», με την οικουμενικότητα και τα αριστερά ιδεώδη του διαλόγου – και αν οι προξενήτρες του «γάμου» δεν είναι παρά τα εκπραγματισμένα ιδεολογήματα της «ανεκτικότητας στη διαφορά» και της «επικοινωνίας» (χαμπερμασιανό πρότυπο), κάποιος «αντι-ιμπεριαλιστικός λόγος» εξακολουθεί να εμφανίζεται ως ριζοσπαστικά αριστερός, δίνοντας έμφαση, αποκλειστικά σχεδόν, στις οικονομικές και πολιτικές παραμέτρους του νέου «μεγάλου μετασχηματισμού». Αυτή η μορφή «αντι-ιμπεριαλισμού», χωρίς να αλλάξει τίποτα στην θρησκευτική λατρεία της εμπειρικής πολιτικής (η οποία «δεν γνωρίζει παρά μόνο τα γεγονότα»), συνιστά μια μορφή «ρομαντισμού του θετικισμού» (Benda): μέσω διαδοχικών απλουστεύσεων, ανακαλύπτει στα γεγονότα και μόνο το «νόημα» και την «φιλοσοφία» της ιστορίας (Benda, 1998, *Η προδοσία των διανοούμενων*, σσ 156-157).

ΣΚΙΤΣΟ FALCON

Ορισμένοι θα έλεγαν ότι, και πάλι, δεν πρόκειται περί «προδοσίας», αλλά περί πολιτικής ανικανότητας. Ωστόσο, ο λόγος του είδους αυτού, που «καταγγέλλει χωρίς να εξηγεί τίποτα», δεν είναι κενός. Είναι μεστός εμπειρικών νοηματοδοτήσεων και δημοσιογραφικού τύπου διαπιστώσεων που μεταφέρουν σαν «σε διπλό πάτο» το θεωρητικό τους κενό. Ταξιδεύοντας επί των γεγονότων με αυτή την επικίνδυνα ελαφριά αποσκευή, ο λόγος αυτός καθίσταται **συγκαλυπτικός**, ακριβώς επειδή αντιμετωπίζει τα πρακτικά προβλήματα της καθημερινής «μετα-εθνικής» πολιτικής και κοινωνικής εμπειρίας (την απο-Ξένωση) με τρόπο που συσκοτίζει την βαθύτερη αξιακή και πολιτισμική δυναμική του επιχειρούμενου «ιστορικού μετασχηματισμού».

Συνοπτικά, το πλαίσιο της σεμνής αυτής διαμαρτυρίας κατά του καπιταλιστικού εκσυγχρονισμού συνίσταται στο εξής σοβαροφανές σχήμα: 1) Κριτικές διαπιστώσεις των επιπτώσεων του νεοφιλελευθερισμού (στασιμότητα, ύφεση, επέκταση ανεργίας και φτώχειας, νομισματική καχεκτικότητα της Ευρώπης κλπ), 2) Λυπημένες διαπιστώσεις του γεγονότος ότι η διεθνής πολιτική συγκυρία υπαγορεύεται από τα συμφέροντα των ΗΠΑ (διεύρυνση Ε. Ε. σε βάρος της Ρωσίας, αμερικανοποιημένη ευρωπαϊκή ομοσπονδία χωρίς ιστορικές καταβολές, σοσιαλιστικές κυβερνήσεις που υλοποίησαν τα φιλελεύθερα προγράμματα ως αναπόφευκτα, θεωρώντας έτσι ότι «ο λογαριασμός» θα ήταν ελαφρύς ή πιο «ευπρόσδεκτος» κ.λπ.), 3) Συμπέρασμα: πολιτική και κοινωνική κρίση στην Ευρώπη και σε ολόκληρο τον κόσμο. Τα ζητήματα της πολιτισμικής «αντεπανάστασης», των περιεχομένων της Παιδείας, των κριτηρίων διαμόρφωσης της πολιτικής λαϊκής βούλησης ή της προσπάθειας διαμόρφωσης μιας κοινής ευρωπαϊκής κληρονομιάς κλπ, εντάσσονται προφανώς στα περιεχόμενα μιας «ακαδημαϊκής κριτικής των κοινωνικών και πολιτισμικών επιφαινόμενων», που λίγο έως ελάχιστα πρέπει να απασχολούν τους πολιτικούς στοχαστές της «Αριστεράς». Είναι ίσως γι' αυτή την συγκεκριμένη κατηγορία των διανοούμενων και πολιτικών που ενδεχομένως θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για «προδοσία».

⁂

η διαμάχη μαρξ - μπακούνιν / κροπότκιν

για τον ρόλο των διανοουμένων*

του Αλεξάντρ Σκιρντά

Ο Μπακούνιν κριτικάρει κυρίως τις πολιτικές απόψεις του Μαρξ, δηλαδή ουσιαστικά το στόχο της κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας, που καθίσταται «το μεγάλο έργο των εργαζόμενων τάξεων» και «το μεγάλο καθήκον του προλεταριάτου»[1] και το αξίωμα της συγκρότησης του προλεταριάτου σε κυρίαρχη τάξη, που οδηγεί στη συγκέντρωση, σύμφωνα με τον Μπακούνιν, όλων των μέσων παραγωγής στα χέρια του κράτους, το οποίο ελέγχεται στην πραγματικότητα από μια «σοφή» μειοψηφία:

«Στο λαϊκό κράτος του κ. Μαρξ, μας λένε, δεν θα υπάρχει καμιά προνομιούχος τάξη. Όλοι θα είναι ίσοι, όχι μόνο από νομική και πολιτική, αλλά ακόμα και από οικονομική άποψη. Τουλάχιστον μας το υπόσχονται, αν και αμφιβάλλω πολύ, με τον τρόπο που ασχολούνται και τον δρόμο τον οποίο θέλουν να ακολουθήσουν, αν θα μπορέσουν να τηρήσουν τις υποσχέσεις τους. Δεν θα υπάρχει λοιπόν πλέον τάξη αλλά μια κυβέρνηση, και προσέξτε το καλά, μια κυβέρνηση εξαιρετικά σύνθετη, που δεν θα αρκείται να κυβερνά και να διοικεί πολιτικά τις μάζες, όπως το κάνουν όλες οι κυβερνήσεις σήμερα, αλλά θα τις διοικεί και οικονομικά, συγκεντρώνοντας στα χέρια της την παραγωγή και την δίκαιη κατανομή του πλούτου, την καλλιέργεια της γης, την ίδρυση και επέκταση των εργοστασίων, την οργάνωση και διεύθυνση του εμπορίου, τέλος την επένδυση του κεφαλαίου στην παραγωγή από τον μοναδικό τραπεζίτη, το κράτος. Όλα αυτά θα απαιτήσουν τεράστιες **επιστημονικές** γνώσεις και πολλά **κεφάλια** ξέχειλα από μυαλό σ' αυτή την κυβέρνηση. Θα είναι το βασίλειο της **επιστημονικής διάνοιας**, το πιο αριστοκρατικό, το πιο δεσποτικό, το πιο υπεροπτικό και το πιο μισαλλόδοξο από όλα τα καθεστώτα. Θα υπάρξει μια καινούργια τάξη, μια νέα ιεραρχία επιστημόνων, πραγματικών και φανταστικών, και ο κόσμος θα χωριστεί σε μια κυρίαρχη, στο όνομα της επιστήμης, μειοψηφία, και μια τεράστια πλειοψηφία που θα ζει στην άγνοια. Και τότε φυλαχτείτε από τις μάζες των άξεστων»![2]

Αυτό το προφητικό όραμα δεν διατυπώνεται μονάχα σε κάποια μεμονωμένη παράγραφο των μπακουνικών κειμένων αλλά αποτελεί τον θεμέλιο λίθο των αντικρατικών θέσεων του ρώσου επαναστάτη, που εκφράζονται με ενάργεια στο βασικό του έργο *Κρατισμός και Αναρχία*:

«(...) Έτσι κανένα κράτος, όσο δημοκρατική κι αν είναι η μορφή του, ακόμη και η πιο κόκκινη πολιτική δημοκρατία, λαϊκό μόνο με την έννοια αυτού του ψεύδους που είναι γνωστό με το όνομα της αντιπροσώπευσης του λαού, δεν είναι σε θέση να δώσει στο λαό αυτό που έχει ανάγκη, δηλαδή την ελεύθερη οργάνωση των ίδιων του των συμφερόντων, από κάτω προς τα πάνω, χωρίς καμιά ανάμιξη, προστασία ή καταναγκασμό από τα πάνω, γιατί κάθε κράτος, ακόμη και το πιο δημοκρατικό, ακόμη και ψευδολαϊκό, όπως το κράτος που φαντάζεται ο κ. Μαρξ, δεν είναι τίποτε άλλο, στην ουσία του, από την διακυβέρνηση των μαζών, από πάνω προς τα κάτω, από μια σοφή και γι' αυτό το λόγο προνομιούχο μειοψηφία, που ισχυρίζεται ότι καταλαβαίνει καλύτερα τα πραγματικά συμφέροντα του λαού απ' ό,τι ο ίδιος ο λαός»[3].

Στο φως της ιστορικής εμπειρίας μπορούμε να διαπιστώσουμε την ορθότητα αυτής της ανάλυσης του κράτους, ακόμα και του «εργατικού», του πιο «κόκκινου» που μπορεί να υπάρξει, που κυριαρχείται από μια «σοφή μειοψηφία» η οποία φαίνεται να καταλαβαίνει καλύτερα τα «πραγματικά συμφέροντα του λαού απ' ό,τι ο ίδιος ο λαός». [ ]

Στο ερώτημα του Μπακούνιν: «Αν το προλεταριάτο γίνει κυρίαρχη τάξη, ποιόν θα κυριαρχεί; Αυτό λοιπόν σημαίνει ότι θα υπάρχει ακόμη μια τάξη υποταγμένη σ' αυτήν τη νέα κυρίαρχη τάξη, σ' αυτό το νέο κράτος»[4], ο Μαρξ απαντά: [ ]

Τι σημαίνει «το προλεταριάτο οργανωμένο σε κυρίαρχη τάξη; Σημαίνει μήπως ότι αυτό θα αναλαμβάνει στο σύνολό του τη διεύθυνση των δημοσίων υποθέσεων;» Το σχόλιο του Μαρξ είναι διδακτικό: «Η εκτελεστική επιτροπή ενός συνδικάτου αποτελείται από ολόκληρο το συνδικάτο; Μπορεί κάθε καταμερισμός εργασίας να εξαλειφθεί μέσα σε ένα εργοστάσιο και μαζί του και οι διάφορες λειτουργίες που πηγάζουν απ' αυτόν; Και σύμφωνα με το σχήμα 'από κάτω προς τα πάνω' του Μπακούνιν, μπορούν όλα να τοποθετηθούν 'επάνω'; Τότε δεν θα υπάρχει πια τίποτε κάτω».

Έχουμε μάθει από τότε ότι όχι μόνο η «εκτελεστική επιτροπή ενός συνδικάτου», ή πολύ περισσότερο ενός «προλεταριακού» κόμματος, μπορεί να αντιπροσωπεύει όλα του τα μέλη, αποφασίζοντας γι' αυτά, σε όλα και για όλα, αλλά ακόμα να ενσαρκώνεται σε ένα μόνο «έξοχο» μέλος, που αποτελεί αυτό μόνο του το «πάνω», αφού το «κάτω» έχει πια εξαντληθεί.

Είναι εκπληκτική, όπως μπορούμε να δούμε, η τύφλωση του Μαρξ σε σχέση με τον προνομιούχο ρόλο που θα έπαιζε μια μειοψηφία, γραφειοκρατική και σοσιαλιστική, στους κόλπους του κράτους. Είναι ακόμα πιο έκδηλη σε σχέση με το παρακάτω απόσπασμα του Μπακούνιν:

«Η διακυβέρνηση της τεράστιας πλειοψηφίας των λαϊκών μαζών από μια προνομιούχο μειοψηφία. Αλλά αυτή η μειοψηφία, λένε οι μαρξιστές, θα αποτελείται από εργάτες. Ναι, βέβαια, από *πρώην* εργάτες, που όμως από τη στιγμή που θα γίνουν κυβερνήτες ή αντιπρόσωποι του λαού, θα πάψουν να είναι εργάτες και θα βαλθούν να κοιτάνε τον

*Απόσπασμα από το βιβλίο Βάκλαβ-Μακάισκι - Αλεξάντρ Σκιρντά, *Ο σοσιαλισμός των διανοουμένων*, Εναλλακτικές Εκδόσεις.

κόσμο του προλεταριάτου από το ύψος του κράτους, χωρίς να αντιπροσωπεύουν πια το λαό, αλλά τους εαυτούς τους και την πρόθεσή τους να τον κυβερνήσουν. Όποιος αμφιβάλλει δεν γνωρίζει την ανθρώπινη φύση».

«Αυτοί οι εκλεγμένοι θα είναι, αντίθετα, αυθεντικοί σοσιαλιστές και επιπλέον επιστήμονες»[5].

Ο Μαρξ του απαντά με ένα σόφισμα: οι εργάτες δεν θα πάψουν να είναι εργάτες «όπως όσο ένας σημερινός εργοστασιάρχης δεν παύει να είναι καπιταλιστής επειδή γίνεται δημοτικός σύμβουλος!».

Και στη συνέχεια, πάντα πάνω στο ίδιο απόσπασμα: «Αν μοναχά ο Μπακούνιν γνώριζε το ρόλο ενός διαχειριστή σε ένα συνεταιριστικό εργατικό εργοστάσιο, όλα του τα φεουδαλικά παραληρήματα θα πήγαιναν στο διάβολο. Αν είχε την ευκαιρία να αναρωτηθεί: ποια μορφή μπορούν να πάρουν οι διευθυντικές λειτουργίες στη βάση αυτού του εργατικού κράτους, αφού του αρέσει να το αποκαλεί έτσι;».

Όταν ο Μπακούνιν αποκαλεί την «κυβερνητική εξουσία των σοφών» την πιο «βαριά, την πιο καταθλιπτική και την πιο περιφρονητέα που θα μπορούσε να υπάρχει», ο Μαρξ σημειώνει: «Τι ονειροπόλημα!» Αντιλαμβανόμαστε ότι επιμένει να είναι «περήφανος στ' αυτιά» και αρνείται να αποδεχθεί την παραμικρή πιθανότητα γραφειοκρατικού και δικτατορικού εκφυλισμού από τη μεριά των «προλετάριων» ή «σοσιαλιστών» υπευθύνων, ή ακόμη μιας μειοψηφίας που μιλά στο όνομά τους και που θα κατελάμβανε πολιτικές λειτουργίες στους οργανισμούς του κράτους ή τους εργατικούς συνεταιρισμούς. Η διαφθορά από την εξουσία του φαίνεται παραλογισμός, ένα «ονειροπόλημα χωροδεσπότη». Εκπληκτικό.

Συνεχίζει τον μονόλογο ενός κουφού όταν ο Μπακούνιν αμφισβητεί τον πρόσκαιρο χαρακτήρα αυτής της «κυβερνητικής εξουσίας των διανοουμένων»: «Όχι αγαπητέ μου! Η *ταξική κυριαρχία* των εργατών πάνω στα ανυπότακτα στρώματα του παλιού κόσμου δεν μπορεί να διαρκέσει παρά τόσο όσο τα οικονομικά θεμέλια της ταξικής τους ύπαρξης δεν εκμηδενίζονται». Πράγμα που αφήνει την πόρτα ανοιχτή σε όλες τις καταχρηστικές εκδοχές και συντηρεί όλες τις ασάφειες πάνω στη φύση αυτής της «ταξικής κυριαρχίας». Πολύ περισσότερο που ολοκληρώνει το σχόλιό του με μια λέξη από τις πιο διφορούμενες: «ανοησία», αναφορικά με την «ελεύθερη οργάνωση των εργαζόμενων μαζών από κάτω προς τα πάνω», του Μπακούνιν.

Αυτή η «μαρξιστική» άποψη δεν μπορεί παρά να προκαλεί μεγάλες αμφιβολίες για την ταξική φύση της διδακτορίας του «προλεταριάτου», για τη διάρκειά της, όπως και για το ενδεχόμενο ενός μελλοντικού μαρασμού του «εργατικού» κράτους.

Δεν μπορούμε να αρνηθούμε την πραγματική θέληση του Μαρξ να θέσει τέλος στην προλεταριακή υπόσταση, αλλά είναι θεμιτό να αναρωτηθούμε μήπως έμεινε αιχμάλωτος του ανταγωνιστικού του δίπολου καπιταλιστές-εργάτες χωρίς να κατορθώσει να αντιληφθεί μια **τρίτη** κοινωνική δύναμη που θα χρησιμοποιούσε την ιδεολογία του για δικό της λογαριασμό. Ή ακόμη, ότι ίσως ο Μαρξ πολύ απλά αφομοίωσε καλά τον μεσσιανισμό των ουτοπικών σοσιαλιστών που προηγήθηκαν ώστε ο καθοδηγητικός ρόλος «αυτών που γνωρίζουν» –αυτό που ο Μπακούνιν αποκαλεί η «επιστημονική διανόηση» (σκεπτόμενος τον ίδιο τον Μαρξ)– να είναι αυτονόητος γι' αυτόν: μόνο εκείνοι που είναι ικανοί να καταλάβουν τον επιστημονικό σοσιαλισμό μπορούν να έχουν την «αρμοδιότητα» να οδηγήσουν το προλεταριάτο και την ανθρωπότητα ολόκληρη στο δρόμο του κομμουνισμού. Όπως το κράτος, έτσι και ο κυρίαρχος ρόλος τους είναι καταδικασμένος να «μαραθεί» μόνο σε ένα αόριστο μέλλον, όταν θα εξαλειφθούν οι διαφορές ανάμεσα στη χειρωνακτική και τη διανοητική εργασία. Μπορούμε λοιπόν να καταλάβουμε γιατί ο Μαρξ αποφεύγει να δώσει συνταγές για το πώς «θα κάνουμε τις χύτρες του μέλλοντος να βράσουν».

Ο Μπακούνιν πρόσφερε τον «ουσιαστικό μυελό» της κριτικής στον Μαρξ και είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο Μακάισκι στηρίζεται σιωπηρά σ' αυτήν. Είναι επίσης πολύ πιθανό ότι γνώριζε την κριτική του Κροπότκιν, ειδικότερα αυτήν που περιέχεται στο έργο του *Η κατάκτηση του ψωμιού* (1892):

«Για να σώσουν αυτό το σύστημα (της μισθωτής εργασίας), οι σημερινοί κάτοχοι του κεφαλαίου θα ήταν έτοιμοι να κάνουν κάποιους συμβιβασμούς: να μοιραστούν για παράδειγμα ένα μέρος των προνομίων τους με τους εργαζόμενους, ή να καθιερώσουν μια μισθολογική κλίμακα που θα τους υποχρεώνει να αυξάνουν τους μισθούς όταν αυξάνουν τα κέρδη: εν ολίγοις συγκατατίθενται σε μερικές θυσίες διασφαλίζοντας το δικαίωμα να διαχειρίζονται την βιομηχανία και να καρπώνονται τα κέρδη.»

«Ο κολεκτιβισμός (μαρξισμός), όπως ξέρουμε, επιφέρει σ' αυτό το καθεστώς σημαντικές αλλαγές, αλλά δεν παύει να συντηρεί τη μισθωτή εργασία. Μοναχά το κράτος, δηλαδή η αντιπροσωπευτική κυβέρνηση, εθνική ή κοινοτική, υποκαθιστά το αφεντικό. Είναι τώρα οι αντιπρόσωποι του έθνους ή της κοινότητας και οι εκπρόσωποί τους, οι υπάλληλοί τους, που γίνονται διαχειριστές της βιομηχανίας. Είναι επίσης αυτοί που κρατούν για τον εαυτό τους το δικαίωμα να χρησιμοποιούν προς το συμφέρον όλων την υπεραξία της παραγωγής. Πέρα απ' αυτό, καθιερώνουν μέσα σ' αυτό το σύστημα μια πολύ λεπτή διαφορά, αλλά με μεγάλες συνέπειες, ανάμεσα στην εργασία του χειρώνακτα και αυτή του ανθρώπου που έχει ήδη ειδικευτεί: η εργασία του χειρώνακτα στα μάτια του κολεκτιβιστή (μαρξιστή) δεν είναι παρά μια απλή εργασία ενώ ο τεχνίτης, ο μηχανικός, ο επιστήμονας κλπ, κάνουν αυτό που ο Μαρξ αποκαλεί σύνθετη εργασία και έχουν δικαίωμα σε έναν υψηλότερο μισθό. Αλλά όλοι είναι 'μισθωτοί του κράτους', όλοι είναι 'υπάλληλοι', λένε τελικά για να χρυσώσουν το χάπι».

Ο Κροπότκιν θυμίζει στη συνέχεια μια στοιχειώδη, βέβαια, αλήθεια αλλά, δυστυχώς, φοβερά επίκαιρη.

«Λοιπόν, η πιο μεγάλη υπηρεσία που θα μπορέσει να προσφέρει στην ανθρωπότητα η ερχόμενη επανάσταση θα είναι η δημιουργία μιας κατάστασης στην οποία κάθε σύστημα μισθωτής εργασίας θα γίνει αδύνατο, ανεφάρμοστο, και όπου θα επιβληθεί σαν μόνη αποδεκτή λύση ο κομμουνισμός, η άρνηση της μισθωτής εργασίας»[6].

***

1. Εναρκτήριος λόγος της Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων, γραμμένος από τον Μαρξ. Βλ. Marx, *Œuvres, Économie*, όπ.π. τ. I, σελ.467 και καταστατικό, όπ.π., σελ. 472.

2. «Lettre aux compagnons du Jura» in *Archives Bakounine*, Λέιντεν, 1965, τ. III, σελ. 204.

3. Όπ.π., 1967, τ. IV, σελ. 219-220.

4. Όπ.π., σελ. 346-347.

5. *Ουτσένιγι*, στα ρώσικα σημαίνει τον πολυμαθή, το σοφό, τον επιστήμονα, και γενικά κάθε άνθρωπο που έχει ανώτερη μόρφωση ή μεγάλη κουλτούρα. Αυτός ο όρος ανταποκρίνεται στον «πολιτισμένο, μορφωμένο κόσμο», για τον οποίο μιλά ο Μακάισκι.

6. Piotr Kropotkine, *La Conquête du pain*, Παρίσι, Stock, 1932, σελ. 73-74.

ΓΙΑΝ ΒΑΚΛΑΒ ΜΑΚΑΪΣΚΙ, *Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ*, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ALEXANDER SKIRDA, ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ, ΑΘΗΝΑ 2002

«επιστήμη» και «ιδεολογία»

του Γιώργου Καραμπελιά*

ΜΕΡΟΣ Α΄: «De te fabula narratur»

Το πρώτο εμπόδιο στο οποίο σκόνταψε ο μαρξισμός στην ανάλυση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» υπήρξε το ζήτημα των νομικών μορφών ιδιοκτησίας. Πώς είναι δυνατόν η ιδιοκτησία να είναι «συλλογική», να έχει καταργηθεί η ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, και ταυτόχρονα να μην έχουμε σοσιαλισμό; Από αυτήν την α-πορία θα προέλθει και η θεωρία του Τρότσκι για τη διαφοροποίηση ανάμεσα στη *σφαίρα της παραγωγής*, όπου οι παραγωγικές σχέσεις παραμένουν σοσιαλιστικές, και τη *σφαίρα της διανομής* όπου η γραφειοκρατία «σφετερίζεται» ένα ποσοστό του προϊόντος. Ιδού γιατί η Σοβιετική Ένωση παρέμενε ένα «εκφυλισμένο εργατικό κράτος».

Χρειάστηκε όλη η μεταγενέστερη ανάπτυξη του «κριτικού μαρξισμού», ιδιαίτερα μετά την κρίση του σταλινισμού – με πρωτοπόρους στοχαστές που εγκατέλειψαν τον τροτσκισμό εμβαθύνοντας στην κριτική τους, όπως ο Βίκτωρ Σερζ, ο Μπάρναμ, ο Κλίγκα ο Ρίτσι, ο Λεφόρ, ο Καστοριάδης[1] – για να επισημανθεί πως, *η φύση ενός καθεστώτος δεν κρίνεται από τις νομικές μορφές ιδιοκτησίας, αλλά από τις πραγματικές σχέσεις κυριαρχίας και εκμετάλλευσης στο επίπεδο της παραγωγής*. [ ]

Η άρνηση του μαρξισμού μέχρι σήμερα να **σχετικοποιήσει** την οικονομική ερμηνεία της ιστορίας –μολονότι διαπιστώνει τα αδιέξοδα μιας καθαρά οικονομικής αντίληψης– απορρέει από τη φιλοσοφική του θέση πως η «ουσία» του ανθρώπου είναι η παραγωγική του δραστηριότητα. Συνέπεια αυτού του παραγωγικού μονισμού είναι η **υποτίμηση** του ρόλου των διανοουμένων και των **διαχειριστών** κάθε είδους, ακόμα και στη σκέψη του ίδιου του Μαρξ, που στο *Κεφάλαιο* τείνει να μεταφέρει το σχήμα της ανάπτυξης της αγγλικής αστικής τάξης και κοινωνίας μετά τη βιομηχανική επανάσταση σε όλο τον πλανήτη, στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον[2]: *δύο* είναι οι «κατ' εξοχήν» κοινωνικές τάξεις σε όλες τις κοινωνίες, οι ιδιοκτητικές και οι τάξεις των άμεσων παραγωγών. Οι υπόλοιπες είναι **δευτερεύουσες** ή δευτερογενείς μορφές, υπολείμματα των παλαιότερων κοινωνικών σχηματισμών ή εξαρτήματα των κυρίαρχων τάξεων.

Εν τούτοις υπήρξαν κοινωνίες όπου οι διαχειριστικές ή οι στρατιωτικές *τάξεις* κυριαρχούσαν – όπως στην Αίγυπτο, την Μεσοποταμία ή την Κίνα, ενώ και στις σύγχρονες κοινωνίες ο ρόλος τους είναι σημαντικός. Παρόλο που ο ίδιος ο Μαρξ εξηγεί πως η ανάπτυξη του καπιταλισμού οδηγεί στην εξάλειψη των αστών-ιδιοκτητών, μέσα από τη συγκέντρωση της παραγωγής, και ο Ένγκελς μιλάει ήδη για «κρατικό καπιταλισμό», ωστόσο ποτέ δεν προχώρησαν αυτή την ανάλυσή τους μέχρι τις τελικές της συνέπειες: ότι δηλαδή, δεν είναι **μόνο** οι ιδιοκτητικές τάξεις που χαρακτηρίζουν τον σύγχρονο καπιταλισμό αλλά και οι διαχειριστικές. Καθώς μεγαλώνει η συγκέντρωση του κεφαλαίου και διευρύνεται η χρήση της επιστήμης στην παραγωγή και τη διαχείριση, ο ρόλος των κατόχων της γνώσης ενισχύεται διαρκώς. [ ]

Αν περάσουμε σε άλλες κοινωνικές μορφές, το μαρξιστικό σχήμα φαίνεται ακόμα πιο ανίσχυρο. [ ] Σε κοινωνίες όπως η Ινδία, η οποία διατήρησε ένα σύστημα καστών, που ισχύει για τρεις χιλιετίες, και ακόμα δεν έχει ανατραπεί ολοκληρωτικά, πώς εξηγείται η επιβίωσή τους και, ακόμα περισσότερο, η δημιουργία τους;[3] Δεν αντιστοιχούσαν σε παρόμοιο στάδιο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, π.χ., με τη Αίγυπτο, τη Βαβυλώνα ή την Κίνα, ή ακόμα την... αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη; Γιατί λοιπόν οι κάστες; Αν δεν εισάγουμε στην ανάλυσή μας την κατάκτηση από ινδοευρωπαϊκά φύλα μιας ήδη αναπτυγμένης *δραβιδικής* κοινωνίας και την ανάγκη διαιώνισης της ηγεμονίας από τους νέους κατακτητές, δεν μπορούμε να κατανοήσουμε τίποτε. Μόνο αν λάβουμε υπόψη το σύστημα των καστών θα κατανοήσουμε γιατί οι μεγαλύτεροι καπιταλιστές είναι Πάρσι οι οποίοι, παρόλο που δεν ξεπερνούν τα δύο εκατομμύρια στα 1.100 εκατομμύρια των Ινδών, κατέχουν έναν εξέχοντα οικονομικό ρόλο, ακριβώς γιατί βρίσκονται εκτός του συστήματος των καστών και δεν συμμερίζονται την περιφρόνηση των εμπορικών και παραγωγικών δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζει τον πολιτισμό των Ιντού[4]. Μήπως το ίδιο δεν συνέβη εν μέρει με τους Εβραίους; Ή πώς άραγε μπορούμε να κατανοήσουμε τη θεοκρατία στην Αίγυπτο;

Οι κυρίαρχες τάξεις, στη μακραίωνη ιστορία της ανθρωπότητας, ήταν πάντα εκείνες που εκμεταλλεύονταν και νέμονταν το προϊόν της υπερεργασίας των μαζών, αλλά *η προέλευσή τους δεν ήταν πάντα –θα λέγαμε μάλιστα το αντίθετο–* αποτέλεσμα *της κυριαρχίας στον τομέα της παραγωγής*. Οι κυρίαρχες τάξεις ήταν εκείνες που κατείχαν την πολιτική, τη στρατιωτική, την ιδεολογική και την οικονομική εξουσία. Οι κυρίαρχες τάξεις ήταν συνδεδεμένες με την ιδεολογική εξουσία – ιερατείο, φιλόσοφοι, διανοούμενοι και ψυχολόγοι σήμερα, τα πολιτικά κόμματα ως ιδεολογικοί μηχανισμοί, ο τύπος και τα μαζικά μέσα επικοινωνίας– με την πολιτική και στρατιωτική εξουσία –κράτος, στρατός– και τέλος με την *παραγωγή*. Μόνο σε μια ιστορική στιγμή, την εποχή της ανάπτυξης του καπιταλιστικού φιλελευθερισμού, έγινε δυνατό να θεωρηθεί πως τα πάντα απορρέουν από την υλική παραγωγή και οι υπόλοιπες κυρίαρχες τάξεις δεν αποτελούσαν παρά «υπαλλήλους», «εποικοδόμημα» της παραγωγής. [ ]

Αν έρθουμε στη σύγχρονη περίοδο, τη «μετα-μαρξιστική», θα δούμε πάλι αυτές τις «παράγωγες» και «ανύπαρκτες» τάξεις να **καταλαμβάνουν** την εξουσία, να υποτάσσουν τους παραγωγούς, να οδηγούν σε νέες κοινωνικές αντιθέσεις, όπου η παλιά αντίθεση αστών και προλετάριων υποκατεστάθη εν μέρει ή απόλυτα –σε ορισμένες χώρες– με την αντίθεση γραφειοκρατίας και εργαζομένων. [ ]

Χαρακτηριστικό των μαρξιστικών αναλύσεων, ακόμα και των «κριτικών μαρξιστών», είναι, είτε το ελάχιστο βάρος που προσδίδουν στη γραφειοκρατία είτε η άρνησή τους, ακόμα και όταν αποδέχονται τον όρο, να την ορίσουν ως ταξική κατηγορία. Την ίδια υπεκφυγή διαπιστώνουμε και από την πλευρά των ακαδημαϊκών, διανοουμένων, μανδαρίνων της επικοινωνίας και της πολιτικής, που διευθύνουν τις σύγχρονες κοινωνίες: **υποβαθμίζουν** συστηματικά την εξουσία τους και τη μεταθέτουν στους «αστούς». Καταβάλλουν κάθε προσπάθεια είτε να αποκρύπτουν την ύπαρξη

*Απόσπασμα από το βιβλίο του Γ. Καραμπελιά, *Η θεμελιώδης Παρέκκλιση*, σσ. 142-170, Αθήνα 2004

της γραφειοκρατίας είτε να ελαχιστοποιούν τον ρόλο της, όταν υποχρεώνονται να αποδεχθούν την ύπαρξή της [5].

Στον βαθμό που για τον μαρξισμό οι διαχειριστικές τάξεις και στρώματα δεν συγκροτούν κάποια αυτόνομη τάξη, τίθεται το ερώτημα σε ποια ταξική κατηγορία ή στρώμα ανήκουν; Η κομβική σημασία του ζητήματος αναδεικνύεται τόσο μέσα από την ανάλυση της ταξικής υφής των σοσιαλιστικών κοινωνιών όσο και από δύο ευρύτατα διαδεδομένες θεωρητικές κατασκευές: τη **γκραμσιανή** θεωρία για τους «οργανικούς διανοούμενους» και την **αλτουσεριανή** αντιπαράθεση επιστήμης και ιδεολογίας.

Σύμφωνα με το κυρίαρχο μαρξιστικό σχήμα, οι διανοούμενοι, με την ευρεία έννοια του όρου, τάσσονται είτε με την αστική τάξη, στην πλειοψηφία τους, είτε με το προλεταριάτο, οι λιγότεροι, ενώ οι ίδιοι δεν διαθέτουν αυτόνομα ταξικά συμφέροντα. Ο **Γκράμσι** συστηματοποίησε τη μαρξιστική αντίληψη για τη διανόηση, στην οποία διακρίνει τους παραδοσιακούς διανοουμένους, που αναφέρονται σε παλιές κοινωνικές δομές –όπως π.χ. οι κληρικοί, οι δικηγόροι κλπ.– και τους *οργανικούς* διανοούμενους, που εκφράζουν τις νέες παραγωγικές και κοινωνικές δομές, μηχανικούς, οικονομολόγους κ.λπ.[6] Κάθε βασική τάξη διαθέτει έτσι τους δικούς της «οργανικούς διανοούμενους»˙ οι αστοί, το προλεταριάτο, οι μικροαστοί, ελέγχουν ένα τμήμα της διανόησης. Οι διανοούμενοι όχι μόνο δεν διαθέτουν αυτόνομα ταξικά **συμφέροντα** αλλά και κατανέμονται γύρω από τις βασικές τάξεις, ως εκφραστές τους – ο επαγγελματίας επαναστάτης του Λένιν είναι ο «οργανικός διανοούμενος» της εργατικής τάξης. Οι βασικές τάξεις λοιπόν εκφράζονται *μέσω* των διανοουμένων τους και *δεν* μπορεί να νοηθεί κάποια αντίθεση συμφερόντων μεταξύ της τάξης και των οργανικών της διανοούμενων. [ ]

Και όμως, είναι προφανές πως οποιαδήποτε ανατροπή ενός ταξικού καθεστώτος και η καθίδρυση μιας εξισωτικής κοινωνίας αναδεικνύει ως κομβικά τα προβλήματα της **διαχείρισης**˙ άλλωστε η σύγχρονη παραγωγή και κοινωνία απαιτούν ένα σχετικά υψηλό επίπεδο γνώσεων και ειδίκευσης. Και στην πραγματικότητα υπάρχουν μόνο δύο δυνατότητες διαχείρισης: η πρώτη είναι η κλασική, της ανάδειξης –ακόμα και μέσα από την ίδια την εργατική τάξη– ενός στρώματος διαχειριστών/«διανοουμένων», οι οποίοι αναλαμβάνουν να κατευθύνουν την παραγωγή και την κοινωνία˙ η δεύτερη είναι η σταδιακή κατάκτηση διαχειριστικών γνώσεων από τους ίδιους τους εργαζόμενους, οι οποίοι αναλαμβάνουν την αυτο-διαχείριση της παραγωγής και της κοινωνίας. Η **πρώτη** έγινε ήδη πράξη και σε όλες τις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού. Η **δεύτερη** αποτελεί το όραμα της υπέρβασης του ίδιου του σοσιαλισμού, έστω και αν συχνά χαρακτηρίζεται ως «αυτοδιαχειριστικός σοσιαλισμός».

Οι διανοούμενοι μπορούν εν τέλει να είναι «κριτικοί» σε ο,τιδήποτε **εκτός** από την ταξική τους υπόσταση! Αυτό είναι ίσως το ιδιαίτερο ταξικό γνώρισμα-αυταπάτη των διανοουμένων: η **άρνηση** της ταξικότητάς τους. Η τόσο απλή και αυταπόδεικτη, σήμερα, θέση πως η κοινωνία δεν χωρίζεται μόνον σε **ιδιοκτητικές** και **πληβειακές** τάξεις αλλά υπάρχει και μια άλλη σημαντική ταξική κατηγορία, οι τάξεις-φορείς της **γνώσης** και της **διαχείρισης**, είτε πρόκειται για το ιερατείο, τους στρατιωτικούς, τους «μάνατζερς», ή την ακαδημαϊκή ελίτ, εξακολουθεί να συσκοτίζεται και να αποκρύβεται κάτω από τόνους μαρξιστικών και «νεομαρξιστικών» βιβλίων, που μιλούν για τα «ενδιάμεσα στρώματα», τη «νέα μικροαστική τάξη», ακόμα και τη γραφειοκρατία: οι διανοούμενοι, ως φορείς της γνώσης και της αυτογνωσίας της κοινωνίας, απέκρυψαν με συστηματικό τρόπο την αλήθεια σε ό,τι αφορά στον ίδιο τον εαυτό τους.

Το *μυστήριο λοιπόν* αυτής της πολύ «καθυστερημένης» και ατελούς κριτικής της γραφειοκρατίας έγκειται στην ταξική ιδιοτέλεια. [ ]

Προφανώς, βέβαια, το πρόβλημα της σχέσης λαού και διανοουμένων είναι **πραγματικό** και η απάντηση ανέφικτη εάν εγκλωβιστούμε στη μεσσιανική αντίληψη ενός αστραπιαίου επαναστατικού περάσματος από τις ταξικές στις αταξικές κοινωνίες, όπως υποστήριζε ο επαναστατικός μαρξισμός˙ διότι η ανισότητα των γνωστικών επιπέδων *μεταξύ* των κοινωνικών τάξεων, στο *εσωτερικό* των κοινωνικών τάξεων, και οι διαφοροποιήσεις μεταξύ *φύλων*, περιοχών, χωρών, ηπείρων, πολιτισμών, είναι τόσο μεγάλες, ώστε αναπαράγουν ή δημιουργούν νέες κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Η μετάβαση σε εξισωτικές κοινωνικές μορφές αποτελεί μια ολόκληρη ιστορική περίοδο και συνιστά, πιθανώς, μια διαδικασία χωρίς τέλος και τελείωση. Προϋποθέτει δε, όπως το έθετε φιλοσοφικά ο νεαρός Μαρξ, τη «συγχώνευση όλης της κοινωνίας» στο προλεταριάτο, δηλαδή *τη σταδιακή απορρόφηση του... εγκεφάλου από την καρδιά*!

Στο μεταξύ, στον «κόσμο των δακρύων», τον τραγικό ελληνικό –και σεξπηρικό– κόσμο μας, που αναδύεται μετά την εξάντληση του εβραϊκού προφητισμού, θα συνεχίζεται η αντιπαράθεση στην οικονομία, την κοινωνία, τη φιλοσοφία, τον πολιτισμό. Οι λαϊκές τάξεις, οι πληβείοι, οι αγρότες, θα συνεχίζουν να συμμαχούν με τα μισθωτά και τα μικροϊδιοκτητικά διανοούμενα στρώματα, απέναντι στις ανώτερες ιδιοκτητικές και διανοούμενες τάξεις και τις διαχειριστικές ελίτ και θα συγκροτούνται αντίπαλα κοινωνικά και πολιτισμικά στρατόπεδα – και μάλιστα όχι πάντα ταυτόσημα. [ ] Προλετάριοι και διανοούμενοι θα συνεχίσουν να συμμαχούν και να αντιπαρατίθενται, χωρίς να απαιτείται πλέον μια θεωρία που θα θέλει να εξαλείψει τις πραγματικές αντιθέσεις μεταξύ τους, όσο αυτές συνεχίζουν να υπάρχουν, ενώ, στη μακρά διάρκεια, η έμφαση θα δίνεται στην υπέρβαση των διαχωρισμών της γνώσης, της μυθικής «ένωσης» «φιλοσοφίας και προλεταριάτου», «Πανεπιστημίου και λαού» – για να το θέσουμε με τους όρους του... Θεόδωρου Κολοκοτρώνη.

1. Βλέπε Β. Σερζ, ό.π., Τζ. Μπάρναμ, *Η επανάσταση των διευθυντών*, Κάλβος, Αθήνα, 1970, Anton Ciliga, *Au pays dy mensonge éconcertant*, εκδ. 10-18, Παρίσι 1977, Claude Lefort, *Éléments d' une critique de la ureaucratie*, Gallimard, Παρίσι 1979, Κ. Καστοριάδης, *Η γραφειοκρατική κοινωνία*, Ι Αμφορέας, Αθήνα 1977, ΙΙ, Βέργος Αθήνα 1979.

2. Αυτή η αντίληψή του είναι κυρίαρχη τόσο στο «Μανιφέστο» όσο και στην «Εισαγωγή της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας» που αποτέλεσαν τις βάσεις για την εκλαϊκευση του μαρξισμού, παρόλο που μεταγενέστερα, στην επιστολή του στον Ν. Μιχαηλόφσκι, το 1877, θα υποστηρίξει πως η ανάλυσή του ισχύει μόνο για την Αγγλία και τη Δυτική Ευρώπη.

3. Βλέπε Louis Dumont, *Homo Hierarhicus, Essai sur l'histoire des castes*, Παρίσι, Gallimard, 1966.

4. Για τη σύγχρονη Ινδία, βλέπε Christophe Jaffrelot (επιμ), *L' Inde contemporaine, de 1950 à nos jours*, Παρίσι, Fayard 1996, σ. 742 και Bipan Chandra, *Indias Struggle for independence*, Νέο Δελχί, Penguin Books, 1988.

5. Στην Ελλάδα, είναι πάρα πολλοί οι «διανοούμενοι» που διαθέτουν ευρύτερη εξουσία και συχνά μεγαλύτερα εισοδήματα και κοινωνική θέση από πολλούς από τους «αστούς» που καταγγέλλουν. Όμως –κατά το προηγούμενο των αγγέλων που στερούνται φύλου– δεν ανήκουν σε κάποια τάξη, είναι υπεράνω τάξεων ή, πράγμα που στην πράξη είναι ταυτόσημο, αυτοχαρακτηρίζονται «μικροαστοί» –στην σπάνια περίπτωση κάποιας «κρίσης συνείδησης»–, συσκοτίζοντας έτσι την ιδιαίτερη ταξική τους ταυτότητα.

6 - Βλέπε Αντόνιο Γκράμσι, *Οι διανοούμενοι*, Στοχαστής, Αθήνα 1972, A. Gramsci, *Note sul Machiavelli*, Editori Riuniti, Ρώμη 1971, και *Oeuvres choisies*, Éditions Sociales, Παρίσι, 1959.

7 - *Βλέπε*, Λουί Αλτουσέρ, «Από το Κεφάλαιο στη φιλοσοφία του Μαρξ», στο Louis Althusser, Etienne Balibar, Roger Establet, Pierre Macherey, Jacques Rancière, *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 72.

8 - *Ό.π.*, σ. 62.

9 - *Ό.π.*, σσ. 82-83.

10 - E.P. Thomson, *The Poverty of Theory & Other Essays*, Merlin, Λονδίνο 1978, σσ. 3-4.

11 - Διότι ίσως, σε μια χώρα που κυβερνάται από λούμπεν-πολιτικούς και κυριαρχείται από μια λούμπεν-μεγαλοαστική τάξη, μια *«λούμπεν-διανόηση»* έχει μεγαλύτερες προϋποθέσεις να παραμείνει ηγεμονική.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ, *Η ΘΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΗ, ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΑΙΩΝΑ*, ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ, ΑΘΗΝΑ 2004

ΜΕΡΟΣ Β΄: Αλτουσέρ και Έλληνες διανοούμενοι

Τι είναι όμως εκείνο που νομιμοποιεί την απαίτηση της ηγεμονίας των διανοουμένων *επί* του προλεταριάτου αν όχι το γεγονός ότι αποτελούν τον εκπρόσωπο και τον φορέα της «φιλοσοφίας» και των «αντικειμενικών νόμων της ιστορικής κίνησης», απέναντι σε ένα προλεταριάτο που, στην καλύτερη περίπτωση –σύμφωνα με τον Λένιν του *Τι να κάνουμε*–, δεν μπορεί να υπερβεί τα όρια ενός αυθόρμητου συνδικαλισμού;

Η πλέον πρόσφατη «φιλοσοφική» εκδοχή αυτής της απαίτησης υπήρξε ο **αλτουσεριανός** μαρξισμός, δηλαδή μια εκδοχή μαρξισμού προσαρμοσμένη στις ανάγκες μιας θεωρίας που δεν κυριαρχεί πλέον στο εργατικό κίνημα αλλά στα... **Πανεπιστήμια**. Γι' αυτό και το πρόταγμα της «μαρξιστικής επιστήμης» θα πάψει να έχει ως σημείο αναφοράς τον *Ιστορικό και Διαλεκτικό υλισμό* του Ιωσήφ Στάλιν και θα αναφέρεται –τουλάχιστον στα ελληνικά Πανεπιστήμια– στο *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο* του Λουί Αλτουσέρ.

Ο Λουί Αλτουσέρ, στα κείμενά του της δεκαετίας του 1960, χαρακτηρίζει ως «ιδεολογία», δηλαδή «**ψευδή συνείδηση**» και στρεβλή αναπαράσταση, όλες τις κοινωνικές, φιλοσοφικές, και λοιπές αντιλήψεις των ανθρώπων, εκτός από τον «επιστημονικό» μαρξισμό ο οποίος, και μόνον αυτός, συγκροτεί μία νέα «επιστήμη», την «επιστήμη της ιστορίας» και όχι πλέον κάποια ιδεολογία... [ ]

Μια ιδεολογική αναπαράσταση, ο αλτουσεριανός μαρξισμός, αυτοανακηρύσσεται σε **φυσική** επιστήμη και υποκαθιστά το αλάθητο των παλαιών θρησκειών. Στην πραγματικότητα, όλες οι κοσμοαντιλήψεις και κοσμοθεωρίες είναι ταυτόχρονα «επιστημονικές» –διότι εμπεριέχουν αληθινά στοιχεία, έστω και τα ελάχιστα– και κατ' ανάγκην «ιδεολογικές», διότι **δεν μπορεί** να υπάρξει ανθρώπινη απόφανση η οποία να μη χρωματίζεται από την οπτική ή τα ιστορικά όρια αυτού που την εκφέρει· περιέχουν δηλαδή μεγαλύτερο ή μικρότερο μέρος αλήθειας **και** ψεύδους. Ακόμα και αν δεχθούμε ότι ο μαρξισμός υπήρξε, για κάποια ιστορική στιγμή, πλησιέστερα στην «επιστημονική» αλήθεια, δεν έπαυε ταυτόχρονα να αποτελεί μια **ιδεολογία**. Πρόκειται για μια πανθομολογούμενη κοινοτοπία, ωστόσο, σύμφωνα με τον Αλτουσέρ της δεκαετίας του 1960 και τους σημερινούς Έλληνες μαθητές του, κάτι τέτοιο ισχύει για όλες τις προηγούμενες φιλοσοφίες εκτός από τον μαρξισμό, που μόνος αυτός συνιστά την «καθαρή επιστήμη»:

> Ολόκληρη η ιστορία της δυτικής φιλοσοφίας δεν κυριαρχείται από το «πρόβλημα της γνώσης» αλλά από την ιδεολογική λύση, δηλαδή τη λύση που προκαταβολικά επιβάλλουν πρακτικά, ηθικά και πολιτικά «συμφέροντα», ξένα προς την πραγματικότητα της γνώσης[7].

Όλοι λοιπόν οι φιλόσοφοι επηρεάζονταν από την «ιδεολογία» τους εκτός από τους «μαρξιστές-επιστήμονες», για τους οποίους η «ιδεολογία αποτελεί την προϊστορία μιας επιστήμης»[8] και μόνο. Οι τελευταίοι μάλιστα δεν έχουν ανάγκη από το κριτήριο της πρακτικής, διότι η «Μαρξιστική Επιστήμη» έχει κατασκευάσει μια δική της πρακτική, τη «θεωρητική πρακτική», στο εσωτερικό της οποίας κρίνεται η επιστημονικότητα και όχι σύμφωνα με την αντιστοιχία της προς τη χυδαία πραγματικότητα:

> Γιατί η θεωρητική πρακτική είναι η ίδια κριτήριο του εαυτού της, περικλείει τους απαιτούμενους τίτλους εγκυρότητας της ποιότητας του προϊόντος του[ ]. Η θεωρία του Μαρξ μπόρεσε να εφαρμοστεί με επιτυχία επειδή ήταν «αληθινή». **Δεν** είναι αληθινή επειδή **εφαρμόστηκε** με επιτυχία[ ]. Τους τίτλους γνώσης δεν τους δίνει στη γνώση που παρήγαγε ο Μαρξ η κατοπινή ιστορική πρακτική: το κριτήριο της αλήθειας των γνώσεων που παρήγαγε η θεωρητική πρακτική του Μαρξ το παρέχει **η ίδια** η θεωρητική του πρακτική, δηλαδή η αποδεικτική αξία, οι επιστημονικοί τίτλοι των μορφών που εξασφάλισαν την παραγωγή αυτών των γνώσεων[9].

Σε αντίθεση δηλαδή με το παραδοσιακό μαρξικό σχήμα του Ένγκελς πως «η πραγματικότητα της πουτίγκας αποδεικνύεται γιατί μπορούμε να τη φάμε», ο μαρξισμός είναι **εκ κατασκευής** «αληθής» και ως εκ τούτου μπορεί να εφαρμοστεί με επιτυχία! [Και παραμένει «αληθής» και μπορεί να συνεχίσει να διδάσκεται αδιατάρακτα στα Πανεπιστήμια, παρά τις αποτυχημένες πρακτικές εφαρμογές του και την κατάρρευση πολλών από τις θεωρητικές του προϋποθέσεις, **αρκεί** που παραμένει αληθινός ως προς την εσωτερική του λογική!] Η αλήθεια του κρίνεται επί τη βάσει των «επιστημονικών προϋποθέσεών» του, είναι δηλαδή αυτοαναφορική και **δεν** κινδυνεύει από καμία ιστορική διάψευση.

Ο σταλινικός ή αλτουσεριανός μαρξισμός, ως μία νέα «επιστημονική» **θρησκεία**, υποκαθιστά όλες τις άλλες «ψευδείς» θρησκείες και αναπαραστάσεις. Σε αυτή την αξίωση της απόλυτης, «επιστημονικής» αλήθειας, θεμελιώνεται ο **ολοκληρωτισμός** και ο επιστημονισμός των διανοουμένων ελίτ, ως φορέων της «επιστήμης» και του «φωτός» έναντι του σκότους και της «ιδεολογίας». [ ]

Ο Άγγλος ιστορικός *Ε. Π. Τόμσον*, ο συγγραφέας ενός από τα σημαντικότερα ιστορικά έργα του 20ού αιώνα, της *Διαμόρφωσης της εργατικής τάξης στην Αγγλία*, μαρξιστής ο ίδιος, θα γράψει ένα εκτεταμένο δοκίμιο κριτικής στον αλτουσερισμό και τη «θεωρητική πρακτική» του, την *Ένδεια της Θεωρίας*, όπου θα υπογραμμίσει τα θεολογικά χαρακτηριστικά του αλτουσερισμού:

> ...ο αλτουσεριανός «μαρξισμός» είναι ένα **καπρίτσιο** διανοουμένων, αλλά δεν σημαίνει γι' αυτό ότι θα εξαφανιστεί και εύκολα. Οι ιστορικοί οφείλουν να γνωρίζουν ότι τα καπρίτσια [ ] μπορούν να επιδείξουν εκπληκτική επιρροή και μακροβιότητα. [ ] Υποστηρίζω πως αυτή η συγκεκριμένη μόδα έχει πλέον εγκατασταθεί για τα καλά σε ένα ιδιαίτερο κοινωνικό *στρώμα*, την αστική λούμπεν-διανόηση: επίδοξους διανοούμενους τους οποίους η **ερασιτεχνική** διανοητική προπαίδειά τους τούς αφοπλίζει απέναντι σε προ-

φανείς παραλογισμούς και στοιχειώδεις φιλοσοφικές γκάφες [ ] και ταυτόχρονα αστική, γιατί, παρόλο που πολλοί από αυτούς θα ήθελαν να είναι «επαναστάτες», αποτελούν τα προϊόντα μιας ορισμένης «συγκυρίας» που έσπασε τους δεσμούς μεταξύ της διανόησης και της πρακτικής εμπειρίας (τόσο μέσα στα πολιτικά κινήματα όσο και μέσα από τον απόλυτο διαχωρισμό που επιβάλλουν οι σύγχρονες θεσμικές δομές), και έτσι είναι ικανοί να εκτελούν *φανταστικά* επαναστατικά ψυχοδράματα,[ ] ενώ στην πραγματικότητα επιστρέφουν σε μια πολύ παλιά παράδοση του αστικού **ελιτισμού** στον οποίο ταιριάζει η αλτουσεριανή θεωρία. [ ] Ο αλτουσεριανός μαρξισμός είναι όχι μόνο ένας ιδεαλισμός αλλά διαθέτει πολλά από τα χαρακτηριστικά μιας θεολογίας[10].

Όποιος γνωρίζει, και στο ελάχιστο, την ελληνική «σκηνή» της αριστερής διανόησης, θα μείνει κατάπληκτος από την ακρίβεια της περιγραφής, όπως και από την πρόβλεψη του Τόμσον για τη **μακροβιότητα** μιας μόδας. Εικοσιπέντε χρόνια μετά τη δημοσίευση αυτού του αποσπάσματος, ο αλτουσεριανός μαρξισμός συνεχίζει να ζει και να **βασιλεύει** στα ελληνικά **Πανεπιστήμια**[11].

Και παραμένει τόσον αδιατάρακτος ώστε μπορεί να παραβλέπει, ή ίσως και να απορρίπτει, την ίδια τη βαθύτατη αυτοκριτική, θεωρητική και προσωπική, στην οποία προέβη ο ύστερος Αλτουσέρ, ανασκευάζοντας στην ουσία τις ίδιες τις θεωρητικές του προκείμενες. Δηλαδή, οι μαθητές του τον αντάμειψαν με το ίδιο νόμισμα με το οποίο είχε ο ίδιος πληρώσει τον Μαρξ – για λογαριασμό του οποίου ανέλαβε να κατασκευάσει μια φιλοσοφία, **άσχετα** με το τι σκεπτόταν ο ίδιος ο Μαρξ[12]! Γεγονός που δέχεται ο Αλτουσέρ σε μεταγενέστερο κείμενό του, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα και την **αποτυχία** του εγχειρήματος:

> [ ] του αποδώσαμε μια φιλοσοφία κυριαρχούμενη από «την ατμόσφαιρα της εποχής», στρουκτουραλιστικής καί μπασελαριανής έμπνευσης, η οποία, όσο κι αν παίρνει υπόψη της ορισμένες πλευρές της σκέψης του Μαρξ, ωστόσο δεν νομίζω ότι μπορεί να ονομασθεί *μαρξιστική* φιλοσοφία. [ ]
>
> Θα μπορούσα να πω ότι, κατά μια ορισμένη έννοια, ο **Ραιημόν Αρόν** είχε κάποιο δίκιο. Κατασκευάσαμε μια φιλοσοφία του Μαρξ «φανταστική», που δεν υπήρχε μέσα στο έργο του – αν βέβαια περιοριστούμε αυστηρά στο γράμμα των κειμένων του[13].

Κατά τον ίδιο τρόπο, οι αλτουσεριανοί διανοούμενοι, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, **παραβλέπουν** τον ίδιο τον Αλτουσέρ. Και όμως αυτός, ήδη στο πρώτο «αυτοκριτικό» του έργο, στα *Στοιχεία Αυτοκριτικής*, το οποίο εξεδόθη το 1972 στη Γαλλία, θα παραδεχθεί από το προοίμιο πως «παρασύρθηκ(ε) σε μια ρασιοναλιστική ερμηνεία της (επιστημολογικής) 'τομής', αντιπαραθέτοντας την αλήθεια και το σφάλμα με τη μορφή της [ ] **αντίθεσης** 'της' επιστήμης και 'της' ιδεολογίας εν γένει»[14]:

> Αυτό το «σφάλμα» της ρασιοναλιστικής αντίθεσης ανάμεσα στην επιστήμη (τις αλήθειες) και την ιδεολογία (τα σφάλματα), το *θεωρητικοποίησα* ( ) με τρεις μορφές:
>
> 1. ένα (θεωρησιακό) σχέδιασμα θεωρίας για τη διαφορά μεταξύ *της* επιστήμης και *της* ιδεολογίας, εν γένει.
> 2. την κατηγορία «θεωρητική πρακτική» *(στο μέτρο* που, μέσα στο υπάρχον πλαίσιο, τοποθετούσε τη φιλοσοφική πρακτική στο επίπεδο της επιστημονικής πρακτικής).
> 3. τη (θεωρησιακή) θέση περί φιλοσοφίας, ως «Θεωρίας της θεωρητικής πρακτικής» – που ήταν και το αποκορύφωμα αυτής της θεωρητιστικής τάσης[15].

Ο Αλτουσέρ **καταρρίπτει** εδώ, λίγα χρόνια μόλις μετά τη διατύπωσή της, τη θεωρία της αντίθεσης ιδεολογίας και επιστήμης «εν γένει». Και όμως, όπως επισήμανε ο Τόμσον αρκετά χρόνια μετά, ο αλτουσερισμός συνέχιζε **ακάθεκτος** να καταγγέλλει την «ιδεολογία εν γένει» ως ψευδή συνείδηση, παρά την ανασκευή του βασικότερου επιχειρήματός του από τον ίδιο τον ιδρυτή που, στα μεταγενέστερα έργα του, [ ] θα απορρίψει «όλο τον υλισμό της ορθολογικής παράδοσης» και θα αντιπαραθέσει τον υλισμό του «αστάθμητου» του Επίκουρου, του Μαρξ και του Χάιντεγκερ στον «αναγνωρισμένο» υλισμό των Μαρξ, Ένγκελς, Λένιν:

> Πρόθεσή μου είναι να επιμείνω στην ύπαρξη μιας υλιστικής παράδοσης που η ιστορία της φιλοσοφίας δεν έχει αναγνωρίσει. Πρόκειται για τη φιλοσοφική παράδοση των Επίκουρου, Δημόκριτου, Machiavelli, Hobbes, Rousseau (του δεύτερου Λόγου), Marx και Heidegger, με τις κατηγορίες που αυτοί υποστήριξαν: του κενού, του ορίου, του περιθωρίου, της έλλειψης κέντρου, της μετατόπισης του κέντρου προς το περιθώριο (και αντιθέτως) και της ελευθερίας. Υλισμός της συνάντησης, της συντυχίας, **υλισμός του αστάθμητου** εν ολίγοις, που έρχεται σε αντίθεση ακόμη και προς αναγνωρισμένους υλισμούς, **συμπεριλαμβανόμενου** του υλισμού που αποδίδεται στον Μαρξ, τον Ένγκελς, τον Λένιν, ο οποίος, όπως κάθε υλισμός της ορθολογικής παράδοσης, είναι ένας υλισμός της αναγκαιότητας και της τελεολογίας, μια μορφή δηλαδή μεταμφιεσμένου **ιδεαλισμού**[16].

Η «αναγκαιότητα» και η τελεολογία του κατεστημένου μαρξισμού –και του αλτουσεριανού– αναγνωρίζονται πλέον ως μια μορφή ιδεαλισμού και μάλιστα θρησκευτικής υφής. Η καθολική κρίση του μαρξισμού ως κανονιστικής θεωρίας και «επιστήμης των επιστημών», όπως προεβλήθη για μεγάλο διάστημα υπό το σχήμα του διαλεκτικού υλισμού, είναι πανθομολογούμενη. Επισημαίνεται και πάλι από τον ίδιο.

> Αν ο μαρξισμός του *Μανιφέστου* και ενός μεγάλου μέρους του *Κεφαλαίου* είναι νεκρός, [ ] μπορούμε ωστόσο να βρούμε σε αυτόν πολλά για να στοχαστούμε την πραγματικότητα του καπιταλισμού, της πάλης των τάξεων [17].

Ολοκληρώνοντας, ο Αλτουσέρ, μια διαδικασία αυτοκριτικής επανεκτίμησης του «αλτουσεριανού μαρξισμού», φθάνει στην αυτονόητη κατάληξη ενός ειλικρινούς θεωρητικού αναστοχασμού: στη διαπίστωση πως «ο μαρξισμός είναι νε-

12. Ο Αλτουσέρ όντως επαναλαμβάνει πολύ συχνά, πως ο «ώριμος» Μαρξ δεν είχε δημιουργήσει μία φιλοσοφία. Αυτή απλώς συνάγεται από το έργο του, και μάλιστα το *Κεφάλαιο*, το οποία ανέλαβαν να αναγνώσουν φιλοσοφικά οι συγγραφείς του *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο* [Βλ. *ό.π.*, σσ. 14-15].

13. Λουί Αλτουσέρ, *Φιλοσοφικά*, Εκδόσεις ο Πολίτης, Αθήνα 1994, σσ. 29-30.

14. Λουί Αλτουσέρ, *Στοιχεία αυτοκριτικής*, Πολύτυπο, Αθήνα 1983.

15. *Στοιχεία αυτοκριτικής*, *ό.π.*, σ. 39.

16. *Φιλοσοφικά*, *ό.π.*, σ.35

17. *Ό. π.*, σσ. 193-4

18. Και δεδομένου ότι ο συγγραφέας αυτού του δοκιμίου, σε ανύποπτη εποχή –το 1973, στο πρώτο βιβλίο μου, *Το Τέλος του Παλιού Κόσμου*– υπέβαλε σε μια καταιγιστική κριτική τον συγγραφέα του *Για τον Μαρξ* και να *Διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, μέσα στο κλίμα της αντιθεωρησιακής κριτικής της εποχής στο Παρίσι, αισθάνομαι πως θα πρέπει εν μέρει να ανασκευάσω ορισμένους οξείς νεανικούς χαρακτηρισμούς.

κρός» –προφανώς ως καθολικό σύστημα– με την παράλληλη διαπίστωση πως ο μαρξισμός εξακολουθεί να αποτελεί απαραίτητο εργαλείο για να μελετήσουμε τη σύγχρονη πραγματικότητα. Απαραίτητο αλλά όχι επαρκές.

Αν αναφερθήκαμε τόσο αναλυτικά στις *ξεπερασμένες* πια θεωρητικές *απόψεις του πρώιμου Αλτουσέρ, το κάναμε για δύο λόγους*:

Πρώτον, διότι οφείλαμε μια αποκατάσταση στη μνήμη του, που έχει δυστυχώς ταυτιστεί με τους άμουσους, ημιμαθείς και ιδιοτελείς «μαθητές» του[18]. Ο Αλτουσέρ, με το μεταγενέστερο έργο του, απέδειξε πως διέθετε μια φιλοσοφική στόφα και ένα αξιοσημείωτο διανοητικό θάρρος, για να απορρίψει σχεδόν στο σύνολό του τον... «αλτουσεριανό μαρξισμό».

Δεύτερο και κυριότερο, διότι η Ελλάδα αποτελεί την **τελευταία** χώρα της Ευρώπης όπου η ακαδημαϊκή σκέψη δεν τολμάει να αμφισβητήσει ούτε καν τον κωδικοποιημένο μαρξισμό και όπου το «μαρξιστικό κατεστημένο», χωρίς φυσικά καμιά ουσιαστική μαρξιστική παραγωγή, περιίπταται αδιατάρακτο πάνω από το τέλμα των ακαδημαϊκών ιδεών. Η Ελλάδα είναι η τελευταία χώρα όπου οι «μαρξιστές» υπάλληλοι των Πανεπιστημίων, των κομμάτων και των εκδοτικών οίκων, επιβάλλουν ουσιαστικά λογοκρισία σε κάθε κριτική σκέψη. Η τελευταία χώρα όπου ο αλτουσεριανός δομιστικός «μαρξισμός» της δεκαετίας του 1960 όχι απλώς βρίσκει υποστηρικτές στους κύκλους της διανόησης αλλά διδάσκεται στα πανεπιστήμια[19].

Ο **Παναγιώτης Σωτήρης**, σε πρόσφατη διδακτορική διατριβή του για το έργο του Αλτουσέρ, υποβάλλει σε κριτική τον... ώριμο Αλτουσέρ, για «νομιναλιστικές παρεκκλίσεις» και άρνηση της τελεολογίας[20], [ ] και παρά τις αυτοκριτικές διαπιστώσεις του Αλτουσέρ για τη σχέση ιδεολογίας και επιστήμης, τα «Συμπεράσματα» της ίδιας διατριβής επιμένουν κατ' εξοχήν στον **διαφορισμό** επιστήμης (την οποία κατέχουν οι «μαρξιστές επιστήμονες») και ιδεολογίας:

> Η **ιδεολογία** αντιτίθεται στην επιστήμη[ ]. Η **επιστήμη** στηρίζεται στην αρχή ότι δεν υπάρχουν έτοιμες απαντήσεις, ενώ η ιδεολογία χαρακτηρίζεται από το αυτονόητο των απαντήσεων, που δεν βιώνονται ως απαντήσεις αλλά ως η ίδια η πραγματικότητα. Θα μπορούσαμε επομένως να πούμε ότι η ιδεολογία δεν δέχεται τις τομές, οι τομές την αποδιαρθρώνουν [21].

Έτσι οι ιδεολογίες αποτελούν αναγκαστικά «ψευδή συνείδηση» και αντιπαρατίθενται στην επιστήμη, σε πλήρη αντίθεση με τις απόψεις του ίδιου του Αλθουσέρ ο οποίος, σε ερώτηση για την «ιδεολογική ή μη» φύση του ανθρώπου, υπήρξε κατηγορηματικός:

> *Ερ. Απ' αυτά που λέτε συνάγεται ότι ό άνθρωπος είναι, εκ φύσεως, Ιδεολογικό ον;*
>
> Απ. Απολύτως, ένα Ιδεολογικό ζώον. Θεωρώ ότι η Ιδεολογία διαθέτει χαρακτήρα υπερ-ιστορικό, ότι υπήρχε και θα υπάρχει **πάντα**. Μπορεί να αλλάξει το «περιεχόμενό» της, αλλά ποτέ *δεν θ' αλλάξει λειτουργικά*. Αν πάμε στις απαρχές των χρόνων, θα διαπιστώσουμε ότι ό άνθρωπος ζούσε πάντοτε κάτω από ιδεολογικές κοινωνικές σχέσεις[22][ ].
>
> Μέσα στη σημερινή ιδεολογική συγκυρία, το κύριο έργο μας συνίσταται στο να συγκροτήσουμε τον πυρήνα μιας φιλοσοφίας αυθεντικά υλιστικής και μιας ορθής φιλοσοφικής στρατηγικής, σωστής, ώστε να ξεπηδήσει μια προοδευτική *Ιδεολογία*[23].

Αν όμως ο «ώριμος Αλτουσέρ», έχοντας εγκαταλείψει τον παιδαριώδη επιστημονισμό της δεκαετίας του 1960, θέτει ως στόχο της «υλιστικής φιλοσοφίας» την ανάδυση μιας «προοδευτικής **Ιδεολογίας**», οι Έλληνες «αλτουσεριανοί», είκοσι χρόνια μετά, εξακολουθούν να καταγγέλλουν την «ιδεολογία» ως οι νόμιμοι εκπρόσωποι της «επιστήμης». Και, προφανώς, απορρίπτουν, ρητά ή άρρητα, ακόμα και την «προλεταριακή ιδεολογία». Η «επιστήμη του ιστορικού υλισμού», της οποίας εκφραστές είναι οι «επαναστάτες» διανοούμενοι ή ίσως και οι κομματικοί γραφειοκράτες, δεν ταυτίζεται ούτε απορρέει από το προλεταριακό κίνημα και την ιδεολογία του, αλλά έχει «εσωτερικά προς το θεωρητικό σώμα πρωτόκολλα (*sic*) αντικειμενικότητας»[24], είναι δηλαδή αυτοαναφορική και εκτός ιδεολογικής δέσμευσης:

> Ο ένας πόλος είναι η διακριτότητα, η ριζική και πραγματική **διαφορά** ανάμεσα σε επιστήμη και ιδεολογία, η **ανοικειότητα** της θεωρίας του ιστορικού υλισμού απέναντι στο ίδιο το προλεταριακό κίνημα του οποίου το αντικειμενικό συμφέρον υπηρετεί. Είναι ο πόλος που δηλώνει δύο κρίσιμες θέσεις: πρώτον, ότι ο ιστορικός υλισμός **δεν** προκύπτει αναγκαστικά μέσα από την προλεταριακή ιδεολογία, δεύτερον, ότι η τομή του ιστορικού υλισμού θα μπορούσε και να μην είχε λάβει χώρα[25].

Οι φορείς της «επιστήμης» δρουν αδέσμευτοι από οποιαδήποτε ιδεολογία! Αποτελούν, ως είδος **υπερανθρώπων**, το έσχατο κατάλοιπο των αυταπατών του επιστημονισμού του 19ου αιώνα, ...στις απαρχές του 21ου! Διότι βέβαια, το ιδεολόγημα ότι κοινωνικές επιστήμες και ιδεολογία διαχωρίζονται με σινικό τείχος μεταξύ τους, θεωρείται σήμερα αναχρονιστικό, και άκρως «ιδεολογικό» – έκφραση ενός ιδιαίτερου κοινωνικού **στρώματος**, των κομματικών γραφειοκρατών και των επαγγελματιών μαρξιστών διανοουμένων, που επιχείρησαν σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή να **υποκαταστήσουν** την πίστη στην θρησκευτική Παρουσία με την πίστη στην Επιστήμη, αποκαθαρμένη από οποιαδήποτε ιδεολογική σκωρία.

Και όμως ο ίδιος ο μέντορας των Ελλήνων αντι-ιδεολόγων θα θυμίζει πως: «ο άνθρωπος είναι ένα Ιδεολογικό ζώον. [ ] Η Ιδεολογία διαθέτει χαρακτήρα **υπερ-ιστορικό**, υπήρχε και θα υπάρχει πάντα»[26]. Η ιδεολογία **δεν** είναι η «**ψευδής συνείδηση**» των ανθρώπων αλλά το σύνολο των αντιλήψεών τους για τον κόσμο, λιγότερο ή περισσότερο επιστημονικών. Και προφανώς, όλες οι επιστημονικές θεωρίες κινούνται μέσα σε **ιδεολογικά** πλαίσια, άλλες λιγότερο, άλλες περισσότερο. Αυτό δεν σημαίνει ότι είναι «ψευδείς» αλλά ότι η αλήθεια τους «χρωματίζεται» και *παράγεται* μέσα στη γενικότερη ιδεολογία της εποχής, των τάξεων, των ανθρώπων, των εθνικών ή φυλετικών ομάδων κ.ο.κ.

⁂

19. Τον Νοέμβριο του 2003, οργανώθηκε ημερίδα από την Εταιρεία «Νίκος Πουλαντζάς» με τον εύγλωττο τίτλο «Να διαβάζουμε τον *Αλτουσέρ*», με εισηγητές τους: Γεράσιμο Βώκο, Άγγελο Ελεφάντη, Σπύρο Λαπατσιώρα, Γιάννη Μηλιό, Αριστείδη Μπαλτά, Χαράλαμπο Νούτσο, Γιώργο Φουρτούνη, Νίκο Χατζηνικολάου. Οι ομιλητές, με εξαίρεση τον *Άγγελο Ελεφάντη*, δεν αναφέρθηκαν στα μετά το 1970 κείμενα του συγγραφέα, που υποβάλλουν σε μια γενικευμένη κριτική τις παλαιότερες απόψεις του, αλλά επέμειναν στα κείμενα του 1960, που εξακολουθούν να διδάσκονται στα ελληνικά Πανεπιστήμια. Ο καθηγητής του Πολυτεχνείου, *Γιάννης Μηλιός*, σε εισήγηση με θέμα «'Το Κεφάλαιο' του Καρλ Μαρξ μετά τον *Αλτουσέρ*», υποστηρίζει πως το *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο* αποτελεί «το σημαντικότερο ίσως έργο του Γάλλου φιλοσόφου», παραβλέποντας όλη τη μεταγενέστερη θεωρητική αυτοκριτική του. [Βλ. περ. *Θέσεις*, τεύχος 86, Ιανουάριος Μάρτιος 2004, σ. 12].

20. Βλ. Παναγιώτη Σωτήρη, «Η πρόκληση του νομιναλισμού και ο Λουί Αλτουσέρ», *Θέσεις*, τ. 86, Ιανουάριος-Μάρτιος 2004, σσ. 31-55.

21. *Ό.π.*, σ.504.

22. Λουί Αλτουσέρ, *Φιλοσοφικά, ό. π.*, σ. 61.

23. *Ό. π.*, σ. 67.

24. Παναγιώτης Σωτήρης, *ό.π.*, σ.528.

25. *Ό.π.*, σσ.528-529.

26. Λουί Αλτουσέρ, *Φιλοσοφικά, ό. π.*, σ. 61.